

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

D.D. DJURAYEVA

**SUG’URTA FAOLIYATINI
TASHKIL ETISH**

O’QUV QO’LLANMA

**“Durdona” nashriyoti
Buxoro – 2024**

UO’K 368.9/.03(075.8)

65.271ya73

D 46

Djurayeva, D.D.

Sug’urta faoliyatini tashkil etish [Matn] : o’quv qo’llanma / D.D. Djurayeva;
muharrir A. Qalandarov. – Buxoro: Sadriddin Salim Buxoriy, 2024. – 116 b.

KBK 65.271ya73

Mazkur o’quv qo’llanma sug’urta faoliyatini tashkil etish fanidan tayyorlangan bo’lib, uning asosiy maqsadi talabalarga sug’urta tizimi haqida keng qamrovli bilimlarni taqdim etishdir. Qo’llanmada sug’urtaning iqtisodiy mohiyati va funksiyalari, asosiy atama va tushunchalar, huquqiy asoslar, tarif siyosati, hayot sug’urtasi, shaxsiy sug’urta va mulkiy sug’urta kabi yettita mavzu batafsil yoritilgan.

Sug’urta iqtisodiy tizimning muhim elementlaridan biri sifatida risklarni boshqarish va resurslarni samarali taqsimlash vazifalarini bajaradi. Ushbu qo’llanma orqali talabalarga sug’urta tizimining nazariy asoslari va amaliy jihatlari tushuntiriladi. Shu bilan birga, sug’urta faoliyatining huquqiy va tashkiliy-huquqiy shakllari hamda tarif siyosati haqida batafsil ma’lumotlar keltirilgan

Mazkur qo’llanma yordamida talabalarga sug’urta faoliyati bo’yicha keng qamrovli va chuqur bilimlar berilishi, ularning kelgusidagi faoliyatida samarali qo’llanishi ko’zda tutilgan.

Taqrizchilar:

Navro’zzoda B.N., Buxoro davlat universiteti Marketing va
Menejment kafedrası professori, i.f.d.

M.X. Voxidova, TDSHU Tashqi iqtisodiy faoliyat va turizm kafedrası
mudiri, dotsenti

**O’quv qo’llanma O’zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va
innovatsiyalar vazirligi Buxoro davlat universitetining 2024-yil
11-noyabr 711-U-sonli buyrug’iga asosan nashr etishga ruxsat
berildi. Ro’yxatga olish raqami 711-32.**

ISBN 978-9910-682-78-0

MUNDARIJA

Kirish	5
1-mavzu. Sug'urtaning iqtisodiy mohiyati va funksiyalari	7
1.1. Sug'urtaning iqtisodiy mohiyati.....	7
1.2. Sug'urtaning dolzarbligi.....	9
1.3. Sug'urtaning funksiyalari.....	10
1.4. Riskning mazmun-mohiyati	12
1.5. Sug'urtada risk	15
2-mavzu. Sug'urtaga oida asosiy atama va tushunchalar.....	19
2.1. Sug'urtaga oid xalqaro atama va tushunchalar	19
2.2. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq sug'urta bilan bog'liq tushunchalar	23
3-mavzu. Sug'urta faoliyatini amalga oshirishning huquqiy asoslari va tashkiliy-huquqiy shakllari.....	27
3.1. O'zbekiston Respublikasida sug'urta faoliyatining huquqiy asoslari	27
3.2. Sug'urta munosabatlarini tartibga solishda huquqning ahamiyati	28
3.3. Sug'urta faoliyatini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy shakllari	29
3.4. O'zbekistonda sug'urta faoliyatini amalga oshirishdagi muammolar.....	34
4-mavzu. Sug'urtada tarif siyosati va sug'urta faoliyati klassifikatori	39
4.1. Sug'urtada tarif siyosati	39
4.2. Sug'urta faoliyati klassifikatori.....	43
4.3. Xorijiy mamlakatlarda sug'urta turlarining turkumlanishi.....	53
5-mavzu. Hayot sug'urtasi	59
5.1. Hayot sug'urtasining mohiyati, obyekti va predmeti	59
5.2. Hayot sug'urtasining xorij tajribasi	60
5.3. Hayotni sug'urta qildirish	62
5.4. Hayotni sug'urta qildirish bo'yicha asosiy polis turlari	64
6-mavzu. Shaxsiy sug'urta	69
6.1. Shaxsiy sug'urtaning mazmun-mohiyati	69

6.2. Baxtsiz hodisalar sug'urtasi	69
6.2. Tibbiy sug'urta	71
6.3. O'zbekistonda tibbiy sug'urta	73
6.4. Annuitent	77
7-mavzu. Mulkiy sug'urta	80
7.1. Mulkiy sug'urtaning mazmun-mohiyati	80
7.2. Mulkiy sug'urtaning ko'rinishlari	81
7.3. Avtomobil sug'urtasi	83
8-mavzu. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta va investitsiyalarni siyosiy risklardan sug'urta qilish	89
8.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urtaning o'rni.....	89
8.2. Tashqi iqtisodiy faoliyat risklarini minimallashtirishning muammolari.....	93
Amaliy mashg'ulotlar uchun keyslar	104
Testlar	107
Foydalanilgan adabiyotlar	113

KIRISH

Sug'urta iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy maqsadi risklarni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdir. Sug'urta tizimi orqali shaxslar va korxonalar turli xil kutilmagan zararlar va yo'qotishlardan himoyalanaadi. Bu tizim, sug'urta polislarini sotib olish orqali sug'urtalanuvchilarga xavflarni kamaytirish imkonini beradi. Sug'urtaning asosiy funksiyalari orasida risklarni taqsimlash, moliyaviy zaxiralarni yaratish va iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash kiradi.

Sug'urta sohasida ko'plab atama va tushunchalar mavjud bo'lib, ularning to'g'ri tushunilishi sug'urta faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Asosiy atamalar orasida "sug'urta polisi", "sug'urta mukofoti", "sug'urtalanuvchi", "sug'urtalovchi" va "kompensatsiya" kabi tushunchalar mavjud. Bu atamalar sug'urta shartnomasining muhim elementlari hisoblanadi va ular sug'urta munosabatlarining asosiy tarkibini tashkil etadi.

Sug'urta faoliyati o'zining huquqiy asoslari va tashkiliy-huquqiy shakllari bilan farqlanadi. Sug'urta tashkilotlari o'z faoliyatlarini davlat tomonidan belgilangan qonunlar va me'yoriy hujjatlar asosida amalga oshiradi. Ushbu huquqiy asoslar sug'urta shartnomalarining adolatli va ishonchli bo'lishini ta'minlaydi. Sug'urta kompaniyalari turli tashkiliy-huquqiy shakllarda faoliyat ko'rsatishi mumkin, jumladan, aksiyadorlik jamiyatlari, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar va davlat korxonalari.

Sug'urta sohasida tarif siyosati muhim o'rin tutadi. Tariflar sug'urta mukofotlarini belgilashda asosiy rol o'ynaydi va ular sug'urta xizmatlarining qiymatini aniqlashda qo'llaniladi. Sug'urta faoliyati klassifikatori esa sug'urta xizmatlarini turkumlash va tizimlashtirishda yordam beradi. Bu klassifikator sug'urta turlari va ularning qamrovini aniq belgilash imkonini beradi.

Hayot sug'urtasi sug'urta sohasining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u inson hayoti bilan bog'liq xavflarni kamaytirishga qaratilgan. Bu turdagi sug'urta polislariga ega bo'lgan shaxslar o'z hayotlarini sug'urta qilish orqali oila a'zolarining moliyaviy xavfsizligini ta'minlaydi. Hayot sug'urtasi turli shakllarda bo'lishi mumkin, jumladan, muddati bo'yicha, aralash va doimiy hayot sug'urtasi.

Shaxsiy sug'urta insonning hayoti, salomatligi va mehnatga qobiliyatiga bog'liq xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi. Bu turdagi sug'urta xizmatlari orqali shaxslar turli kutilmagan holatlar, masalan, kasallik, baxtsiz hodisalar va mehnatga layoqatsizlik hollarida moliyaviy himoya olishadi. Shaxsiy sug'urta polislariga turli ko'rsatkichlar va risklar kiritiladi, bu esa sug'urta xizmatining keng qamrovini ta'minlaydi.

Mulkiy sug'urta mulk, ashyolar va boshqa moddiy boyliklarni himoya qilishga qaratilgan. Ushbu turdagi sug'urta polislariga ega bo'lgan shaxslar va korxonalar o'z mulklariga etkazilgan zararlarni qoplash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Mulkiy sug'urta turli xavflardan himoyalashni o'z ichiga oladi, jumladan, yong'in, tabiiy ofatlar, o'g'irlik va boshqalar.

1-MAVZU. SUG'URTANING IQTISODIY MOHIYATI VA FUNKSIYALARI

1.1. Sug'urtaning iqtisodiy mohiyati

Sug'urta, iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, u yuridik va jismoniy shaxslarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, kutilmagan moliyaviy yo'qotishlarni qoplash va barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi.

Ilmiy adabiyotlarda "sug'urta" atamasining turli xil ta'riflari keltirilgan. Sug'urtaning keng ko'lamliligi va ko'p qirraliligi, jumladan, moliyaviy, huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari ushbu toifaning universal ta'rifini shakllantirishni qiyinlashtiradi¹. O. N. Efimovning fikriga ko'ra, sug'urta - bu iqtisodiy kategoriya, maqsadli fondlarni yaratish va ulardan turli xil noxush hodisalar natijasida etkazilgan zararni qoplash, shuningdek fuqarolarga yordam ko'rsatish uchun foydalanish shakllari va usullari tizimi. ba'zi hayotiy hodisalarning ro'y berishi².

I. L. Shamraevaning fikricha, sug'urta o'zining iqtisodiy va huquqiy mohiyatiga ko'ra bir shaxsga yetkazilgan zararni ko'plab shaxslarga tarqatish yo'li bilan moddiy kompensatsiya qilishning qonuniy belgilangan usuli bo'lib xizmat qiladi³.

L.I.Reytmanning ta'kidlashicha, sug'urta "korxona va tashkilotlarga yetkazilishi mumkin bo'lgan favqulodda va boshqa zararni qoplash yoki fuqarolarga pul yordamini ko'rsatish uchun mo'ljallangan pul mablag'lari hisobiga maqsadli sug'urta fondini

¹ Филатов Алексей Николаевич Понятие и принципы страхования // Наука. Общество. Государство. 2017. №3 (19). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-printsipy-strahovaniya> (дата обращения: 12.06.2024).

² Ефимов О. Н. О базовых понятиях страхования // Взаимодействие государства и страховых организаций: проблемы и перспективы развития: материалы междунар. страхового форума; гл. редактор И. Ю. Макарихин; отв. редактор М. Ю. Молчанова. — Пермь: ФГБОУ ВПО «Пермский государственный национальный исследовательский университет», 2011. — С. 33. — С. 32—39.

³ Шамраева И. Л. К истории формирования правовых категорий «страхование» и «взаимное страхование» // История государства и права. — 2009. — № 2. — С. 17. — С. 15—19.

shakllantirish bo'yicha uning ishtirokchilari o'rtasidagi maxsus yopiq qayta taqsimlash munosabatlari majmuidir"⁴.

Sug'urtalovchilar uchun "A dan Z gacha sug'urta" kitobi mualliflari sug'urtani "sug'urta ishtirokchilari (sug'urtalovchilari) o'rtasida mulkiy manfaatlarga zarar yetkazish xavfini qayta taqsimlash bilan bog'liq va ixtisoslashgan tashkilotlar (sug'urtalovchilar) tomonidan amalga oshiriladigan iqtisodiy faoliyatning alohida turi" deb ta'riflaydilar.

O'zbekiston Respublikasining "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq, "sug'urta — muayyan voqea (hodisa) yuz berganda yetkazilgan zararining o'rnini qoplash, tovonlar va boshqa to'lovlar to'lash uchun maqsadli pul jamg'armalarini tashkil etish hamda ulardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan, jismoniy va yuridik shaxslarning manfaatlarini himoya qilishga doir munosabatlar"⁵.

Sug'urtaning iqtisodiy mohiyati sug'urta qilishdan manfaatdor tomonlarning badallari hisobiga sug'urta fondlarini yaratish va zararni qoplash uchun mo'ljallangan (ko'pincha ushbu fondlarni shakllantirishda ishtirok etuvchi shaxslar tomonidan). Mumkin bo'lgan zarar ehtimoliy xarakterga ega bo'lganligi sababli (sug'urta riski), sug'urta fondining qayta taqsimlanishi ham makonda, ham vaqt ichida sodir bo'ladi. Aytishimiz mumkinki, jabrlanganlar tomonidan etkazilgan zararni qoplash ushbu sug'urta fondlarini shakllantirishda ishtirok etgan har bir kishining badallari orqali amalga oshiriladi.

Sug'urta fondini tashkil etishning uchta asosiy shakli mavjud:

Byudjet va boshqa davlat mablag'lari hisobidan tashkil etilgan markazlashtirilgan sug'urta (zaxira) fondlari. Bu mablag'larni shakllantirish naqd va naqd shaklda amalga oshiriladi. Davlat sug'urta (zaxira) fondlari hukumat ixtiyorida.

O'z-o'zini sug'urtalash xo'jalik yurituvchi sub'ektlar va aholi tomonidan sug'urta fondlarini yaratish va ulardan foydalanish tizimi sifatida. Ushbu markazlashmagan sug'urta fondlari natura va naqd shaklda yaratiladi. Bu mablag'lar ma'lum bir tovar ishlab chiqaruvchi yoki shaxs faoliyatidagi vaqtinchalik qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun mo'ljallangan. Markazlashtirilmagan sug'urta fondlarini

⁴ Страховое дело: Учебник / Под ред. Л. И. Рейтмана. — М.: Рост, 1992. — 530 с.

⁵ O'zbekiston Respublikasi "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonun. 23.11.2021 yildagi O'RQ-730-son. <https://lex.uz/docs/-5739117>

shakllantirishning asosiy manbai korxona yoki jismoniy shaxsning daromadlari hisoblanadi.

Sug'urtaning o'zi sug'urta qilishdan manfaatdor shaxslarning sug'urta mukofotlari hisobiga sug'urta tashkilotlarining mablag'larini yaratish va ulardan foydalanish tizimi sifatida. Ushbu mablag'lar sug'urta shartlari va shartlariga muvofiq etkazilgan zararni qoplash uchun ishlatiladi.

1.2. Sug'urtaning dolzarbligi

Sug'urta zamonaviy jamiyat va iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, u kundalik hayotimizda, biznes faoliyatida va davlat boshqaruvida muhim rol o'ynaydi. Uning dolzarbligi turli omillar bilan izohlanadi va su'g'urtaning turli jihatlari uning zamonaviy hayotda qanchalik muhim ekanligini ko'rsatadi.

Sug'urta iqtisodiy faoliyatda risklarni boshqarishning asosiy vositalaridan biri bo'lib, kompaniyalar va yuridik shaxslar o'z faoliyatlarini kutilmagan zararlar va yo'qotishlardan himoya qilishlari mumkin.

Sug'urta bozorlarining rivojlanganligi iqtisodiyotning barqarorligini oshiradi, chunki su'g'urtalangan aktivlar va moliyaviy resurslar xavfsizligi ta'minlanadi.

Sug'urta kompaniyalari orqali yig'ilgan mablag'lar iqtisodiyotning turli sohalariga investitsiya qilinadi, bu esa iqtisodiy o'sish va rivojlanishni rag'batlantiradi.

Sug'urta aholining turli qatlamlariga ijtimoiy himoya beradi, bu esa kutilmagan hodisalar, masalan, sog'liqni saqlash muammolari yoki tabiiy ofatlar tufayli yuzaga kelgan zararlarni qoplashda yordam beradi.

Sug'urtaning mavjudligi insonlarga va oilalarga moliyaviy barqarorlik va ishonch muhitini yaratadi, bu esa ularning farovonligini oshiradi.

Sug'urta shaxsiy mol-mulk va sog'liqni himoya qilish orqali barqaror hayot tarzini ta'minlaydi.

Sug'urta kompaniyalari zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash orqali o'z xizmatlarini yaxshilaydi va mijozlarga yanada samarali himoya vositalarini taqdim etadi.

Sug'urta sohasida raqamli transformatsiya jarayonlari tezlashmoqda, bu esa xizmat ko'rsatish sifatini oshiradi va mijozlarga qulayliklar yaratadi.

Sug'urta kompaniyalari katta ma'lumotlar va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda risklarni aniqlash va boshqarish samaradorligini oshiradi.

Sug'urta kompaniyalari qat'iy huquqiy me'yorlarga rioya qilishlari shart, bu esa ularning faoliyatini shaffof va ishonchli qiladi.

Sug'urta iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va ularga yuqori sifatli xizmat ko'rsatish bo'yicha katta mas'uliyatga ega.

Sug'urta kompaniyalari xalqaro standartlarga muvofiq faoliyat yuritishlari, bu esa ularning global miqyosda raqobatbardoshligini oshiradi.

Sug'urtaning dolzarbligi uning iqtisodiy, ijtimoiy, texnologik va huquqiy jihatlarida namoyon bo'ladi. Sug'urta tizimi nafaqat moliyaviy xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashda, balki innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashda, ijtimoiy himoyani kuchaytirishda va huquqiy me'yorlarga rioya qilishda ham katta rol o'ynaydi. Shu sababli, sug'urta zamonaviy jamiyatning ajralmas qismi bo'lib qolmoqda va uning dolzarbligi kundan-kunga oshib bormoqda.

1.3. Sug'urtaning funksiyalari

Sug'urtaning ijtimoiy maqsadini ifodalovchi quyidagi funksiyalari ajralib turadi:

Risk funktsiyasi turli xil xavflardan sug'urta himoyasini ta'minlashdan iborat - yo'qotishlarga olib keladigan tasodifiy hodisalar. Ushbu funktsiya doirasida pul mablag'lari amaldagi sug'urta shartnomasiga muvofiq barcha sug'urta ishtirokchilari o'rtasida qayta taqsimlanadi, shundan so'ng sug'urta mukofotlari (naqd pul) sug'urta qildiruvchiga qaytarilmaydi. Bu funktsiya sug'urtaning asosiy maqsadini - risklardan himoya qilishni aks ettiradi.

Iqtisodiyot sug'urta fondlarining vaqtincha bo'sh mablag'lari (sug'urta zahiralar) hisobidan moliyalashtirilishidan iborat bo'lgan investisiya funktsiyasi. Sug'urta kompaniyalari zararni qoplash uchun mo'ljallangan katta miqdordagi pul mablag'larini to'plashi sababli, ammo sug'urta hodisasi sodir bo'lgunga qadar ular turli xil qimmatli

qog'ozlarga, ko'chmas mulkka va boshqa sohalarga vaqtincha investitsiya qilinishi mumkin. Jahonda sug'urta kompaniyalarining investitsiyalari hajmi 24 trillion AQSH dollaridan ortiqni tashkil etadi. 20-asrning 2-yarmida sug'urta rivojlangan mamlakatlarda sug'urta kompaniyalarining investitsiyalardan olgan daromadlari sug'urta faoliyatidan olingan daromaddan ustun kela boshladi.

Sug'urtaning oldini olish funktsiyasi - sug'urta fondining bir qismi sug'urta xavfini kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni moliyalashtiradi. Masalan, yong'inni sug'urtalashdan yig'ilgan mablag'larning bir qismi yong'inning oldini olish chora-tadbirlarini, shuningdek, yong'in natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zararni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni moliyalashtiradi.

Saqlash funktsiyasi. Hayotni sug'urtalashda sug'urta eng ko'p kredit bilan bog'liq, chunki sug'urta shartnomalari bo'yicha ma'lum sug'urta summalari to'planadi. Pulni tejash, masalan, omon qolish sug'urtasi yordamida, erishilgan oilaviy boylikni sug'urta himoyasi zarurati bilan bog'liq. Shunday qilib, sug'urta jamg'arma funktsiyasiga ham ega bo'lishi mumkin.

Zamonaviy davlat fuqarolarni kasallik, nogironlik (shu jumladan yosh), boquvchisini yo'qotish va o'lim holatlarida davlat sug'urtasini himoya qilish uchun ijtimoiy sug'urta va pensiya ko'rinishidagi sug'urta mexanizmlaridan keng foydalanmoqda. Shu bilan birga, davlat ijtimoiy sug'urta fondlari va pensiya jamg'armalarining tashkil etilishi va faoliyati ixtisoslashtirilgan sug'urta tashkilotlari faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlaridan farqli ravishda maxsus qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi.

Sug'urta faoliyati ekvivalentlik va tasodifiylik tamoyillariga asoslanadi.

Ekvivalentlik printsipli sug'urta tashkilotining daromadlari va uning xarajatlari o'rtasidagi muvozanat talabini ifodalaydi. Ko'p odamlar xavf ostida, ammo faqat bir nechtasi sug'urta da'volaridan ta'sirlanadi. Sug'urta hodisalari uchun to'lovlar ushbu xavfdan qochgan ko'plab sug'urtalovchilarning badallari hisobiga qoplanadi.

Sug'urta faoliyatidan olingan daromadlar sug'urtalanuvchilar tomonidan to'langan sug'urta mukofotlaridan iborat. Xarajatlar sug'urta to'lovlari va sug'urta kompaniyasini saqlash xarajatlari bilan ifodalanadi. Daromad xarajatlardan oshib ketganda, sug'urta tashkiloti

(IO) sug'urta faoliyatidan foyda oladi. Agar yo'qotishlar yuzaga kelsa, bu sug'urtalovchilar oldidagi majburiyatlarni bajarishning mumkin emasligiga olib keladi.

Tasodifiylik printsipli shundan iboratki, faqat ularning yuzaga kelishi ehtimoli va tasodifiylik belgilariga ega bo'lgan hodisalar sug'urta qilinishi mumkin. Qasddan qilingan harakatlar sug'urta qilinmaydi, chunki ularda tasodifiylik printsipli yo'q.

Sug'urta, iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, u risklarni boshqarish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va jamiyatning farovonligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Sug'urta tizimi iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy jihatlarni qamrab olib, jamiyatning barqaror rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

1.4. Riskning mazmun-mohiyati

Risk tushunchasi insoniyat tarixida uzoq va murakkab rivojlanish yo'lini bosib o'tgan. Uning tarixi va rivojlanish bosqichlarini quyidagi asosiy davrlarga bo'lish mumkin:

Antik davrda risk tushunchasi hali rivojlanmagan edi. Ammo, ushbu davrda odamlar noma'lum va oldindan bilib bo'lmaydigan hodisalarga nisbatan qo'rquv his qilganlar. Ushbu davrda risk tushunchasi tabiat hodisalari, urushlar, va kasalliklar bilan bog'liq bo'lgan.

O'rta asrlarda risk tushunchasi asosan savdo va dengiz sayohatlari bilan bog'liq holda rivojlandi. Savdogarlar va dengizchilar noma'lum hududlarga sayohat qilishda turli xavflarga duch kelishar edi. Bu davrda risk tushunchasi moliyaviy yo'qotishlar va yo'l-yo'lakay yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflar bilan bog'liq holda shakllandi.

Uyg'onish davrida risk tushunchasi ilm-fan va san'at sohalarida ham rivojlandi. Bu davrda matematiklar va iqtisodchilar riskni o'lchash va boshqarish usullarini ishlab chiqa boshladilar. Shu davrda matematik olimlar, xususan, Gerolamo Kardano (1501-1576) va Blez Paskal (1623-1662) kabi shaxslar risk va ehtimollik nazariyasi asoslarini qo'ydilar.

Yangi davrda risk tushunchasi yanada kengayib, moliyaviy va iqtisodiy sohalarda keng qo'llanila boshlandi. XVIII asrda Daniel Bernoulli tomonidan taklif qilingan foyda va xavf tushunchalari riskni

o'lchashda yangi usullarni joriy qildi. XIX asrda esa statistik va ehtimollik nazariyasining rivojlanishi riskni boshqarishda yangi yondashuvlarni keltirib chiqardi.

Zamonaviy davrda risk tushunchasi kompleks va ko'p qirrali bo'lib qoldi. XX asrda risk boshqarishning yangi modellar va usullari ishlab chiqildi. Markowitzning portfel nazariyasi, Sharpe va Treynorning koefitsientlari kabi moliyaviy modellarning paydo bo'lishi riskni boshqarish sohasida inqilobiy yutuqlarni keltirdi. Hozirgi kunda risk tushunchasi nafaqat moliyaviy sohalarda, balki iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik, texnologik va boshqa sohalarda ham keng qo'llanilmoqda.

Kelajak davrda risk tushunchasi yanada murakkablashishi kutilmoqda. Innovatsiyalar, raqamli texnologiyalar va globalizatsiya jarayonlari risklarni yangi shakllarini keltirib chiqaradi. Shu sababli, risklarni boshqarish usullari ham yangilanib boradi va yangi ilmiy tadqiqotlar bu sohada katta ahamiyat kasb etadi.

Risk tushunchasi tarixi va rivojlanish bosqichlari bizga uning qanday shakllanganini va zamonaviy jamiyatdagi o'rnini tushunishga yordam beradi. Riskni boshqarish usullari va yondashuvlari doimiy ravishda rivojlanib, yangilanib boradi, bu esa iqtisodiy va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Risk tushunchasi zamonaviy iqtisodiyot va boshqaruvda muhim ahamiyat kasb etadi. U turli sohalarda, jumladan, moliya, sug'urta, investitsiya, tadbirkorlik va boshqalar, keng qo'llaniladi. Riskning mazmun-mohiyati uni tushunish, tahlil qilish va boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Quyida riskning asosiy jihatlari batafsil yoritiladi.

Risk – bu kutilgan natijalar va real natijalar o'rtasidagi farq bo'lib, noaniqlik va yo'qotish ehtimoli bilan bog'liq bo'lgan holatdir. Risk ko'p hollarda salbiy natijalarni ifodalaydi, lekin ba'zi hollarda u ijobiy imkoniyatlarni ham o'z ichiga oladi.

Risk tushunchasi quyidagi asosiy elementlardan iborat:

Kelajakdagi voqealar yoki natijalar oldindan bilib bo'lmaydi.

Risk bilan bog'liq bo'lgan hodisalarning salbiy natijalarini anglatadi.

Risk natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan turli xil holatlar.

Riskni turli mezonlarga ko'ra tasniflash mumkin:

Moliyaviy risk: Bu turdagi risklar moliyaviy yo'qotishlar bilan bog'liq. Masalan, valyuta kursining o'zgarishi, foiz stavkalari, kredit risklari.

Operatsion risk: Bu risklar korxonaning ichki jarayonlari bilan bog'liq. Masalan, texnologik nosozliklar, xodimlarning xatolari.

Bozor riski: Bozor sharoitlarining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan risklar. Masalan, talab va taklifning o'zgarishi.

Reputatsion risk: Korxona yoki tashkilotning imiji va obro'siga salbiy ta'sir qiluvchi risklar.

Huquqiy risk: Qonunlar va me'yoriy hujjatlar o'zgarishi bilan bog'liq risklar.

Risklarni boshqarish jarayoni quyidagi bosqichlardan iborat:

Risklarning qaysi turlari mavjudligini aniqlash va ularni hujjatlashtirish.

Risklarning ehtimoli va potentsial ta'sirini baholash.

Risklarning sabablarini va ularning oqibatlarini chuqur o'rganish.

Risklarni kamaytirish yoki yo'qotish uchun strategiyalar va choralarni ishlab chiqish.

Risklarni muntazam ravishda kuzatib borish va nazorat qilish.

Risklarni o'lchashda turli usullar qo'llaniladi:

Kvantitativ usullar: Statistik va matematik modellar yordamida risklarni o'lchash. Masalan, Value at Risk (VaR), Conditional Value at Risk (CVaR).

Sifatli usullar: Ekspertlar fikri va tajribasiga asoslangan usullar. Masalan, SWOT tahlil, Delphi metodi.

Riskning boshqarilishi iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Korxonalar va tashkilotlar uchun risklarni boshqarish ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, raqobatbardoshlikni oshirish va muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish uchun zarurdir.

Riskning mazmun-mohiyati uni tushunish va boshqarish uchun asosiy omillarni o'z ichiga oladi. Noaniqlik, yo'qotish ehtimoli va natijalar risk tushunchasining muhim jihatlari hisoblanadi. Risklarni aniqlash, baholash, tahlil qilish va boshqarish korxonalar va tashkilotlar uchun zaruriy jarayonlardir. Riskni boshqarishning samarali usullari iqtisodiy barqarorlik va muvaffaqiyatli faoliyatni ta'minlashga yordam beradi.

1.5. Sug'urtada risk

Sug'urta riski — bu sug'urta hodisasi sodir bo'lganda sug'urta qiluvchi tomonidan qoplanishi lozim bo'lgan moliyaviy yo'qotish ehtimoli. Sug'urta riski turli shakllarda bo'lishi mumkin va ularning har biri sug'urta turlariga qarab o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Sug'urta tavakkalchiligi - bu zararga olib keladigan tasodifiy kutilmagan hodisa. Voqea faraziy va yaqin emas.

Sug'urta himoyasi bilan qoplanadigan risklar ro'yxati sug'urta shartnomasida qat'iy belgilangan.

Xavflar yuzaga kelishi, hodisalarga ta'sir qilish qobiliyati va tahdid soladigan ob'ektlarning tabiatiga qarab tasniflanadi.

Sug'urta tavakkalchiligini baholash asosiy sug'urta omillaridan biridir. Sug'urtalovchilar ma'lum bir sug'urta ob'ekti bo'yicha statistik ma'lumotlar asosida sug'urta hodisasining yuzaga kelish ehtimolini hisoblab chiqadilar. Kutilayotgan va maksimal zarar olinadi va taxmin qilinganga nisbatan haqiqiy natijaning o'zgarishi ehtimoli koeffitsienti aniqlanadi.

Sug'urta va sug'urta bo'lmagan risklar mavjud. Sug'urta xavfini aniqlash uchun maxsus mezonlar qo'llaniladi:

sug'urta hodisasining yuzaga kelish ehtimoli ancha yuqori;

xavfni baholash faraziy, voqea vaqti, joyi va zarar miqdori oldindan noma'lum;

sug'urta hodisasini amalga oshirish sug'urtalovchining yoki naf oluvchilarning xohishiga bog'liq emas;

sug'urta hodisasi ko'p sonli ob'ektlarga zarar etkazishi va halokatli xarakterga ega bo'lishi mumkin emas.

1.1-jadval

Risklarning tasnifi

Risk turi	Tavsif	Turlari
Moliyaviy risklar	Moliyaviy yo'qotishlar yoki noqulay moliyaviy holatga tushish ehtimoli	Bozor riski, Kredit riski, Likvidlik riski
Operatsion risklar	Ichki jarayonlar, tizimlar yoki xodimlar tomonidan yuzaga	Texnologik risklar, Xodimlar riski, Jarayon risklari

Sug'urta faoliyatini tashkil etish

Risk turi	Tavsif	Turlari
	kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlar	
Ijtimoiy risklar	Ijtimoiy muhit va omillar bilan bog'liq risklar	Huquqiy risklar, Reputatsiya risklari, Mehnat xavfsizligi risklari
Tabiiy risklar	Tabiiy hodisalar yoki tabiiy ofatlar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlar	Meteorologik risklar, Seismik risklar, Geologik risklar
Strategik risklar	Kompaniyaning strategik rejalari va maqsadlariga erishishiga to'sqinlik qiladigan omillar	Raqobat risklari, Innovatsion risklar, Bozor konyunkturasi risklari
Ekologik risklar	Atrof-muhitga zarar yetkazishi yoki ekologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan risklar	Atrof-muhitning ifloslanishi, Tabiiy resurslarning tugashi, Iqlim o'zgarishi

Sug'urta shartnomasida sug'urta tavakkalchiliklari jami hisobga olinadi. Tarif stavkasi pul shaklida yoki har bir modda uchun foizlarda belgilanadi.

Sug'urta riskining turlari:

1. Tabiiy xavflar: zilzila, suv toshqini, bo'ron, qurg'oqchilik kabi tabiiy ofatlar natijasida yuzaga keladigan yo'qotishlar.

2. Ijtimoiy xavflar: urush, inqilob, terrorizm kabi ijtimoiy omillar tufayli yuzaga keladigan xavflar.

3. Texnik xavflar: yong'in, portlash, avariya kabi texnologik jarayonlarda yuz berishi mumkin bo'lgan xavflar.

4. Iqtisodiy xavflar: inflyatsiya, deflyatsiya, valyuta kursining o'zgarishi kabi iqtisodiy omillar bilan bog'liq xavflar.

5. Shaxsiy xavflar: sog'liq bilan bog'liq muammolar, mehnat qobiliyatini yo'qotish, o'lim kabi shaxsiy omillar.

Sug'urta risklarini baholash usullari:

1. Tarixiy tahlil: o'zaro taqqoslash orqali o'tmishda sodir bo'lgan hodisalarni o'rganish.

2. Statistik usullar: sug'urta hodisalari haqida statistik ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish.

3. Aktuar tahlil: matematik va statistik usullar yordamida sug'urta hodisalarining ehtimolini va ularning moliyaviy ta'sirini aniqlash.

4. Ekspert baholash: malakali mutaxassislar tomonidan berilgan baholar asosida risklarni aniqlash.

Sug'urta risklarini boshqarish:

1. Risklarni diversifikatsiya qilish: sug'urta portfelini kengaytirish va turli sug'urta mahsulotlarini joriy etish orqali risklarni taqsimlash.

2. Sug'urta qoplamasini cheklash: sug'urta shartnomalarida maksimal qoplama miqdorini belgilash.

3. Reinsurance (qayta sug'urta): sug'urtalovchi kompaniyaning o'z xavfini boshqa sug'urta kompaniyasiga topshirish.

4. Sug'urta premiyalarini oshirish: yuqori xavf darajasiga ega sug'urta obyektlari uchun yuqori sug'urta premiyalarini belgilash.

Sug'urta risklarini to'g'ri baholash va boshqarish sug'urta kompaniyalari uchun juda muhimdir, chunki bu ularning moliyaviy barqarorligi va mijozlarga ko'rsatadigan xizmatlar sifati bilan bevosita bog'liqdir.

Glossariy

Su'g'urta polisi-su'g'urta shartnomasi bo'lib, u su'g'urtalovchi va su'g'urta qilingan shaxs o'rtasidagi huquqiy kelishuvni ifodalaydi. Bu hujjat su'g'urta qilingan hodisalar va ular yuzaga kelganda qanday to'lovlar amalga oshirilishini belgilaydi.

Risk-moliyaviy yo'qotish yoki zarar keltirishi mumkin bo'lgan kutilmagan hodisalar ehtimoli. Su'g'urta kompaniyalari risklarni baholash va boshqarish orqali mijozlarga himoya taqdim etadi.

Badal-su'g'urta polisini olish uchun mijoz tomonidan su'g'urta kompaniyasiga to'lanadigan to'lov. Badal miqdori sug'urtalangan aktivlar, risk darajasi va shartnoma shartlariga qarab belgilanadi.

Talabnoma-su'g'urta hodisasi sodir bo'lganda, mijoz tomonidan su'g'urta kompaniyasiga yo'llanadigan rasmiy talab. Bu talabnoma orqali zarar qoplanishini so'rashadi.

Sug'urta qoplamasi-su'g'urta polisi shartlariga muvofiq, zarar ko'rgan shaxsga yoki korxonaga su'g'urta kompaniyasi tomonidan

to'lanadigan mablag'. Qoplama miqdori sug'urtalangan summaga va zarar ko'rish darajasiga qarab belgilanadi.

Nazorat savollari

1. Su'g'urtaning iqtisodiy mohiyati nimada namoyon bo'ladi?
2. Su'g'urtaning ijtimoiy dolzarbligi qanday jihatlarda ko'rinadi?
3. Su'g'urta polisini olish jarayoni qanday amalga oshiriladi?
4. Su'g'urta kompaniyalari risklarni qanday baholash va boshqarishadi?
5. Su'g'urta badali nima va u qanday belgilanadi?
6. Talabnoma nima va uni qanday topshirish kerak?
7. Su'g'urta qoplamasi nimani anglatadi va qanday holatlarda amalga oshiriladi?
8. Su'g'urta sohasida raqamli transformatsiya qanday rol o'ynaydi?

2-MAVZU. SUG'URTAGA OIDA ASOSIY ATAMA VA TUSHUNCHALAR

2.1. Sug'urtaga oid xalqaro atama va tushunchalar

Favqulodda vaziyatlar guvohnomasi sug'urta hodisasi sodir bo'lganligi sababli sug'urtalangan mol-mulkdagi yo'qotishlarning sabablari, xarakteri va hajmini rasman tasdiqlovchi hujjatdir. Favqulodda vaziyatlar komissari tomonidan tuziladi va kompilyatorning xarajatlar hisobi to'langanidan keyin sug'urtalovchiga beriladi. Favqulodda guvohnoma asosida sug'urtalovchi sug'urta tovonini sug'urtalovchiga ko'rsatilgan da'voni to'lashga qaror qiladi.

Anderrayter - sug'urta (qayta sug'urtalash) sohasidagi yuqori malakali mutaxassis bo'lib, u sug'urta kompaniyasi rahbariyatidan sug'urta (qayta sug'urta qilish) bo'yicha taklif qilingan risklarni qabul qilish huquqiga ega va sug'urta (qayta sug'urta)ni shakllantirish uchun javobgardir. portfel.

Bordereau - sug'urta uchun qabul qilingan va qayta sug'urtalanishi kerak bo'lgan xavflarning hujjatlashtirilgan ro'yxati. Ularning batafsil tavsiflarini o'z ichiga oladi.

Sug'urta agenti - berilgan vakolatlarga muvofiq sug'urtalovchi nomidan va uning nomidan ish ko'ruvchi yuridik yoki huquqiy qobiliyatli jismoniy shaxs. Sug'urta agenti sug'urta kompaniyasining advokati bo'lib, unga ishonib topshirilgan harakatlarni sug'urtalovchi nomidan va uning hisobidan amalga oshiradi. Sug'urta agentining asosiy funktsiyalari tayyorgarlik ishlarini bajarish va sug'urtalovchi nomidan sug'urta shartnomasini tuzishdir. Sug'urta agenti sug'urta kompaniyasining hisobidan va uning manfaatlarini ko'zlab harakat qilganligi sababli, u buyruqlarni uning ko'rsatmalariga qat'iy muvofiq bajarishi shart. Sug'urta agentining huquqiy maqomiga qarab, sug'urta kompaniyasi unga qat'iy belgilangan vakolatlarni doirasini beradi. Agent va sug'urta kompaniyasi o'rtasida tuzilgan shartnoma asosida agentga uning vakolatlari ko'rsatilgan ishonchnoma beriladi. Sug'urta agenti o'z faoliyati uchun sug'urta shartnomasini tuzishda sug'urta qildiruvchi tomonidan to'langan sug'urta mukofoti (kamroq sug'urta summasi) miqdoridan foiz sifatida komissiya oladi. Sug'urta agenti bir yoki bir nechta sug'urta kompaniyasining vakili bo'lishi mumkin va ular bilan tuzilgan shartnoma shartlariga ko'ra faqat shu kompaniyalar nomidan

ish yuritadi. Xalqaro amaliyotda sug'urta agenti sifatida ham jismoniy, ham jismoniy shaxslar, ham sug'urta kompaniyasi xizmatidagi (mehnat shartnomasi bo'yicha ishlovchi) shaxslar ishlaydi.

Surveyyor - sug'urta qildiruvchi yoki sug'urtalovchining iltimosiga binoan sug'urtalangan yoki sug'urta qilinishi kerak bo'lgan kemalar va yuklarni tekshiradigan ekspert. Sug'urtalovchining faoliyati sug'urtalangan mulkka etkazilgan zararning sabablari, xarakteri va miqdorini aniqlash, sug'urta hodisasini hujjatlashtirish va sug'urtalovchining sug'urta to'lovi to'g'risidagi arizasini ko'rib chiqish uchun material tayyorlashdan iborat.

Sug'urta brokeri - sug'urta vositachiligi operatsiyalarini amalga oshirish uchun litsenziyaga (ruxsatnomaga) ega bo'lgan mustaqil yuridik yoki jismoniy shaxs. Sug'urta brokeri sug'urta qildiruvchining nomidan va uning nomidan yoki qayta sug'urtalashda - to'g'ridan-to'g'ri sug'urta qilish uchun sug'urtalovchi nomidan va uning nomidan ish olib boradi. Sug'urta, qayta sug'urtalash yoki birgalikda sug'urtalash bo'yicha brokerlik faoliyati - bu sug'urta xizmatlarini sotib olish yoki sotish bo'yicha vositachilik faoliyati bo'lib, sug'urta qilishdan manfaatdor tomonlar o'rtasida sug'urta qildiruvchining irodasiga muvofiq sug'urta qilish bo'yicha muzokaralarni o'z ichiga olgan shartnomani ilgari surishni nazarda tutadi, uning yakuniy maqsadi. tomonlar uchun o'zaro maqbul bo'lgan sug'urta shartlari va shakllarini topishdan iborat Sug'urta brokeri sug'urta shartnomasini tuzishda va sug'urta tovonini to'lashda, sug'urta hodisasi yuz berganda da'volarni ko'rib chiqishda hujjatlarning to'g'ri va o'z vaqtida rasmiylashtirilishiga yordam beradi. Sug'urta brokerlari sug'urta bozori sharoitlari, sug'urta kompaniyalarining moliyaviy ahvoli va obro'si haqida keng ma'lumotga ega bo'lib, qoida tariqasida, o'z mijozlariga xizmat sifatida eng qulay sug'urta shartlarini taklif qiladilar.

Sug'urta shartnomasi - bu sug'urta qildiruvchi va sug'urtalovchi o'rtasidagi kelishuv bo'lib, unga ko'ra sug'urta hodisasi yuz berganda sug'urtalovchi sug'urta qildiruvchiga yoki uning foydasiga sug'urta shartnomasi tuzilgan uchinchi shaxsga sug'urta to'lovini amalga oshirish majburiyatini oladi. sug'urtalovchi esa sug'urta badallarini o'z vaqtida to'lash majburiyatini oladi.

sug'urta zaxiralari - sug'urta kompaniyalari tomonidan olingan sug'urta mukofotlari hisobidan shakllantiriladigan, shaxsiy sug'urta, mulkni sug'urtalash va javobgarlik sug'urtasi bo'yicha kelgusi sug'urta

to'lovlari uchun zarur bo'lgan zaxiralar; o'z zimmasiga olgan sug'urta majburiyatlarining bajarilishini ta'minlash uchun sug'urtalovchilar tomonidan shakllantirilgan zaxiralar. Sug'urtalovchilar, shuningdek, sug'urtalangan mol-mulk yo'qolgan yoki shikastlangan taqdirda baxtsiz hodisalarning oldini olish bo'yicha chora-tadbirlarni moliyalashtirish uchun zaxiralar yaratishga haqli. Sug'urta zahiralar sug'urtaning har bir turi bo'yicha hisoblab chiqiladi, ularning hajmi sug'urtalovchining faoliyatini chuqur tahlil qilish natijasida aniqlanadi; Agar malakali mutaxassislar mavjud bo'lsa, bunday hisob-kitob juda ishonchli va sug'urta kompaniyalariga o'zlarini mumkin bo'lgan bankrotlikdan himoya qilish imkonini beradi.

Sug'urta guvohnomasi (sug'urta guvohnomasi, sug'urta polisi) - sug'urta shartnomasini tuzish faktini tasdiqlovchi va sug'urtalovchi tomonidan sug'urta qoidalarini ilova qilingan holda sug'urtalangan shaxsga beriladigan hujjat. Sug'urta guvohnomasida quyidagilar bo'lishi kerak:

- hujjatning nomi;
- sug'urtalovchining nomi, yuridik manzili va bank rekvizitlari;
- sug'urta qildiruvchining familiyasi, ismi, otasining ismi yoki ismi va uning manzili;
- sug'urta ob'ektini ko'rsatish;
- sug'urta summasining miqdori;
- sug'urta xavfini ko'rsatish;
- sug'urta mukofotining miqdori, uni to'lash muddatlari va tartibi;
- shartnoma muddati;
- shartnomani o'zgartirish va bekor qilish tartibi;
- tomonlarning kelishuvi bo'yicha boshqa shartlar: shu jumladan sug'urta qoidalariga qo'shimchalar yoki istisnalar;
- tomonlar imzosi.

Tashlab ketish - mulkka nisbatan qo'llaniladigan va undan voz kechish va unga bo'lgan barcha qonuniy huquqlardan voz kechishni, shuningdek, umumiy zararni talab qilish niyatida bo'lgan atama. Mulkni sug'urta kompaniyasiga topshirish ko'pchilik mulk siyosatida sug'urtalanganlarga aniq taqiqlangan narsadir.

Bekor qilish bandi - Sug'urtalovchi sug'urta qildiruvchi voz kechishni tanlagan har qanday shikastlangan mulkni qabul qilmasligini nazarda tutadigan mulk siyosati qoidalarini.

Ab initio - boshidanoq degan ma'noni anglatadi. Sug'urta polisi, agar sug'urtalangan shaxs arizada noto'g'ri ma'lumot berganligi aniqlangan bo'lsa, dastlab bekor bo'lishi mumkin. Siyosat boshlangan sanagacha o'z kuchini yo'qotadi va hech qanday yo'qotishlar qoplanmaydi.

Mutlaq javobgarlik - qo'pol faoliyatni amalga oshirishda avtomatik ravishda yuzaga keladigan javobgarlik, agar harakatning bajarilishi juda xavfli bo'lsa, beparvolik darajasidan qat'i nazar, javobgarlikni qo'zg'atish uchun etarli. Portlovchi moddalarni ishga tushirish ko'pincha misol sifatida ishlatiladi. Ishchilarni baland balandliklarda qurilish yoki ta'mirlash uchun havoga jo'natish boshqa. Qattiq javobgarlik - ba'zida ishlatiladigan yana bir atama.

Tezlashtirilgan o'lim nafaqasi - hayotni sug'urtalash polisining bir qismi sifatida taqdim etiladigan nafaqa, bu sug'urtalangan shaxsga o'limdan oldin o'lim to'lovining bir qismini to'laydi.

Baxtsiz hodisa - to'satdan va ma'lum bir joyda sodir bo'ladigan kutilmagan, kutilmagan va kutilmagan hodisa. Voqeaga qarang.

Baxtsiz hodisa natijasida o'lim uchun nafaqa - baxtsiz hodisaning bevosita sababi tufayli sug'urtalangan shaxsning hayotini yo'qotganlik uchun bir martalik to'lov.

Tasodifiy vositalar - Ba'zi siyosatlarda paydo bo'ladigan, kutilmagan yoki loyihalashtirilmagan baxtsiz hodisaning sababi. Siyosat imtiyozlarini talab qilish uchun baxtsiz hodisaga sabab bo'lgan "vositalar" tasodifiy bo'lishi kerak.

Baxtsiz hodisalar chastotasi - Baxtsiz hodisalarning sodir bo'lish tezligi. Baxtsiz hodisaning og'irligi bilan bir qatorda tariflarni ishlab chiqishda hisobga olinadi.

Baxtsiz hodisaning jiddiyligi - da'voning jiddiyligi o'lchovi, masalan, dollarda o'lchanadi. Chastotasi bilan bir qatorda tariflarni belgilashda ham hisobga olinadi.

Baxtsiz hodisalar yili tajribasi - o'n ikki oylik davrda sodir bo'lgan baxtsiz hodisalar bilan bog'liq mukofotlar va yo'qotishlarni o'lchaydi. Andarrayting natijasi, yo'qotishlar haqiqatda qachon xabar qilingan, bron qilingan yoki to'langanidan qat'i nazar, xuddi shu o'n ikki oylik hisobot davriga to'g'ri keladigan yo'qotish hodisalaridan olingan mukofotlar va yakuniy yo'qotishlarga asoslangan. Taqvim yili tajribasi va andarrayting yili tajribasiga qarang.

Turar joy liniyasi - sug'urtalovchi bilan umumiy foydali munosabatlarga ega bo'lgan agent yoki brokerga turar joy sifatida yoziladigan odatda qabul qilib bo'lmaydigan xavflar. Masalan: sport avtomobilining o'smir haydovchisi bilan shaxsiy avtotavakkal, agar mijoz uchun boshqa sug'urta liniyalari foydali bo'lsa, yozilishi mumkin; yoki agentlik sug'urtalovchi bilan yaxshi va foydali munosabatlarga ega bo'lsa.

Hisob mukofotini o'zgartirish rejasi - Yong'in, mulkka etkazilgan zarar va vaqt elementini qoplash uchun reyting rejasi. Maksimal kredit yoki qo'shimcha to'lov 25 foizni tashkil qiladi va u kamida 5000 AQSh dollari miqdorida uch yillik mukofotni ishlab chiqadigan risklar uchun mavjud.

Hisobni sotish - bu ehtiyojlarning faqat bir qismini ta'minlash o'rniga, mijozning barcha sug'urta ehtiyojlarini qondirishga harakat qilish.

2.2. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq sug'urta bilan bog'liq tushunchalar

Sug'urta – bu muayyan voqea (hodisa) yuz berganda yetkazilgan zararining o'rnini qoplash, tovonlar va boshqa to'lovlar to'lash uchun maqsadli pul jamg'armalarini tashkil etish va ulardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan, jismoniy va yuridik shaxslarning manfaatlarini himoya qilishga doir munosabatlardir. Sug'urta ixtiyoriy va majburiy sug'urta shakllarida amalga oshiriladi.

Ixtiyoriy sug'urta sug'urta shartnomasi va qoidalarini asosida amalga oshiriladi. Ushbu shartnoma sug'urta qoidalarining asosiy tushunchalarini aks ettiruvchi muhim shartlarni o'z ichiga olishi kerak. Ixtiyoriy sug'urta shartlari mijoz va sug'urtalovchi o'rtasidagi kelishuv asosida belgilanadi va shaxsiy yoki yuridik shaxslar tomonidan o'z xohishiga ko'ra tanlanadi.

Majburiy sug'urta shartlari va tartibi O'zbekiston Respublikasi qonunlari bilan belgilanadi. Ushbu sug'urta turi davlat tomonidan belgilangan va ayrim faoliyat turlari yoki ijtimoiy himoya tizimlari uchun zarur hisoblanadi.

Sug'urta badali sug'urta mukofotining sug'urta shartnomasida nazarda tutilgan muddatlarda, miqdorlarda va shartlarda milliy yoki chet el valyutasida to'lanadigan qismidir. Sug'urta badallari turli

sug'urta turlariga qarab farqlanishi mumkin, masalan, hayot sug'urtasi, avtomobil sug'urtasi, sog'liq sug'urtasi va mulk sug'urtasi uchun har xil badallar mavjud. Har bir sug'urta turi uchun badallar sug'urta qilingan ob'ektning qiymati, risk darajasi va sug'urta shartlariga bog'liq bo'ladi.

Sug'urta kompaniyalari badallarni aniqlashda turli omillarni inobatga oladi, jumladan, sug'urta qilingan shaxs yoki mulkning qiymati, ularning risk darajasi, sug'urta muddati va sug'urta shartlari. Ko'pincha sug'urta kompaniyalari statistik ma'lumotlar va aktuar modellardan foydalanadilar. Sug'urta badallari bir martalik to'lov sifatida yoki davriy to'lovlar (oylik, choraklik, yillik) shaklida to'lanishi mumkin. To'lov usuli sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan bo'ladi va sug'urta qildiruvchi uchun qulaylik yaratish maqsadida moslashtirilishi mumkin.

Ko'pgina mamlakatlarda sug'urta faoliyati qonunlar va reglamentlar bilan tartibga solinadi. Bu qonunlar sug'urta kompaniyalari va mijozlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi va badallarni hisoblash, to'lash va qaytarish jarayonlariga oid qoidalarni o'z ichiga oladi.

Sug'urtalovchi sug'urta (qayta sug'urta) shartnomalarini tuzish, o'z majburiyatlarini belgilangan tartibda qayta sug'urta qilish, investitsiya faoliyatini amalga oshirish va qimmatli qog'ozlar bozorida investitsiya vositachisi sifatida professional faoliyatni amalga oshirish kabi huquqlarga ega. Sug'urtalovchi shuningdek, sug'urta turlari uchun qoidalarni ishlab chiqish va tasdiqlash, sug'urta hodisasining sabablari va holatlarini o'rganish, sug'urta tovonining miqdorini belgilash uchun zarur bo'lgan tegishli axborotni va hujjatlarni olish huquqiga ega.

Sug'urtalovchi sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonunchilik talablariga rioya etishi, sug'urta faoliyatini amalga oshirish chog'ida olingan axborotning maxfiyligini ta'minlashi va sug'urta agentlarining reyestrini yuritishi kabi majburiyatlarga ega. Shuningdek, sug'urta hodisasi yuz berganda zarur hisob-kitoblarni va sug'urta tovonini to'lovlarini amalga oshirishi shart.

Sug'urta mukofoti sug'urta qildiruvchi tomonidan sug'urtalovchiga sug'urta shartnomasida shart qilib ko'rsatilgan tartibda va muddatlarda milliy yoki chet el valyutasida to'lanadigan sug'urta uchun to'lovdir. Sug'urta summasi sug'urtalovchi sug'urta tovonini sug'urta shartnomasi bo'yicha ushbu summa doirasida to'lash

majburiyatini olgan muayyan summadir. Sug'urta tavakkalchiligi – taxmin qilinayotgan voqea bo'lib, ushbu voqea yuz bergan taqdirda sug'urta amalga oshiriladi.

Sug'urta xavfi – bu zararga olib keladigan tasodifiy, kutilmagan hodisa. Sug'urta xavfi va tavakkalchiligini baholash sug'urtalovchilar uchun muhimdir. Ular statistik ma'lumotlar asosida sug'urta hodisasining yuzaga kelish ehtimolini hisoblab chiqadilar. Kutilayotgan va maksimal zarar olinadi va haqiqiy natijaning o'zgarishi ehtimoli koeffitsienti aniqlanadi.

Sug'urta tarifi sug'urta obyektni va sug'urta tavakkalchiligining xususiyatini hisobga olgan holda belgilanadi. Sug'urta tarifi sof tarif va yukdan iborat. Majburiy sug'urta uchun sug'urta tariflari qonun bilan, ixtiyoriy sug'urta uchun esa sug'urta qoidalari bilan belgilanadi.

Sug'urta tovonni sug'urta shartnomasida nazarda tutilgan sug'urta hodisasi yuz berganda sug'urta qildiruvchiga yoki sug'urtalangan shaxsga sug'urta summasi doirasida to'lanadigan pul mablag'lari summasidir. Sug'urta turlari sug'urta tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan va taqdim etiladigan aniq sug'urta xizmatlaridir.

Sug'urta turlari sug'urta ob'ektiga ko'ra tasniflanadi: shaxsiy sug'urta (hayot, sog'liq), mulk sug'urtasi, javobgarlik sug'urtasi va qayta sug'urta. Sug'urta muddati bo'yicha: majburiy sug'urta muddatsiz, ixtiyoriy sug'urta shartnomalari esa mijoz va kompaniya tomonidan belgilangan muddatga tuziladi. Sug'urta to'lovlari miqdori bo'yicha: majburiy sug'urta uchun yagona chegaralar qo'llaniladi, ixtiyoriy sug'urta to'lovlari miqdori esa shartnomada belgilanadi.

Sug'urta faoliyati sug'urta bozori professional ishtirokchilarining sug'urtani va qayta sug'urtani amalga oshirish bilan bog'liq faoliyatidir. Sug'urta qiymati sug'urta shartnomasini tuzish chog'ida taraflarning kelishuvi bilan aniqlanadigan mol-mulkning qiymatidir. Sug'urta shartnomasida franshiza – sug'urta qildiruvchi zararlarining bir qismi bo'lib, sug'urtalovchi tomonidan qoplanmaydi. Qayta sug'urta esa sug'urta shartnomasi bo'yicha qabul qilingan tavakkalchilikni boshqa sug'urtalovchi tomonidan to'liq yoki qisman sug'urta qilishdir.

Sug'urta tizimi jismoniy va yuridik shaxslarning manfaatlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ixtiyoriy va majburiy sug'urta shakllari, sug'urta badallari va tovonni, sug'urta tarifi va xavfi, sug'urtalovchining huquq va majburiyatlari – bularning barchasi

sug'urta jarayonining asosiy elementlari hisoblanadi. Sug'urta faoliyati qonunlar va reglamentlar bilan tartibga solinadi va bu jarayon sug'urtalangan shaxslarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Glossariy

Sug'urta mukofoti-sug'urta kompaniyasi tomonidan sug'urta qildiruvchidan sug'urta qoplamasi uchun olinadigan to'lov. Bu to'lov sug'urta shartnomasida belgilangan muddatlarda va shartlarda milliy valyutada yoki chet el valyutasida amalga oshiriladi.

Sug'urta badali-sug'urta mukofotining sug'urta shartnomasida nazarda tutilgan muddatlarda, miqdorlarda va shartlarda milliy valyutada yoki chet el valyutasida to'lanadigan bir qismi.

Sug'urta tavakkalchiligi-sug'urta kompaniyalari tomonidan qabul qilinadigan va sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan risklar va xavflar. Bu tavakkalchiliklar sug'urta qilingan shaxs yoki mulk bilan bog'liq bo'lgan ehtimoliy zararlarni o'z ichiga oladi.

Aktuar tahlili-sug'urta kompaniyalari tavakkalchilikni baholashda foydalanadigan tahlil va modellash usuli. Bu jarayonda statistik ma'lumotlar va ehtimollar qo'llaniladi.

Reassurance-sug'urta kompaniyalari o'z tavakkalchiliklarini boshqa sug'urta kompaniyalari bilan bo'lishish orqali kamaytirishi mumkin bo'lgan jarayon.

Nazorat Savollari

1. Sug'urta mukofoti nima va u qanday belgilangan muddatlarda to'lanadi?
2. Sug'urta badali nima va u sug'urta shartnomasida qanday ko'rsatiladi?
3. Sug'urta tavakkalchiligi nima va uning asosiy turlari qanday?
4. Sug'urta kompaniyalari tavakkalchilikni baholashda qanday usullardan foydalanadi?
5. Aktuar tahlil nima va u qanday maqsadda qo'llaniladi?
6. Sug'urta mukofotini hisoblashda qaysi omillar hisobga olinadi?
7. Reassurance jarayoni nima va u sug'urta kompaniyalari uchun qanday ahamiyatga ega?
8. Sug'urta tavakkalchiligini boshqarishning qaysi strategiyalari mavjud?

3-MAVZU. SUG'URTA FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA TASHKILIY-HUQUQIY SHAKLLARI

3.1. O'zbekiston Respublikasida sug'urta faoliyatining huquqiy asoslari

Sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlarini ikkiga bo'lish mumkin: maxsus qonunlar va umumiy qonunlar.

Maxsus qonunlar sug'urta faoliyatini bevosita tartibga soladi. O'zbekiston Respublikasida bu turdagi qonunlarga quyidagilar kiradi:

"Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonun - 2002 yil 5 aprelda qabul qilingan va 28 mayda amaliyotga joriy etilgan.

"Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash to'g'risida"gi Qonun - 2008 yil 21 aprelda qabul qilingan.

"Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish to'g'risida"gi Qonun - 2009 yil 17 martda qabul qilingan.

"Tashuvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish to'g'risida"gi Qonun - 2015 yil 26 mayda qabul qilingan.

1993 yilda Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan "Sug'urta to'g'risida"gi Qonun ham maxsus qonunlar qatoriga kiradi. Ushbu qonun sug'urta tashkilotlari va sug'urtalanuvchilar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda muhim rol o'ynagan. Keyinchalik bu qonunga bir necha marta o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritilgan.

Umumiy qonunlar sug'urta faoliyatini bevosita tartibga solmaydi, ammo umumiy huquqiy tartiblarni belgilaydi. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksining 52-bobi sug'urtaviy huquqiy munosabatlarga bag'ishlangan bo'lib, unda jami 47 ta modda mavjud. Kodeks sug'urta tashkilotlari va sug'urtalanuvchilar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

Sug'urta faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Sug'urta bozorini rivojlantirish agentligi tomonidan amalga oshiriladi. Sug'urtalovchilar va sug'urta brokerlarining faoliyati Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda maxsus vakolatli davlat organi tomonidan beriladigan litsenziyalar asosida olib boriladi. Litsenziya

sug'urtalovchiga hayotni sug'urta qilish, umumiy sug'urta yoki qayta sug'urta qilish bo'yicha faoliyat yuritish imkonini beradi.

Sug'urtalovchilar quyidagi huquqlarga ega:

Sug'urta shartnomalarini tuzish va ijro etish.

Sug'urta qoidalari va shartlarini ishlab chiqish va tasdiqlash.

Sug'urta hodisalarining sabablari va holatlarini o'rganish, sug'urta tovonini belgilash.

Sug'urtalovchilar quyidagi majburiyatlarga ega:

Sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonunchilik talablariga rioya etish.

Sug'urta agentlarining reyestrini yuritish.

Sug'urta hodisasi yuz berganda zarur hisob-kitoblar va sug'urta tovonini to'lash.

Sug'urta zaxiralarini qonunchilik talablariga muvofiq shakllantirish va joylashtirish.

Sug'urta tushunchasi yuridik yoki jismoniy shaxslar to'laydigan sug'urta mukofotlari va sug'urtalovchining boshqa mablag'laridan shakllantiriladigan pul fondlari hisobidan muayyan voqea yuz berganda manfaatdor shaxslarga sug'urta tovonini to'lash orqali himoya qilishni anglatadi.

Sug'urta faoliyati quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

Sug'urta fondini tashkil etish.

Sug'urta fondidan foydalanish.

Nazorat funksiyasi.

Bu funksiyalar sug'urta faoliyatida doimiy hisoblanadi va har qanday sharoitda o'zgarmasdir. Sug'urta tashkilotlari faoliyatini amalga oshirish uchun yetarli miqdorda pul mablag'lari fondi mavjud bo'lishi lozim.

Sug'urta tizimi jismoniy va yuridik shaxslarning manfaatlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Sug'urta faoliyati va uni tartibga soluvchi qonunlar sug'urta bozori ishtirokchilarining huquq va majburiyatlarini belgilaydi, bu esa sug'urta jarayonining samarali va barqaror ishlashini ta'minlaydi.

3.2. Sug'urta munosabatlarini tartibga solishda huquqning ahamiyati

Sugiirta oldindan ko'rib boimaydigan tabiiy, stixiyali hodisalar u» ro'y berishi natijasida ko'riladigan zararlarni qoplash bilan bog'liq

maqsadli pul fondlarini shakllanishi va undan foydalanish bo'yicha pul munosabatlari yigindisidir. Mn'lumki, fuqarolar va ulaming jamoasi o'z faoliyatlari jarayonida birbirlari bilan tegishli ijtimoiy munosabatda boiadilar. Ushbu iniiiosabatlarni bir qolipga solish uchun ulami tartibga keltirish zarur, y;i'ni fuqarolar va tashkilotlaming xatti-harakati doirasini belgilash 7,Uriir. Shuningdek sug'urta ijtimoiy-iqtisodiy qonuniyat sifatida huquqiy lomondan mustahkamlanishni talab etadi. Sug'urta fondini tashkil etish va undan foydalanish jarayonida paydo boiadigan munosabatlar huquqiy tartibga solinadi. Shu bois sug'urta sohasida vujudga keladigan huquqiy munosabatlar fuqarolik-huquqiy munosabatlar tarkibiga kiradi. Shuning uchun bunday munosabatlar fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining huquqiy holatini, mulk huquqi va boshqa ashyoviy huquqlaming, shartnoma majburiyatlarini, shuningdek mulkiy hamda shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soladi.

Sug'urta sohasidagi fuqarolik-huquqiy munosabatlar quyidagi yo'nalishlarda namoyon boiadi:

fuqarolar va sug'urta tashkilotlari o'rtasida shakllanadigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar;

sug'urta tashkilotlari o'rtasida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlar;

fuqarolar va maxsus davlat organlari o'rtasida paydo boMadigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar;

sug'urta tashkilotlari va maxsus vakolatli davlat organi o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar.

3.3. Sug'urta faoliyatini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy shakllari

Bugungi kunda jahon bozori kon'yukturasidagi keskin o'zgarishlar, globallashuv sharoitida raqobat tobora kuchayib borayotgani davlatimizni yanada barqaror va jadal sur'atlar bilan rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha yondashuv hamda tamoyillarni ishlab chiqish va ro'yobga chiqarishni taqozo etmoqdaki, buni e'tiborga olgan holda mamlkatimizda qabul qilingan 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasining uchinchi yo'nalishida makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori

iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolishda bir necha vazifalar belgilanib olindi. Shulardan biri sug'urta va lizing hamda boshqa moliyaviy xizmatlar hajmini ularning yangi turlarini joriy qilish va sifatini oshirish hisobidan kengaytirish, shuningdek, kapitalni jalb qilish hamda moliyaviy institutlar va aholining erkin resurslarini joylashtirishdagi muqobil manba sifatida fond bozorini rivojlantirishdir⁶.

Sug'urta faoliyati iqtisodiy infratuzilmaning ajralmas qismi sifatida bir tomondan, ijtimoiy kafolatni ta'minlasa, ikkinchi tomondan, shartnomaviy majburiyat va tariflar mexanizmi orqali turli sug'urta risklaridan ogoh etish negizida iqtisodiyot subyektlari manfaatlarining himoyasini ham o'z zimmasiga oladi. Mamlakatimizda bosqichma – bosqich bozor munosabatlari shakllanishi va rivojlanishi, iqtisodiyot subyektlarining yuksak darajadagi iqtisodiy mustaqilligi, erkinligi darajasi ortib borayotgan jarayonda doimo risklar mavjud bo'lishi kuzatiladi. Ular manfaatlariga zarar keltirishi mumkin bo'lgan va doimiy takrorlanib turadigan risklarni qayta taqsimlash, ya'ni o'ziga xos bo'lgan maxsus xizmat bilan sug'urta shug'ullanadi. Sug'urta xizmati bahosining yuqori chegarasi talab hajmi va bank foizining miqdori bilan aniqlanadi. Sug'urta xizmatining ma'lum bir turiga yetarli darajada talab mavjud bo'lganda, sug'urta tashkiloti mazkur xizmat bahosini yuqori darajada saqlab turishi mumkin. Lekin, vaqt o'tishi bilan bozorda sug'urta xizmati ko'rsatish turlarining ko'payishi bilan, o'z-o'zidan tarif stavkalari kamayadi⁷. Sug'urta kompaniyalarining tashkiliy shakliga ko'ra 5 ta turi faoliyat yuritadi.

Sug'urta bozori hududiy joylashuviga qarab xalqaro, mintaqaviy va milliy sug'urta bozorlariga bo'linadi. Milliy sug'urta bozori biron-bir mamlakat hududidagi sug'urta muassasalarini va ularni faoliyatini

⁶ Rizaqulov Sh.Sh. O'ZBEKISTONDA SUG'URTA BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY, TASHKILIY VA HUQUQIY MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH // Экономика и социум. 2023. №10 (113)-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-sug-urta-bozorini-rivojlantirishning-iqtisodiy-tashkiliy-va-huquqiy-mexanizmlarini-takomillashtirish> (дата обращения: 13.06.2024).

⁷ Rizaqulov Sh.Sh. O'ZBEKISTONDA SUG'URTA BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY, TASHKILIY VA HUQUQIY MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH // Экономика и социум. 2023. №10 (113)-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-sug-urta-bozorini-rivojlantirishning-iqtisodiy-tashkiliy-va-huquqiy-mexanizmlarini-takomillashtirish> (дата обращения: 13.06.2024).

o'z tarkibiga oladi. Jahondagi eng yirik milliy sug'urta bozori Amerika Qo'shma shtatlaridir.

Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda yig'iladigan sug'urta tushumlarining 43 foizdan ortig'i AQSh hissasiga to'g'ri keladi. Bu yerda hayotni sug'urta qiluvchi 2600 dan ortiq va boshqa umumiy turdagi sug'urta xizmatlarini ko'rsatuvchi 3800 ta kompaniya faoliyat ko'rsatmoqda. Ulardan ba'zi birlari dunyo sug'urta bozorida ham oldingi o'rinlardadir. Masalan, "Prudenshial of Amerika" kompaniyasi mamlakat ichki bozorida birinchi va 1992-yil boshida mavjud aktivlari, to'plagan sug'urta mukofotlari bo'yicha uchinchi o'rinni egalladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 27- noyabrdagi 413- sonli Qarori sug'urta faoliyatida muhim yangilik bo'ldi. Ilk bor sug'urtalovchilarning ustav kapitaliga eng kam miqdorlar belgilandi. Sug'urtalovchilar va sug'urta brokerlarining sug'urta faoliyatini litsenziyalash to'g'risida nizom, sug'urta faoliyati klassifikatori tasdiqlandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2014-yildagi PQ-1544 sonli Qaroriga asosan sug'urta kompaniyalari ustav kapitaliga qo'yiladigan talab miqdori belgilandi.

Ushbu qaror sug'urta bozorini yanada rivojlantirish, raqobatni kuchaytirish, sug'urta faoliyatining zamonaviy va yangi turlarini yaratish, sug'urtalovchilarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, ularning hududiy tarmoqlarini kengaytirish va sug'urtani nazorat qilish shakllarini takomillashtirish bo'yicha muhim hujjat bo'ldi. Milliy sug'urta bozorini yanada isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta'minlash, sug'urta xizmatlarining talab yuqori bo'lgan yangi turlarini joriy etish, iste'molchilarning sug'urta bozoriga bo'lgan ishonchini oshirish maqsadida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 2 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasining sug'urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4412-son qarori bilan mamlakatimizda sug'urta kompaniyalari ustav fondining minimal miqdoriga qo'yilgan talablar o'zgardi. 2019-yil may oyida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining o'n to'qqizinchi yalpi majlisida Senat raisi N.Yo'ldoshev (o'sha davrda) sug'urta bozoridagi kamchiliklar haqida to'xtalib, o'z fikrlarin bildirdi⁸: "Qonunchilikdagi bo'shliqlar, ayrim vazirlik va idoralar mas'ullarining sovuqqonligi va e'tiborsizligi

⁸ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatning rasmiy sayti

oqibatida milliardlab mablag'lar mamlakat iqtisodiyoti rivojiga jalb etilmasdan, chetga chiqib ketmoqda. Xususan, bundan 15 yil avval qabul qilingan va takomillashtirilmagan "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonun sug'urta bozoridagi zamonaviy talablarga javob bermay qolgan.

10 200 nafar professional ishtirokchi faoliyat ko'rsatadigan sug'urta bozorini Moliya vazirligi huzuridagi bor yo'g'i 6 nafar xodim ishlaydigan sug'urta nazorati inspeksiyasi "nazorat qilmoqda". Mazkur tashkilot o'z zimmasidagi vakolat hamda vazifalarini to'laqonli amalga oshirish imkoniyatiga ega emas. U aksariyat hollarda tegishli hisobotlarni umumlashtirish bilangina shug'ullanmoqda. Oqibatda mamlakat sug'urta bozori nazoratdan deyarli chetda qolib ketmoqda. Bu esa, faqat o'z manfaatlari yo'lida ishlaydigan ayrim sug'urta tashkilotlari va ularning rahbarlariga qo'l kelmoqda". Ma'lumki, jahon amaliyotida yirik tavakkallarni sug'urtalashda mamlakatdagi bir necha sug'urta tashkilotlarini guruhlariga, jamiyatlarga yoki uyushmalarga jamlash orqali, qayta sug'urtalash tashkilotlarini tuzish tajribasi XIX asrdayoq yo'lga qo'yilgan.

Mamlakatimizda esa, shu kunga qadar bu muhim mexanizmdan foydalanilmayapti. Qonunosti hujjatlaridagi turli to'siq va cheklovlar esa, mazkur mablag'lardan samarali foydalanish, jumladan, ularni sug'urta kompaniyalarining ustav kapitaliga jalb etish imkonini bermaydi. Bir so'z bilan aytganda, qonun hujjatlaridagi eskirgan normalar, tafovutlar, chalkashliklar va boshqa kamchiliklar bu kompaniyalar uchun istiqbol eshiklarini yopib qo'ygan. Sug'urta sohasidagi og'riqli nuqtalardan yana biri kadrlar salohiyati bilan bog'liqdir. Bugungi kunda soha xodimlarining bor yo'g'i 32 foizi oliy va 30 foizi o'rta maxsus ma'lumotga ega. Boz ustiga, ularning aksariyati sug'urtaga aloqasi bo'lmagan kasb egalaridir. Bu kabi ko'plab muammolar sug'urta bozorining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Islohotlarning hozirgi bosqichida iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashga, aholi hayotining sifati va darajasini oshirishga yo'naltirilgan moliyaviy xizmatlarni faol rivojlantirish respublikada sug'urta bozorining rolini kuchaytirishni va sug'urta vositalarini keng qo'llashni taqozo etmoqdaki, ushbu xususida Prezidentimiz Sh.Mirziyoev sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish masalalari bo'yicha o'tkazgan yig'ilishida quyidagi fikrlarni bildirdilar: "Sohaga nazoratchi emas,

ilg'or va zamonaviy standartlarni joriy etadigan, barcha ishtirokchilar o'rtasida chinakam raqobat muhitini yaratib, sug'urta bozorini rivojlantiradigan tuzilma kerak"⁹. Shu bois, Moliya vazirligi huzuridagi Sug'urta nazorati davlat inspeksiyasi tugatilib, Sug'urta bozorini rivojlantirish agentligi tashkil etildi. Shuningdek, sug'urta sohasini o'rta va uzoq muddatli rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish, 2022 yilgacha aholi jon boshiga to'g'ri keladigan sug'urta mukofoti hajmini 3 baravar, sohaning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini esa 2 barobar oshirish vazifasi qo'yildi.

Birinchidan, bugungi kunda mamlakatimiz milliy sug'urta bozori nisbatan tez rivojlanayotgan bo'lsada, bugungi kun jahon talablariga to'liq javob bera olmaydi. Ikkinchidan, sug'urta xizmatidan foydalanayotgan va foydalanishi mumkin bo'lgan aholining aksariyat qismi, sug'urta haqida to'liq ma'lumotga ega emas. Holbuki, bu sug'urta turiga talabning ortishi sug'urtalanuvchi va sug'urtalanuvchiga moliyaviy holatini yaxshilashda o'zining salmoqli xissasini qo'shadi. Yuridik shaxslar sug'urta qildirishi uchun, birinchi navbatda, ularga ishonch kerak. Jismoniy shaxslarga esa to'g'ri ma'lumot. Ma'lumotlar to'g'ri va to'liq bo'lishi ularni sug'urtadan to'g'ri va maqsadli foydalanishga jalb qiladi. Bu jarayonni amalga oshirish uchun sug'urta bozoriga malakali mutaxassislar talab etiladi. Sug'urta kompaniyalarida faoliyat yuritayotgan aksariyat hodimlar sug'urta ishining mutaxassisi emas. Bir bo'lim xodimi ikkinchi bo'lim xodimining faoliyati, amalga oshirayotgan ishlari haqida ma'lumotga ega emas. Agentlar faoliyatida ham xuddi shunday muammo mavjud. Natijada sug'urtalanmoqchi bo'lgan shaxsga sug'urta xizmatlari to'g'ri va to'liq yetkazilmaganligi natijasida aholi to'liq ma'lumotga ega bo'lmasdan sug'urtaga bo'lgan talabning pasayishi va faoliyatga nisbatan ishonmaslik holatlari yuzaga kelmoqda. Yuqorida qayd etilgan muammolarni bartaraf etish maqsadida, quyidagi takliflarni berish mumkin: Birinchidan mamlakatimiz sug'urta bozorini rivojlangan mamlakatlar darajasiga yetkazishning eng muhim va asosiy omillaridan biri bu, O'zbekistonda xorijiy mamlakatlar tajribasidan kelib chiqqan holda o'zaro sug'urtani joriy etishdir va bunda davlatning tashabbuskorligidan foydalanish sug'urta sohasidagi bugungi kunning dolzarb masalasidir. Mamlakatda

⁹ Mirziyoyev Sh., 2019 yil 10 iyuldagi sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish masalalari bo'yicha yig'ilish. <https://sputniknews-uz.com/>

o'zaro sug'urtani joriy etish uchun avvalambor uning huquqiy ta'minotini yo'lga qo'yish, o'zaro sug'urtani rivojlantirish maqsadida ushbu sohaga taalluqli imtiyoz va preferensiyalarni taqdim etish zarur deb hisoblaymiz. Shunday holatda o'zaro sug'urta, sug'urtaning alohida shakli sifatida tijorat sug'urtasi bilan parallel ravishda rivojlanadi va ko'p sonli potensial sug'urtalanuvchilarni sug'urtaga jalb etish barobarida fuqarolarning moddiy farovonligini oshishida, ularning tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq tavakkalchiliklarini kafolatlashda, korxona va tashkilotlarning barqaror faoliyat ko'rsatishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchidan, sug'urta faoliyatini rivojlanishi uchun sug'urta xizmatlarini keng ko'lamda reklama qilish samarali natija beradi. Eng ommabop bo'lgan ijtimoiy tarmoqlar: telegram, instagram va boshqa ijtimoiy tarmoqlarda sug'urta xizmatlari va uning afzalliklari haqida ma'lumot berib turish. Misol uchun sug'urta xizmatlari bo'yicha telegramda bir kanal ochib, bu haqida boshqa kanallarga ma'lumot tashlash orqali, aholini sug'urta kanaliga a'zo qilish va sug'urta faoliyatining yangiliklaridan muntazam ravishda xabardor qilib turish mumkin.

3.4. O'zbekistonda sug'urta faoliyatini amalga oshirishdagi muammolar

Sug'urta bozor munosabatlariga o'tish jarayonida davlat, fuqarolar va xo'jalik yurituvchi sub'ektlar manfaatlarini himoya qilishning samarali vositasi hisoblanadi.

Zamonaviy milliy sug'urta tizimi qonunchilik bazasini takomillashtirishga, davlatning moliya va pul-kredit siyosatining samaradorligiga, sug'urta faoliyatini nazorat qilish sifatiga va sug'urta tashkilotlarining ishonchliligiga bog'liqdir.

O'zbekistonda 2020 yil 1 yanvar holatiga sug'urta faoliyatini amalga oshirish huquqini beruvchi jami 41 ta litsenziya berilgan. Shulardan respublikada 36 ta sug'urta kompaniyalari faoliyat yuritmoqda.

Buyuk Britaniyaning New Frontier tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, jami sug'urta mukofotlarining yalpi ichki mahsulotga nisbati orqali aniqlanadigan "Sug'urtaning kirib kelish darajasi" (Insurance Penetration Rate) ko'rsatkichi dunyo miqiyosida 6,35 %ni, O'zbekistonda esa bor-yo'g'i 0,35%ni tashkil etadi. Dunyoda aholi jon

boshiga sug'urta mukofotlari 847 yevroni tashkil etgan bo'lsa, O'zbekistonda bu ko'rsatkich 5 yevroga teng. Bu esa mazkur xizmatning past darajasini anglatadi. Davlatlar ichida yetakchilik Gonkongga tegishli bo'lib, sug'urta mukofoti jon boshiga 7,5 ming yevroni, eng kam ko'rsatkich esa 5 yevroni tashkil qilib, Nigeriya davlatiga to'g'ri keladi.

Respublikamizda sug'urta munosabatlarida uchrayotgan asosiy muammolarga sug'urta summasini to'lashni rad etish, sug'urta xizmatlarida zamonaviy yondashuvning yo'qligi, davlat aralashuvining ko'pligi, majburiyatlarning tomonlar kelishuvisiz belgilanishi, sug'urtalovchini tovon to'lash majburiyatidan ozod qilinishi qonunda belgilab qo'yilganligi, nizolarni hal qilishning alternativ usullarining taklif qilinmasligi, shartnoma erkinligi ta'minlanmaganligi va undagi munosabatlarda cheklovlarning ko'pligi kabilar kiradi.

Aynan ushbu muammolar, tomonlar orasida turli kelishmovchiliklarga, munosabatlardagi keskinlikka va pirovardida sug'urta tashkilotining ishonchsizligiga olib kelmoqda.

Ushbu muammolarning kelib chiqish sabablari va unga ta'sir etuvchi omillar tahlilini ko'rib chiqamiz.

Fuqarolik kodeksidagi tegishli normalarni takomillashtirish zarur...

1) Elektron hujjat aylanishi va sug'urta sohasidagi huquqiy bo'shliqlar

O'zbekiston Respublikasida elektron hujjat aylanishi rivojlanayotgan bo'lsa-da, sug'urta sohasida informatsion-kommunikatsion tizimlardan foydalanish uchun qonunchilik bazasi yetarli emas. Fuqarolik kodeksining 961-moddasida sug'urta qildiruvchi faqat yozma yoki og'zaki ariza berishi ko'zda tutilgan. Sug'urtalovchi imzolagan sug'urta polisi faqat qog'oz shaklida topshirilishi mumkin, lekin elektron pochta orqali ham amalga oshirish mumkinligi ko'rsatilmagan. Shuningdek, 930-moddada sug'urta qoidalarini sug'urtalanuvchiga yetkazishning faqat an'anaviy usullari belgilangan bo'lib, internet orqali yetkazish imkoniyati cheklangan. 951-moddada sug'urta hodisasi yuz berganida sug'urtalovchini xabardor qilish usullari cheklangan, ammo har qanday mavjud usuldan foydalanish imkoniyati mavjud bo'lishi kerak.

2) Sug'urta shartnomalarining amal qilish muddatini sug'urta muddatiga o'zgartirish

Fuqarolik kodeksining 929-moddasida sug'urta shartnomasining muhim shartlari belgilangan. Mulkiy sug'urta shartnomasida sug'urta qildiruvchi va sug'urtalovchi o'rtasida shartnomaning amal qilish muddati kelishilishi kerakligi ko'rsatilgan. Ammo, sug'urta qildiruvchi sug'urta muddati davomida sug'urta tovonini to'lash majburiyatiga ega bo'lgani sababli, shartnomaning amal qilish muddatini sug'urta muddatiga o'zgartirish lozim.

3) Davlat sug'urta nazorati organlari aralashuvining cheklanishi

Fuqarolik kodeksining 942-moddasida sug'urta mukofoti miqdori davlat sug'urta nazorati organlari tomonidan belgilanishi ko'rsatilgan. Bu davlat aralashuvi sug'urta tariflarining bozor mexanizmlariga muvofiq kelishilishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli, narxlash masalalari tomonlar kelishuvi bilan tartibga solinishi kerak.

4) Sug'urta qildiruvchini almashtirishda sug'urtalovchi roziligini bekor qilish

Fuqarolik kodeksining 946-moddasida sug'urta qildiruvchini almashtirishda sug'urtalovchining roziligi talab qilinadi. Ammo, mulkka egalik huquqini topshirish paytida mulk o'zgarmaydi va sug'urtalovchining manfaatlariga ta'sir qilmaydi. Shu sababli, sug'urtalovchining roziligini olish talabi bekor qilinishi lozim.

5) Sug'urta mukofotini qaytarish tartibi

Kodeksning 948-moddasida sug'urta qildiruvchi sug'urta shartnomasidan muddatidan ilgari voz kechgan taqdirda, sug'urtalovchiga to'langan sug'urta mukofoti qaytarilmasligi belgilangan. Adolatli taqsimlash uchun sug'urtalovchi sug'urta amal qilgan vaqtga mutanosib ravishda mukofotning bir qismini qaytarishi kerak.

6) Sug'urta hodisasidan ko'riladigan zararni kamaytirish

Fuqarolik kodeksining 952-moddasida sug'urta qiluvchi ehtimol tutilgan zararni kamaytirish choralari ko'rmaganda, sug'urtalovchi zararni qoplashdan ozod qilinishi ko'rsatilgan. Bu majburiyat qonun bilan emas, balki tomonlarning kelishuvi bilan belgilanishi kerak.

7) Sug'urta tovonini to'lashda kelishmovchiliklar

Kodeksning 953-moddasida sug'urta hodisasi sug'urta qildiruvchi, naf oluvchi yoki sug'urtalangan shaxsning qasd qilishi oqibatida yuz bergan bo'lsa, sug'urtalovchi to'lovdan ozod qilinishi belgilangan. "Qasd qilish" tushunchasi tortishuvlarga olib kelishi mumkin, shu sababli uni "sug'urta hodisasini yuzaga keltirishga

qaratilgan qasd qilish" deb aniqroq belgilash kerak. Shuningdek, sug'urtalovchi to'lovni rad etish masalalari ham shartnoma tomonlari kelishuvi bilan hal qilinishi kerak.

8) Sug'urta tovonini to'lashni rad etish hollari

Kodeksning 955-moddasida sug'urtalovchi sug'urta tovonini yoki sug'urta pulini to'lashni rad etish hollari belgilangan. Bu holat ko'p hollarda sug'urtalovchi tomonidan to'lovni asossiz rad etishga olib keladi. Nizolarni hal qilishning alternativ usullari (mediatsiya va boshqalar) qonun bilan cheklanmasligi kerak.

9) Qayta sug'urta qilishda kelishmovchiliklar

Qayta sug'urta qilishda sug'urtalovchi va qayta sug'urtalovchi o'rtasida kelishmovchiliklar paydo bo'lishi mumkin. 959-moddaga qayta sug'urtalovchi asosiy sug'urta shartnomasi qoidalariga muvofiq qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha sug'urta tovonini to'lashni rad qilishga haqli emas normasini kiritish kerak.

10) O'zaro sug'urta tushunchasi

Xalqaro kooperativ va o'zaro sug'urta federatsiyasi hisobotiga ko'ra, o'zaro sug'urta bozori global sug'urta sanoatining eng tez rivojlanayotgan qismi hisoblanadi. Amaldagi kodeksning 960-moddasidagi "ikki tomonlama sug'urta" iborasi o'zaro sug'urta tushunchasining to'liq mazmunini aks ettirmaydi va uni "o'zaro sug'urta" deb nomlash kerak.

11) Majburiy davlat sug'urtasi

Kodeksning 961-moddasida majburiy davlat sug'urtasi faqat davlat tashkilotlari tomonidan amalga oshirilishi belgilangan. Majburiy davlat sug'urtasini har qanday mulkchilik va tashkiliy huquqiy shakldagi sug'urta tashkilotlari amalga oshirishi mumkin bo'lishi kerak.

O'zbekistonda sug'urta faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish va nazorat qilishning normativ-huquqiy bazasini xalqaro talablarga javob beradigan darajada shakllantirish zarur. Ushbu takliflarni amalga oshirishda davlat va tegishli organlarning faol ishtiroki talab qilinadi.

Glossariy

Sug'urta mukofoti-sug'urta shartnomasi asosida sug'urtalovchiga to'lanadigan pul mablag'lari. Bu mukofot sug'urta hodisasi sodir bo'lganda tovon puli to'lanishi uchun asos bo'ladi.

Sug'urta hodisasi-sug'urta shartnomasida belgilangan voqea yoki hodisa. Bu hodisa yuz berganda sug'urtalovchi sug'urtalanuvchiga sug'urta tovonini to'lashi kerak.

Sug'urtalovchi-tegishli turdagi sug'urtani amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo'lgan va sug'urta shartnomasiga muvofiq sug'urta tovonini (sug'urta puli) to'lovini amalga oshiruvchi tijorat tashkiloti bo'lgan yuridik shaxs.

Sug'urta agenti-sug'urtalovchining nomidan va topshirig'iga binoan sug'urta shartnomasining tuzilishi va ijro etilishini tashkil qilish bo'yicha faoliyat yurituvchi yuridik yoki jismoniy shaxs.

Qayta sug'urta-bir sug'urtalovchi tomonidan o'z zimmasidagi sug'urta majburiyatlarini boshqa sug'urtalovchiga berish. Bu jarayon sug'urtalovchining risklarini kamaytirishga yordam beradi.

Sug'urta tovonini-sug'urta hodisasi sodir bo'lganda sug'urtalanuvchiga to'lanadigan pul mablag'lari. Bu summa sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan shartlarga muvofiq to'lanadi.

Nazorat savollari

1. O'zbekiston Respublikasida sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlarga qaysi hujjatlar kiradi?
2. "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonunning qabul qilingan vaqti va unga kiritilgan qo'shimcha va o'zgartirishlar haqida qisqacha tushuntirib bering.
3. Sug'urtalovchi qanday huquqlarga ega?
4. Sug'urta faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish qaysi tashkilot tomonidan amalga oshiriladi?
5. Litsenziya sug'urtalovchiga qanday faoliyatlarni amalga oshirish uchun beriladi va bu faoliyatlar qanday cheklovlarga ega?
6. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi sug'urtaviy huquqiy munosabatlarni qanday tartibga soladi?
7. Sug'urta faoliyatining iqtisodiy tabiati va funksiyalari nimalardan iborat?
8. Sug'urta kompaniyalari ustav kapitaliga qo'yiladigan talablar qaysi qarorlar bilan belgilangan va ular qanday ahamiyatga ega?

4-MAVZU. SUG'URTADA TARIF SIYOSATI VA SUG'URTA FAOLIYATI KLASSIFIKATORI

4.1. Sug'urtada tarif siyosati

Sug'urta tariflari sug'urta faoliyatining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u sug'urta xizmatlari uchun to'lanadigan narxlarni belgilaydi. Tarif siyosati sug'urta kompaniyalari tomonidan qo'llaniladigan tariflarni shakllantirish, boshqarish va nazorat qilish jarayonidir. Tarif siyosati sug'urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, raqobatbardoshlikni oshirish va mijozlarga adolatli narxlar taklif qilish uchun muhim ahamiyatga ega.

Sug'urta tariflarini belgilash jarayoni bir qator omillarga asoslanadi. Bu omillar sug'urta qilingan ob'ektning xususiyatlari, risk darajasi, statistik ma'lumotlar va bozor sharoitlariga bog'liq.

Sug'urta obyektining xususiyatlari:

Mulk sug'urtasi: Sug'urta qilinayotgan mulkning turi, qiymati, joylashuvi va foydalanish holati.

Shaxsiy sug'urta: Sug'urta qilingan shaxsning yoshi, sog'lig'i, kasbi va yashash joyi.

Risk darajasi:

Sug'urta kompaniyalari risklarni baholashda turli metodlardan foydalanadilar. Risk darajasini aniqlashda ehtimollik nazariyasi, statistik tahlil va boshqa aktuar modellardan foydalaniladi.

Taraflar sug'urta tariflarini belgilashda o'tmishdagi sug'urta hodisalari va to'lovlar bo'yicha statistik ma'lumotlarga tayanadi. Bu ma'lumotlar sug'urta kompaniyalari tomonidan yig'iladi va tahlil qilinadi.

Bozordagi raqobat darajasi, iqtisodiy sharoitlar va qonunchilik o'zgarishlari sug'urta tariflarini belgilashda hisobga olinadi.

Tarif siyosatining maqsadlari

Sug'urta kompaniyalari tarif siyosatini ishlab chiqishda quyidagi asosiy maqsadlarni ko'zlaydilar:

Moliyaviy barqarorlik:

Sug'urta kompaniyasi o'z majburiyatlarini bajarishi va foyda olishini ta'minlash uchun tariflarni belgilaydi. Bu sug'urtalovchilar uchun ishonchli moliyaviy poydevor yaratadi.

Raqobatbardoshlik:

Bozordagi raqobatga qarab, sug'urta kompaniyalari mijozlar uchun jozibador narxlarni taklif qiladilar. Tarif siyosati raqobatbardosh bo'lishi va mijozlarni jalb qilish uchun muhimdir.

Adolatli narx belgilash:

Tarif siyosati mijozlar uchun adolatli va maqbul narxlarni belgilashni ko'zda tutadi. Bu mijozlarning sug'urta xizmatlariga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Tarif siyosatini amalga oshirish quyidagi bosqichlardan iborat:

Risklarni baholash:

Sug'urta kompaniyalari o'z xizmatlarining risklarini aniqlash va baholash uchun aktuar tahlil va statistik ma'lumotlardan foydalanadilar.

Tariflarni hisoblash:

Sug'urta tariflari risklar asosida hisoblanadi. Bu jarayonda ehtimollik nazariyasi, statistik tahlil va boshqa matematik modellardan foydalaniladi.

Tariflarni tasdiqlash:

Sug'urta kompaniyalari tariflarni belgilashdan oldin, ularni tegishli davlat organlari yoki nazorat organlari bilan muvofiqlashtiradi. Bu jarayon sug'urta bozorining tartibga solinishini ta'minlash uchun zarurdir.

Tariflarni e'lon qilish:

Tariflar tasdiqlangandan so'ng, sug'urta kompaniyalari ularni o'z mijozlariga e'lon qiladi. Bu jarayon mijozlarga xizmatlar narxleri va shartlari haqida aniq ma'lumot beradi.

Sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik sug'urta kompaniyalari uchun tarif siyosatini belgilashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasida sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi asosiy qonunlar va normativ hujjatlar sug'urta kompaniyalari faoliyatini nazorat qilish, tariflarni belgilash va o'zgartirish jarayonlarini tartibga soladi.

Sug'urta tariflari sug'urta kompaniyalari faoliyatining asosiy qismidir. Tarif siyosati kompaniyaning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, raqobatbardoshligini oshirish va mijozlarga adolatli narxlar taklif qilish uchun muhimdir. Tarif siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish jarayoni risklarni baholash, tariflarni hisoblash, tasdiqlash va e'lon qilish bosqichlaridan iborat. Sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik bu jarayonlarni muvofiqlashtirish va nazorat qilishda

muhim rol o'ynaydi. Sug'urta mukofotlarining stavkalari tarif davri uchun hisoblab chiqiladi, ya'ni tarif hisoblari asosida belgilangan davr uchun ekvivalentlik ta'minlanadi. SHunday qilib, har qanday sug'urta turi bo'yicha tarif stavkasi brutto-stavka sifatida qaraladi va u ikki qismdan: netto-stavka (sug'urta qoplamasi to'lovlari uchun zaxira summasi) va sug'urtachining faoliyat yuritish xarajatlaridan (odatda u «yuk» deb ataladi) iborat bo'ladi.

Brutto-stavkada bu ikkala qismning nisbati, ularning mohiyatidan kelib chiqib, turlicha foizlarda belgilanishi mumkin. Nettostavka brutto-stavkaning asosini tashkil etadi va uning hissasiga, sug'urta turiga qarab, 60-95 foizgacha ulush to'g'ri kelishi mumkin. «Yuk» hisobiga esa, shunga mos ravishda odatda 5-40 foiz ulush belgilanadi. Sug'urta shartnomasi bo'yicha qancha sug'urta turi sug'urtalanaётgan bo'lsa, netto-stavka ham shuncha qismdan iborat bo'ladi. Masalan, haetni aralash sug'urtalash bo'yicha netto-stavka belgilangan davrgacha yashaganligi uchun, o'lim holati yuz berganligi uchun, mehnat faoliyatini yo'qotish holati uchun kabi netto-stavkalardan tashkil topadi. «Yuk»da sug'urta ishini olib borish xarajatlari aks etadi. U quyidagi qismlarni o'z ichiga oladi:

- ma'muriy-xo'jalik xarajatlari (uning asosini tashkilot shtatidagi xodimlarga to'lanadigan maoshlar summasi tashkil etadi);
- sug'urta polislarini joylashtirganligi uchun haqlar;
- sug'urta agentlari, menejerlar uchun haqlar.

To'lov shakllari, odatda brutto-stavka ёki «yuk»ka nisbatan foizlarda aniqlanadi. Foiz to'lovlaridan tashqari rag'batlantirishlar ham amalga oshirilishi mumkin.

Majburiy sug'urta turlari bo'yicha tariflar me'ёriy hujjatlar bilan o'rnatilsa, ixtiёriy sug'urtada esa, sug'urtachi tomonidan mustaqil ravishda aniqlanadi. Tarifni aniqlash uslubiyati, tarif stavkasi va uning dastlabki ma'lumotlar manbasi, netto-stavka va «yuk» ulushlari ko'rsatilgan holda tarif hisob-kitoblari maxsus vakolatli Davlat organiga taqdim etiladi. Mazkur organ tomonidan ruxsat berilganidan so'ng sug'urta tashkiloti o'zi hisoblab chiqqan sug'urta tarifini qo'llash huquqiga ega bo'ladi. Har bir sug'urta shartnomasi bo'yicha sug'urta tarifining hajmi sug'urta ob'ektini tavsiflovchi qator holatlarni hisobga olgan holda tomonlarning o'zaro kelishuviga ko'ra belgilanadi. Umumiy sug'urta qilish tarmog'i klasslari bo'yicha tarif stavkasini aniqlashda netto-stavka hisob-kitobi muhim hisoblanadi. Aynan uning

hisobidan sug'urtalanuvchilar ko'rgan zararning qoplama to'lovlari amalga oshirilishi nazarda tutiladi.

Sug'urta tashkiloti mukofot undirilishi hisobiga sug'urta hodisasi yuz berishi oqibatida sug'urtalanuvchi ko'rgan zararni qoplash uchun yetarli miqdordagi summani jamlab olishi muhimdir. Masalan, har yili sug'urtaga qabul qilingan 1000 xonadondan 6 tasi butunlay ènib ketishi hodisasi ro'y beradi deb faraz qilsak, har bir xonadonning bahosi 1 mln. so'm bo'lsa, bu holatda sug'urtachi (1 mln. x 6) 6 mln. so'm miqdoridagi pul fondiga ega bo'lishi talab etiladi. Bu sug'urta qoplamasi summasini sug'urtalangan ob'ektlar soniga bo'lish orqali har bir sug'urtalanuvchiga to'g'ri keladigan ($6 \text{ mln. so'm} : 1000 = 6 \text{ ming so'm}$) sug'urta mukofoti aniqlanadi. Aynan shu summa aniq bir sug'urta ob'ekti uchun hisoblab chiqilgan netto-stavkadir. O'zbekistonda faoliyat ko'rsataётgan sug'urta tashkilotlari tomonidan netto-stavkani hisoblash amaliётda birmuncha murakkabroqdir. Negaki, sug'urtalangan ob'ektning (bir qismi èki batamom) zarar ko'rganligi darajasi, sug'urta hodisalari (èng'in, suv toshqini va boshqa) sonining yillar bo'yicha tafovuti, shuningdek, boshqa qator dalillarni ehtimollikka asoslanib, bashorat qilish va hisobga olish kerak bo'ladi.

Mol-mulk (bino, uy xayvonlari, qishloq xo'jaligi ekinlari)ning turli sug'urta hodisalari (èng'in, kasalliklar, sovuq va shu kabilar) yuz berishi oqibatida, zarar ko'rishi èki halokatga uchrashi ehtimoli turlichadir. SHundan kelib chiqib, obyektlarning shartnomada qayd etilishi nazarda tutilaётgan sug'urta hodisalaridan sug'urtalash bo'yicha tarif stavkalari ham turlicha belgilanishi mumkin. Netto-stavka ikki qismdan - sug'urta summasining zararlilik ko'rsatkichi va risk «yuki»dan shakllantiriladi. Sug'urta summasining zararlilik ko'rsatkichi - eng katta ehtimollikka ko'ra, sug'urtalangan ob'ektlar summasining to'langan sug'urta qoplamasi summasi nisbatidan kelib chiqadi. Masalan, bir avtomobilning narxi 10 mln. so'm, uni ta'mirlash 3 mln. so'm, yo'l halokati hodisasi doimiyliги koeffitsienti (DAN ma'lumotiga ko'ra) 0,2 bo'lsa, sug'urta summasining zararlilik ko'rsatkichi ($SS3K = 3 \text{ mln. so'm} : 10 \text{ mln.} \times 0,2 \times 100 = 6 \text{ so'm èki } 6 \%$) 6 foizni tashkil etadi. Risk qoplamasi to'lovining kattaligi sug'urta hodisasi yuz berishi ehtimolliги darajasiga bog'liq bo'ladi. Risk bo'yicha sug'urta mukofoti uning yuz berish ehtimolliгining vaqt va kenglikdagi holatidan keltirib chiqariladi. Haёт sug'urtasi tarmog'ida

risk ehtimoli mijozlar jinsi va èshiga ko'p jihatdan aloqador bo'lsa, umumiy sug'urta tarmog'ida esa, nisbatan doimiy risk mavjuddir. Ammo ma'lum vaqt oralig'ida risk kattaligi o'zgarishi ham kuzatiladi.

Sug'urta faoliyati klassifikatorida ikkala turda amalga oshiriladigan sug'urta turlari ham mavjud bo'lib, ular: javobgarlik sug'urtasi, mulkiy sug'urta va hayot sug'urtasiga bo'linadi.

Mamlakatimiz sug'urta kompaniyalari tomonidan amalga oshiriladigan sug'urta turlari bo'yicha klassifikator ham 2002 yil 27 noyabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Sug'urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 413-sonli Qarorining 1-ilovasi - "Sug'urtalovchilar va sug'urta brokerlarining sug'urta faoliyatini litsenziyalash to'g'risida"gi Nizomga 1-ilova sifatida sug'urta faoliyati klassifikatori tasdiqlangan.

Mazkur sug'urta faoliyati klassifikatorining qabul qilinishi sug'urta kompaniyalari uchun sug'urta faoliyatini amalga oshirishda asos hisoblanadi. Sug'urta kompaniyalari sug'urta faoliyati uchun litsenziya olishda Moliya vazirligi tomonidan qo'yiladigan talablarda ham faoliyat yuritmoqchi bo'lgan sug'urta xizmatlari bo'yicha sug'urta shartomlaridan nusxa taqdim etildishi shart hamda arizada sug'urta klasslari nomlari ham keltiriladi. Keltirilgan sug'urta turlari bo'yicha boshqa talablar ham o'rnatilgan.

4.2. Sug'urta faoliyati klassifikatori

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 27 noyabrdagi "Sug'urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 413-sonli Qarorining 1-ilovasi - Sug'urtalovchilar va sug'urta brokerlarining sug'urta faoliyatini litsenziyalash to'g'risidagi Nizom haqida bo'lib, uning 1-ilovasida sug'urta faoliyati klassifikatorining tarkibi hamda tarmog'i kelirilgan.

Sug'urta faoliyati klassifikatori – sug'urtalovchilar hamda sug'urta brokerlari sug'urta faoliyatini litsenziyalash jarayonida ularning faoliyat yo'nalishlarini belgilashda huquqiy asos bo'lib xizmat qiladigan me'yoriy hujjatdir. Sug'urta faoliyati klassifikatorida keltirilgan klasslar yordamida sug'urtalovchilarning sug'urta xizmat turlari bo'yicha sug'urta shartnomalari tuziladi.

Hayotni sug'urta qilish tarmog'i

Klass tartib raqami	Klassning nomi	Mazmuni va sug'urta qilish shartlari bo'yicha talablar
I klass	Hayot va annuitetlar	Quyidagi hollarda sug'urta summolari to'lash bo'yicha sug'urtalovchining majburiyatlarini nazarda tutuvchi, bir yildan ortiq muddatga amal qiluvchi hayotni sug'urta qilish turlari jami: — sug'urta qilinuvchining sug'urta muddati tamom bo'lgungacha yoki sug'urta shartnomasida belgilangan yoshgacha yashashi; — sug'urta qilinuvchining vafot etishi; shuningdek sug'urta shartnomasi amal qilishi davridagi joriy to'lovlar (annuitetlar), III klass bundan mustasno
II klass	Nikoh va tug'ilish	Nikohga kirishda yoki bola tug'ilganda sug'urta summasi to'lanishini ta'minlovchi, bir yildan ortiq muddatga amal qiluvchi hayotni sug'urta qilish turlari jami
III klass	Hayotni uzoq muddatli sug'urta qilish	Umrbod renta to'lanishi bilan birgalikda hayotni sug'urta qilish turlari jami
IV klass	Sog'liqni sug'urta qilish	Ko'rsatib o'tilgan sug'urta davri kamida besh yildan kam bo'lmagan muddatga yoki sug'urta qilinuvchining pensiya yoshiga yetguniga qadar belgilanishi sharti bilan baxtsiz hodisa yoki muayyan turdagi baxtsiz hodisa yoki kasallik yoki kasallanish tufayli qattiq shikastlanish natijasida mehnatga layoqatlilikni yo'qotganda sug'urta summolari to'lanishini ta'minlovchi hayotni sug'urta qilish turlari jami. Bunda shartnomada ko'rsatilgan sug'urta davri sug'urtalovchi tomonidan bir tomonlama

		tartibda bekor qilinishi yoki o'zgartirilishi mumkin emas
--	--	--

O'zbekiston Respublikasi sug'urta tizimida hayotni sug'urta qilish turlarining to'rtta klassi mavjud. Har bir klassning mazmuni va sug'urta qilish shartlari bo'yicha talablar quyidagicha tahlil qilinadi:

I klass: Hayot va annuitetlar. Ushbu klass hayotni sug'urta qilishning bir yildan ortiq muddatga amal qiluvchi turlarini o'z ichiga oladi. Sug'urta summalari quyidagi hollarda to'lanadi:

- Sug'urta qilinuvchining sug'urta muddati tamom bo'lgungacha yoki sug'urta shartnomasida belgilangan yoshgacha yashashi.
- Sug'urta qilinuvchining vafot etishi.
- Sug'urta shartnomasi amal qilishi davridagi joriy to'lovlar (annuitetlar), III klass bundan mustasno.

II klass: Nikoh va tug'ilish. Ushbu klass hayotni sug'urta qilishning bir yildan ortiq muddatga amal qiluvchi turlarini o'z ichiga oladi. Sug'urta summalari quyidagi hollarda to'lanadi:

- Nikohga kirishda.
- Bola tug'ilganda.

III klass: Hayotni uzoq muddatli sug'urta qilish. Ushbu klass hayotni sug'urta qilishning umrbod renta to'lanishi bilan birgalikda amalga oshiriladigan turlarini o'z ichiga oladi.

IV klass: Sog'liqni sug'urta qilish. Ushbu klass hayotni sug'urta qilishning kamida besh yildan kam bo'lmagan muddatga yoki sug'urta qilinuvchining pensiya yoshiga yetguniga qadar amal qiluvchi turlarini o'z ichiga oladi. Sug'urta summalari quyidagi hollarda to'lanadi:

- Baxtsiz hodisa yoki muayyan turdagi baxtsiz hodisa yoki kasallik tufayli qattiq shikastlanish natijasida mehnatga layoqatlilikni yo'qotganda.

Umumiy sug'urta tarmog'i

Klass №	Klassning nomi	Mazmuni va sug'urta qilish shartlari bo'yicha talablar
1-klass	Baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sug'urta qilish	Quyidagi hollarda: a) baxtsiz hodisa yoki muayyan turdagi baxtsiz hodisa natijasida sog'liqning qattiq shikastlanishi, yoxud; b) baxtsiz hodisa yoki muayyan turdagi baxtsiz hodisa natijasida vafot etgan taqdirda , yoxud; v) kasallik yoki muayyan turdagi kasallik natijasida mehnat qobiliyatini yo'qotish, shu jumladan ishlab chiqarishda jarohatlanish va kasb kasalliklari, biroq 2-klass va IV klass bo'yicha sug'urta shartnomalarini istisno qilgan holda, sug'urta qilingan shaxsga sug'urta ta'minotining belgilab qo'yilgan pul summasi yoki pul kompensatsiyasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urta turlari jami
2-klass	Kasallikdan ehtiyot shart sug'urta qilish	Sug'urta ta'minotining belgilab qo'yilgan pul summasi to'lanishini yoki kasallik yoki sog'liqning izdan chiqishi munosabati bilan sug'urta qildiruvchining pul kompensatsiyasi (yoki uning ham, buning ham kombinatsiyasi)ni ta'minlovchi sug'urta turlari jami, biroq hayotni sug'urta qilish tarmoqlarining IV klassi bo'yicha shartnomalarni istisno qilgan holda
3-klass	Yer usti transport vositalarini sug'urta qilish	Transport vositalari , o'zi yurar mashina va mexanizmlar, harakatlanadigan temir yo'l tarkibi bundan mustasno,

		yo‘qotilganda yoki shikastlanganda sug‘urta qoplamasi to‘lanishini ta‘minlovchi sug‘urta turlari jami
4-klass	Harakatlanadigan temir yo‘l tarkibini sug‘urta qilish	Harakatlanadigan temir yo‘l tarkibi yo‘qotilganda yoki shikastlanganda sug‘urta qoplamasi to‘lanishini ta‘minlovchi sug‘urtaning turlari jami
5-klass	Aviatsiya sug‘urtasi	Havo kemasi, havo kemasining mashina asbob-uskunolari, jihozlari, inventari , ehtiyot qismlari yo‘qotilganda yoki shikastlanganda sug‘urta qoplamasi to‘lanishini ta‘minlovchi sug‘urtaning turlari jami
6-klass	Dengiz sug‘urtasi	Dengiz va ichki daryo kemalari, kemalarning mashina asbob-uskunolari, asbob-uskunolari, inventari, ehtiyot qismlari yo‘qotilganda yoki shikastlanganda sug‘urta qoplamasi to‘lanishini ta‘minlovchi sug‘urtaning turlari jami
7-klass	Yo‘ldagi mol-mulkni sug‘urta qilish	Transportning har xil turlari bilan tashishda yuklar , bagaj va boshqa mol-mulk yo‘qotilganda yoki shikastlanganda sug‘urta qoplamasi to‘lanishini ta‘minlovchi sug‘urtaning turlari jami
8-klass	Mol-mulkni olovdan va tabiiy	Yong‘in, portlash, bo‘ron, dovul, jala, ko‘chki, tuproqning cho‘kishi, yemirilish, yer osti suvlari, sel, yashin

	ofatlardan sug'urta qilish	urishi, zilzila, yadro energiyasi ta'siri natijasida mol-mulk (3 va 7- klasslarda ko'rsatilganlar bundan mustasno) yo'qotilganda yoki shikastlanganda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urtaning turlari jami
9-klass	Mol-mulkni zarardan sug'urta qilish	8-klassda ko'rsatilmagan do'l, qalin qor yog'ishi yoki qattiq sovuq tushishi , buzib kirib o'g'irlik qilish va boshqa voqealar natijasida mol-mulk (3 va 7- klasslarda ko'rsatilgandan boshqa) yo'qotilganda yoki shikastlanganda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urtaning turlari jami
10-klass	Avtofuqarolik javobgarligini sug'urta qilish	Yer usti transport vositalari va boshqa o'ziyurar mashinalar va mexanizmlardan foydalanish oqibatida, tashuvchilarning javobgarligi ham shu jumlag kiradi, uchinchi shaxslarga (jismoniy va yuridik shaxslarga) zarar yetkazilgan taqdirda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urta turlari jami
11-klass	Aviatsiya sug'urtasi doirasidagi javobgarlikni sug'urta qilish	Havo kemasidan foydalanish oqibatida, aviatashuvchilarning javobgarligi ham shu jumlag kiradi, uchinchi shaxslarga (jismoniy va yuridik shaxslarga) zarar yetkazilgan taqdirda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urta turlari jami

12-klass	Dengiz sug'urtasi doirasida javobgarlikni sug'urta qilish	Dengiz va ichki kemalardan foydalanish oqibatida, dengiz tashuvchisining javobgarligi ham shu jumlag kiradi, uchinchi shaxslarga (jismoniy va yuridik shaxslarga) zarar yetkazilgan taqdirda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urta turlari jami
13-klass	Umumiy fuqarolik javobgarligini sug'urta qilish	10, 11 va 12-klasslarda ko'rsatilmagan tavakkalchiliklar oqibatida uchinchi shaxslar (jismoniy va yuridik shaxslar) oldida fuqarolik javobgarligi paydo bo'lgan taqdirda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urta turlari jami
14-klass	Kreditlarni sug'urta qilish	Sug'urta qildiruvchining debitori nochorligi (bankrotlik) yoki debitorning sug'urta qildiruvchi oldidagi qarzlarni qaytarish majburiyati bajarilmasligi (nochorlikdan tashqari) natijasida sug'urta qildiruvchi zarar ko'rganda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urta turlari jami
15-klass	Kafillikni (kafolatlarni) sug'urta qilish	Sug'urta qildiruvchining o'ziga berilgan kafolatni bajarishi majburiyati natijasida sug'urta qildiruvchi zarar ko'rganda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urta turlari jami
16-klass	Boshqa moliyaviy	Quyidagi hollarda:

	tavakkalchiliklardan sug'urta qilish	a) sug'urta qildiruvchining biznesi (xo'jalik faoliyati) uzilib qolishi yoki sug'urta qildiruvchi tomonidan amalga oshirilayotgan biznes (xo'jalik faoliyati) ko'lami kamayishi natijasida sug'urta qildiruvchi zarar ko'rganda; b) oldindan nazarda tutilmagan xarajatlar natijasida sug'urta qildiruvchi zarar ko'rganda (17-klassda ko'rsatilgandan tashqari); v) shartnomalar tuzilishi va bajarilishi bilan bog'liq faoliyatni amalga oshirish natijasida mazkur darajaning a) va b) bandlarida ko'rsatilgandan boshqa nobudgarchiliklarga uchraganda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urta turlari jami
17-klass	Huquqiy himoya qilish bilan bog'liq xarajatlarni sug'urta qilish	Sud muhokamasi bilan bog'liq ko'rilgan xarajatlar natijasida sug'urta qildiruvchi zarar ko'rganda sug'urta qoplamasi to'lanishini ta'minlovchi sug'urta turlari jami

Sug'urta ixtisoslashtirilgan sug'urta tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladi. Ular davlat va nodavlat mulkchiligidagi tashkilotlar bo'lishi mumkin. Ularning faoliyat doirasi ichki, tashqi yoki aralash sug'urta bozorlarini qamrab olgan bo'lishi mumkin. Shu bilan birga rivojlangan sug'urta bozori sharoitida ham davlat ichkarisida, ham chetda amalga oshirilishi mumkin. Bu sug'urtaning tashkiliy turkumlanishidir. Ammo, sug'urta munosabatlarining mazmuni sug'urta obyekti va xavf-xatar turlari bo'yicha turkumlanishi yordamida namoyon bo'ladi.

Sug'urta sug'urtalanuvchilarning turli toifalarini qamrab oladi. Uning shartlari sug'urta mas'uliyatining hajmlari bo'yicha farq qiladi; u qonun kuchida va ixtiyoriy ravishda amalga oshirilishi mumkin.

Sug'urta munosabatlarining turlichaligini tartibga solish va o'zaro bog'liq yagona tizimni shakllantirish uchun sug'urtani turkumlash zarurdir.

Sug'urtaning mohiyatini to'laqonli namoyon qilish, u bo'yicha maqsad va manfaatlarni yetarlicha aks ettira olishga sug'urta kategoriyasini obyektlari bo'yicha turkumlash xizmat qiladi. Sug'urtani obyektlari bo'yicha turkumlanishi natijasida bo'g'inlar hosil bo'ladi. Barcha bo'g'inlar shunday joylashganki, har bir navbatdagi bo'g'in avvalgisining tarkibiy qismi hisoblanadi. Yuqori bo'g'in sifatida – soha, o'rta bo'g'in – tarmoq, quyi bo'g'in – sug'urta turlari hisoblanadi.

Sug'urtani sohalarga bo'lish asosida ularning obyektlari bo'yicha farqlanishi yotadi. Bu omilga mos ravishda barcha sug'urta munosabatlari yig'indisini to'rtta sohaga bo'lish mumkin:

1. Mulkiy sug'urta.
2. Fuqarolar hayot darajasi sug'urtasi.
3. Javobgarlik sug'urtasi.
4. Tadbirkorlik tavakkalchiliklari sug'urtasi.

Mulkiy sug'urtada obyekt bo'lib moddiy qiymatliklar hisoblanadi; fuqarolar hayot darajasi sug'urtasida – ularning hayoti, sog'ligi, mehnatga layoqati; javobgarlik sug'urtasida obyekt bo'lib sug'urtalanuvchilarning turli javobgarliklari, mas'uliyatlari, majburiyatlari hisoblanadi; tadbirkorlik tavakkalchiliklari sug'urtasida esa, obyekt vazifasini tadbirkorlik ishlari bo'yicha turli tavakkalchiliklar bajaradi

Biroq, sug'urtani yuqorida sanab o'tilgan sohalarga bo'linishi korxonalar, tashkilotlar va fuqarolarning sug'urtani amalga oshirish imkoniyatlarini beruvchi aniq sug'urta manfaatlarini ochib bera olmaydi. Bu manfaatlarini aniqlashtirish maqsadida sug'urta sohasini sug'urta tarmoqlari va turlariga bo'lish zarur.

Mulkiy sug'urta mulkchilik shakli va sug'urtalanuvchilar toifalaridan kelib chiqib, bir nechta tarmoqlarga bo'linadi: davlat korxonalari mulki sug'urtasi, jamoa xo'jaliklari, ijarachilar, shirkatlar, xissadorlik jamiyatlari va jamoatchilik tashkilotlari mulki sug'urtasi hamda fuqarolar mulki sug'urtasi.

Fuqarolarning hayot darajasi sug'urtasi ikkita tarmoqqa ega: ishchilar, xizmatchilar va jamoa xo'jaliklari a'zolarining ijtimoiy sug'urtasi hamda fuqarolar shaxsiy sug'urtasi.

Javobgarlik sug'urtasi esa quyidagi tarmoqlarga ega: qarz sug'urtasi hamda yetkazilgan zararni qoplash sug'urtasi. Bu fuqarolik javobgarligi sug'urtasi ham deb yuritiladi.

Tadbirkorlik tavakkalchiliklari sug'urtasida ikkita tarmoq mavjud: daromadlarni bevosita hamda bilvosita yo'qotilish tavakkalchiliklari sug'urtasi.

Sug'urtalanuvchilarni sug'urtalovchilar bilan sug'urta munosabatlariga kirishi va sug'urtalanuvchilarga qulaylik yaratish maqsadida sug'urta tarmoqlarini konkret sug'urta turlariga bo'lish zarurati paydo bo'ladi.

Mulkiy sug'urtaning bunday konkret turlariga qurilmalar, chorva hayvonlari, ro'zg'or buyumlari, transport vositalari, qishloq xo'jalik ekinlari hosili va boshqa turli xo'jalik kategoriyalari sug'urtasi misol bo'la oladi.

Ijtimoiy sug'urtaning konkret turlariga pensiya va turli nafaqalar sug'urtasi kiradi.

Shaxsiy sug'urta bo'yicha sug'urtaning quyidagi turlari amalga oshiriladi: hayotni aralash sug'urtasi, o'lim holati va mehnatga layoqatini yo'qotishdan sug'urtalash, bolalar sug'urtasi, qo'shimcha pensiya sug'urtasi, baxtsiz hodisalardan sug'urtalash va boshqalar.

Javobgarlik sug'urtasi bo'yicha – kreditni yoki boshqa qarzlarni qaytara olmaslikdan sug'urtalash, yuqori xavf-xatar manbalari egalarining fuqarolik javobgarligi sug'urtasi, xo'jalik faoliyati jarayonida zarar yetkazish holati bo'yicha fuqarolik javobgarligi sug'urtasi va boshqalar.

Tadbirkorlik tavakkalchiliklari sug'urtasi dastgoxlarni to'xtab qolishi, savdodagi to'xtalishlar natijasida zarar qurish yoki foyda ololmaslik sug'urtasi, yangi texnika va texnologiyalarni qo'llash tavakkalchiliklari sug'urtasi va boshqa turlarga bo'linadi.

Sug'urta tarmoqlari

Mulkiy sug'urta	Shaxsiy sug'urta	Javobgarlik sug'urtasi	Tadbirkorlik sohasida xavf-xatar sug'urtasi
Yuridik shaxslar mol-mulkini sug'urtalash	Xayotni sug'urtalash va tibbiy sug'urta	Fuqarolik javobgarligi sug'urtasi (transport egalari, sanoat va qurilish - montaj korxonalari , tovar ishlab chiqaruvchilar va boshqalar);	Tadbirkorlik tavakkalchiligini sug'urtalash
Jismoniy shaxslar mol-mulkini sug'urtalash	Baxtsiz xodisalardan fuqarolarni ximoyalash	Kasbiy javobgarligini sug'urtalash (vrach, yurist, xisobchilar va x.k.)	Moliya tavakkalchiligini sug'urtalash

4.3. Xorijiy mamlakatlarda sug'urta turlarining turkumlanishi

Xorijiy mamlakatlarda ham sug'urta turlari o'ziga xos turkumlanadi. Yevropada uning uzoq muddatli va umumiy ko'rinishlari bor.

4.4-jadval

Yevropa ittifoqida sug'urta turlarini turkumlash

Uzoq muddatli sug'urta		Umumiy sug'urta	
I	Hayot va annuitetlar sug'urtasi	I	Baxtsiz hodisalardan sug'urta
II	Bolalarni tug'ilish va nikohini sug'urtasi	II	Kasallik hodisasini sug'urtasi
III	Bog'langan uzoq muddatli sug'urta	III	Avtomobillarni sug'urtalash
IV	Sog'likni uzluksiz sug'urtalash	IV	Temir yo'l sostavini sug'urtasi
V	Tontinlar	V	Havo kemalarini sug'urtasi
VI	Kapitallarni qoplashni sug'urtalash	VI	Dengiz kemalarini sug'urtasi
VII	Nafaqalarni sug'urtasi	VII	Yo'ldagi yuklarni sug'urtasi
		VII	Yong'indan va stixiyali hodisalardan sug'urta
		IX	Mulkni zarar yetkazishdan sug'urtasi
		X	Avtotransport vositalari egalarining uchinchi shaxsga zarar keltirish maspuliyatini sug'urtasi
		XI	Havo kemalari egalarining 3-chi shaxsga zarar yetkazish maspuliyatini sug'urtasi
		XII	Kema egalarini fuqarolik javobgarligini sug'urtasi

	XIII	Umumiy javobgarlikni sug'urtasi
--	------	---------------------------------

Uzoq muddatli sug'urta turlari hayotni sug'urta qilish va uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Bu sug'urta turlari odatda uzoq muddatga mo'ljallangan shartnomalar bilan bog'liq bo'ladi.

1. Hayot va annuitetlar sug'urtasi:

- o Hayot sug'urtasi va muntazam annuitet to'lovlarini ta'minlaydi.
- o Hayotni sug'urtalashda moliyaviy himoya va annuitetlarda daromad kafolatlari beriladi.

2. Bolalarni tug'ilish va nikohini sug'urtasi:

- o Tug'ilish va nikoh hodisalarida sug'urta summasini to'lashni ko'zda tutadi.
- o Uzun muddatga tuzilgan shartnomalar asosida bolalarning tug'ilishi va nikoh holatlarida moliyaviy yordam beriladi.

3. Bog'langan uzoq muddatli sug'urta:

- o Hayotni sug'urtalash bilan bog'langan uzoq muddatli investitsiya mahsulotlarini o'z ichiga oladi.
- o Bu tur investitsiya va sug'urtani birlashtiradi.

4. Sog'likni uzluksiz sug'urtalash:

- o Uzoq muddatli sog'lik sug'urtasi, kasallik yoki shikastlanish holatlarida uzluksiz himoyani ta'minlaydi.
- o Pensiya yoshiga yetguncha yoki uzluksiz muddati davomida amal qiladi.

5. Tontinlar:

- o Birgalikda pul jamg'arish va nafaqa olish tizimi.
- o Tontinlar odatda qariyalik yoshi uchun mo'ljallangan kollektiv sug'urta turi.

6. Kapitallarni qoplashni sug'urtalash:

- o Investitsiya yoki boshqa moliyaviy yo'qotishlardan himoya qilishga mo'ljallangan.
- o Kapitalni saqlash va himoya qilishga qaratilgan.

7. Nafaqalarni sug'urtasi:

- o Pensiya yoshiga yetganda nafaqa olishni kafolatlaydi.
- o Nafaqa rejalari asosida ishlaydi.

Umumiy sug'urta turlari xatarlarni qisqa muddatli himoya qilishga qaratilgan va turli moddiy boyliklar va hodisalardan himoya qilishni o'z ichiga oladi.

1. Baxtsiz hodisalardan sug'urta:
 - Baxtsiz hodisa natijasida yuzaga kelgan zararlarni qoplashni ta'minlaydi.
 - Individual va guruh sug'urta turlari mavjud.
2. Kasallik hodisasini sug'urtasi:
 - Kasallik natijasida yuzaga keladigan xarajatlarni qoplash.
 - Sog'liq sug'urtasi sifatida amal qiladi.
3. Avtomobillarni sug'urtalash:
 - Transport vositalarini avariya yoki boshqa zararli hodisalardan himoya qiladi.
 - Avto sug'urta turlari ko'proq qisqa muddatli shartnomalar asosida tuziladi.
4. Temir yo'l sostavini sug'urtasi:
 - Temir yo'l transporti va uning xatarlarini qamrab oladi.
 - Harakatlanayotgan yoki to'xtab turgan transport vositalarini himoya qilish.
5. Havo kemalarini sug'urtasi:
 - Havo kemalari uchun zararli hodisalardan himoya.
 - Havo kemalarining avariya yoki boshqa xatarlarini qoplash.
6. Dengiz kemalarini sug'urtasi:
 - Dengiz transporti vositalarini sug'urtalash.
 - Suv transport vositalari uchun xatarlar va avariyalardan himoya.
7. Yo'ldagi yuklarni sug'urtasi:
 - Transport davomida yuklarni zarar yetishdan himoya qilish.
 - Yo'ldagi yuk tashish vaqtida yuzaga keladigan xatarlarni qoplash.
8. Yong'indan va stixiyali hodisalardan sug'urta:
 - Yong'in, tabiiy ofatlar va boshqa stixiyali hodisalardan himoya.
 - Moddiy boyliklarni xavfsizligini ta'minlash.
9. Mulkni zarar yetkazishdan sug'urtasi:
 - Mulkka yetkazilgan zararlarni qoplash.
 - Uy, ofis va boshqa mulklarni himoya qilish.
10. Avtotransport vositalari egalarining uchinchi shaxsga zarar keltirish maspuliyatini sug'urtasi:

- Avtotransport vositalari egalari tomonidan uchinchi shaxsga yetkazilgan zararlarni qoplash.

- Majburiy sugʻurta turi sifatida koʻplab mamlakatlarda talab qilinadi.

11. Havo kemalari egalarining 3-chi shaxsga zarar yetkazish maspuliyatini sugʻurtasi:

- Havo kemalari egalari tomonidan uchinchi shaxsga yetkazilgan zararlarni qoplash.

- Havo transportidagi xatarlarni kamaytirish uchun moʻljallangan.

Glossariy

Uzoq muddatli sugʻurta-uzoq muddatli sugʻurta shartnomalari orqali hayotiy xatarlar va moliyaviy barqarorlikni taʼminlashga qaratilgan sugʻurta turlari.

Umumiy sugʻurta-katta moliyaviy xatarlarni qisqa muddatli himoya qilishga qaratilgan sugʻurta turlari, moddiy boyliklarni va turli hodisalarni qamrab oladi.

Annuitet-sugʻurta shartnomasi asosida sugʻurta qilingan shaxsga muntazam toʻlovlar (daromad) qilish majburiyatini oladigan sugʻurta mahsuloti.

Baxtsiz hodisalar sugʻurtasi-baxtsiz hodisalar natijasida yuzaga kelgan zararlarni qoplashni taʼminlaydigan sugʻurta turi.

Hayotni sugʻurtalash-sugʻurta qilingan shaxsning hayotiga bogʻliq boʻlgan moliyaviy himoya, vafot etganda yoki shartnoma muddati tugaganda sugʻurta summasi toʻlanadi.

Kasallik sugʻurtasi-kasallik natijasida yuzaga keladigan xarajatlarni qoplash uchun moʻljallangan sugʻurta turi.

Nazorat savollari

1. Uzoq muddatli sugʻurta va umumiy sugʻurta oʻrtasidagi asosiy farqlar nimalardan iborat?

2. Hayot va annuitetlar sugʻurtasi qanday xatarlarni qamrab oladi va qanday muddatga tuziladi?

3. Baxtsiz hodisalar sugʻurtasi qaysi xatarlarni qoplash uchun moʻljallangan?

4. Bolalarni tugʻilish va nikohini sugʻurtasi qanday hodisalar uchun moliyaviy himoya taqdim etadi?

5. Temir yo'l sostavini sug'urtasi qanday xatarlarni qoplashni ta'minlaydi?

6. Sog'likni uzluksiz sug'urtalash qanday muddatga tuziladi va qanday xatarlarni qamrab oladi?

7. Nafaqalarni sug'urtasi qanday moliyaviy himoyani ta'minlaydi va qaysi yoshgacha amal qiladi?

8. Avtotransport vositalari egalarining uchinchi shaxsga zarar keltirish masuliyatini sug'urtasi qanday hodisalar uchun amal qiladi va qanday majburiyatlarni o'z ichiga oladi?

5-MAVZU. HAYOT SUG'URTASI

5.1. Hayot sug'urtasining mohiyati, obyekti va predmeti

Hayot sug'urtasi — bu shaxsning umr ko'rish muddatiga, salomatligi va hayoti bilan bog'liq xavflardan himoya qilishga mo'ljallangan sug'urta turi. Bu sug'urta turi odatda hayotiy holatlar, masalan, o'lim, kasallik yoki yoshga oid ehtiyojlar bilan bog'liq moliyaviy xavflarni qoplashni nazarda tutadi.

Hayot sug'urtasining obyekti shaxsning hayoti va salomatligi hisoblanadi. Bu sug'urta turi odamning hayoti davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy yo'qotishlarni qoplash uchun mo'ljallangan. Hayot sug'urtasining asosiy obyektlari quyidagilar bo'lishi mumkin:

- Sug'urta qildiruvchining hayoti
- Sug'urta qildiruvchining sog'ligi
- Sug'urta qildiruvchining ish qobiliyati

Hayot sug'urtasining predmeti — bu sug'urta qildiruvchining hayoti yoki sog'lig'i bilan bog'liq noxush hodisalar yuzaga kelganda sug'urta kompaniyasi tomonidan to'lanadigan moliyaviy kompensatsiyadir. Hayot sug'urtasining predmetiga quyidagilar kiradi:

- **Sug'urta summasi:** Sug'urta hodisasi yuzaga kelganda sug'urta qildiruvchiga yoki uning merosxo'rlariga to'lanadigan mablag'.
- **Sug'urta mukofoti:** Sug'urta qildiruvchi tomonidan sug'urta kompaniyasiga to'lanadigan badallar.
- **Sug'urta davri:** Sug'urta qildiruvchi bilan sug'urta kompaniyasi o'rtasida tuzilgan shartnoma davomida amal qiladigan vaqt.

Hayot sug'urtasi turlari:

1. **Muddatli hayot sug'urtasi:** Muayyan muddat davomida amal qiladi va sug'urta hodisasi shu muddat ichida yuzaga kelsa, kompensatsiya to'lanadi.

2. **Umrbod hayot sug'urtasi:** Sug'urta qildiruvchining umr bo'yi amal qiladi va sug'urta hodisasi qachon yuzaga kelishidan qat'i nazar to'lanadi.

3. **Kapital to'plovchi hayot sug'urtasi:** Ma'lum muddat davomida amal qiladi va sug'urta hodisasi muddat ichida yoki muddat oxirida yuzaga kelganida ham kompensatsiya to'lanadi.

4. Universal life insurance: Sug'urta mukofotlari va summalari moslashuvchan bo'lib, sug'urta qildiruvchining ehtiyojlariga qarab o'zgartirilishi mumkin.

Hayot sug'urtasi insonning hayoti va sog'lig'i bilan bog'liq moliyaviy xavflarni qoplashga mo'ljallangan bo'lib, uning obyekti shaxsning hayoti va salomatligi, predmeti esa sug'urta hodisasi yuzaga kelganda to'lanadigan kompensatsiya hisoblanadi. Hayot sug'urtasining turlari va usullari turlicha bo'lib, ular sug'urta qildiruvchining ehtiyojlariga qarab tanlanadi.

5.2. Hayot sug'urtasining xorij tajribasi

AQSh hayot sug'urtasi bozorida juda rivojlangan va xilma-xil sug'urta mahsulotlari mavjud. AQShda hayot sug'urtasi quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

- **Term life insurance (muddatli hayot sug'urtasi):** Belgilangan muddat uchun amal qiladi va sug'urta hodisasi sodir bo'lganda kompensatsiya to'lanadi.

- **Whole life insurance (umrbod hayot sug'urtasi):** Sug'urta qildiruvchining umr bo'yi amal qiladi va sug'urta hodisasi yuzaga kelganda to'lanadi.

- **Universal life insurance:** Bu sug'urta turi moslashuvchan sug'urta mukofotlari va sug'urta summasini ta'minlaydi.

- **Variable life insurance:** Sug'urta qildiruvchi sug'urta polisidagi investitsiya hisobvarag'iga ega bo'ladi, bu esa bozor sharoitlariga bog'liq holda o'sishi mumkin.

Buyuk Britaniya hayot sug'urtasi bozorida sug'urta kompaniyalari mijozlarga turli xil polislarni taklif etadi:

- **Term life insurance:** Odatda oilani moliyaviy himoya qilish uchun foydalaniladi.

- **Whole life insurance:** Umrbod sug'urta qoplamasi ta'minlanadi.

- **Critical illness cover:** Ushbu sug'urta turi katta kasalliklar uchun qo'shimcha himoya taqdim etadi.

- **Income protection insurance:** Sug'urta qildiruvchining ish qobiliyatini yo'qotgan taqdirda daromadini qoplashga qaratilgan.

Yaponiyada hayot sug'urtasi bozori ham rivojlangan va innovatsion hisoblanadi:

- **Term life insurance:** Yaponiyada keng tarqalgan va odatda oilalar uchun mo'ljallangan.

- **Whole life insurance:** Katta moliyaviy xavfsizlikni ta'minlaydi va ko'pincha investitsiya sifatida qaraladi.

- **Endowment insurance:** Kapital to'plovchi sug'urta turi, odatda pensiya jamg'armalari sifatida ishlatiladi.

- **Medical and cancer insurance:** Kasalliklar, ayniqsa saraton uchun mo'ljallangan maxsus sug'urta turlari.

Germaniyada hayot sug'urtasi bozori an'anaviy sug'urta va pensiya mahsulotlariga yo'naltirilgan:

- **Risk life insurance:** Qisqa muddatli sug'urta turi, ko'pincha kredit yoki ipoteka sug'urtasi sifatida qo'llaniladi.

- **Endowment insurance:** Jamg'arma va pensiya ta'minoti uchun ishlatiladigan sug'urta.

- **Unit-linked life insurance:** Investitsiya komponentiga ega bo'lgan sug'urta polisi.

- **Riziko-Lebensversicherung:** Maxsus kasalliklar va hodisalar uchun risk sug'urtasi.

Shveytsariya hayot sug'urtasi bozori yuqori darajada tartibga solingan va mustahkam:

- **Whole life insurance:** Sug'urta qildiruvchining umrbod himoyasini ta'minlaydi.

- **Term life insurance:** Qisqa muddatli sug'urta polislarining ko'plab variantlari mavjud.

- **Unit-linked insurance:** Investitsiya bilan bog'liq sug'urta turlari keng tarqalgan.

- **Pension insurance:** Pensiya va nafaqa sug'urtasi sifatida ishlatiladigan maxsus polislar mavjud.

Xorijiy mamlakatlarda hayot sug'urtasi bozorlarida turli xil sug'urta mahsulotlari mavjud bo'lib, har bir mamlakat o'ziga xos xususiyatlarga ega. AQSh va Buyuk Britaniya bozorlari moslashuvchan va xilma-xil mahsulotlar bilan ajralib turadi. Yaponiya va Germaniya bozorlarida an'anaviy sug'urta turlari bilan bir qatorda innovatsion polislar ham mavjud. Shveytsariya bozorida esa yuqori darajada tartibga solingan va mustahkam sug'urta tizimi mavjud. Bu mamlakatlardagi tajribalar hayot sug'urtasining samaradorligi va rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda.

5.3. Hayotni sug'urta qildirish

Hayotni sug'urta qildirish tibbiy xizmatlarni tashkil etish va o'rnini qoplash bo'yicha to'lovlarni o'zida mujassam etadi.

Chet elga chiqayotgan shaxslarni sug'urtalash bo'yicha sug'urta hodisasi sodir bo'lganda assistans xizmati kerakli tibbiy xizmatni (ambulator, statsionar va stomatologik davolanish, dori-darmonlarni sotib olish) yoki qoplamaga kiritilgan boshqa xizmatlar ko'rsatilishini tashkil qiladi (kasalxonaga olib borish, repatriasiya). Shuningdek, turli fors-major holatlari yuzaga kelishini hisobga olib (uzluksiz telefon markaziga qo'ng'iroq qila olmaslik, sug'urtalangan shahs borgan joyida hamkor tibbiyot muassasasi yo'qligi va shunga o'xshash), sug'urtalangan shaxsning harajatlari u O'zbekistonga qaytib kelgandan keyin qoplanadi. Bundan tashqari baxtsiz xodisa sodir bo'lganda sug'urta kompaniyasi olingan jarohatlardan kelib chiqib, qo'shimcha sug'urta to'lovini amalga oshiradi.

Sug'urtaning xar bir kun uchun o'rtacha qiymati \$0,45 dan \$3,9 gacha. Sug'urta polisining qiymati (sug'urta mukofoti) esa tanlangan sugurta puli (dasturi), sayohat qilinayotgan mamlakat, sayohat davri, maqsadi, sug'urtalangan shaxslarning yoshi va soniga bog'liq. Sug'urta mukofoti so'mda (O'zR MB polisni sotib olish kunidagi kursda) to'lanadi, xizmatlar esa mijozlarga tanlangan sug'urta puli chegarasida amalga oshiriladi.

Mazkur sug'urta maxsuloti bo'yicha kompaniyalar sug'urtalangan shaxslarga xizmat va ularga zarur bo'lgan yordam ko'rsatilishini tashkillashtiruvchi assistans-operatorlar – ixtisoslashgan servis kompaniyalari bilan xamkorlik qiladilar.

«O'zbekinvest Hayot» xamkori – «AWP P&C S.A.» bo'lib, jahonning istalgan nuqtasida yiliga 365 kun, sutkasiga 24 soat sug'urtalanuvchilarga ko'maklashuvchi mashxur va ko'p yillik tarixga ega servis kompaniyasi.

Chet elga chiqayotgan shaxslarni sug'urtalash polisi bo'lishi Sizni yahshi shifokorlarni izlash va davolash uchun talab etiladigan mablag'larni (odatda, kichkina bo'lmagan) topish kabi muammolardan holi etadi. O'zbekistondan tashqariga chiqar ekansiz, eng muhimi – ruhiy sog'lig'ingiz va hotirjamligingiz haqida o'ylang, bu esa sayoxatchilar sug'urta polisini olish bilan oson va yengil hal bo'ladi.

Vazirlar Mahkamasining tegishli qaroriga muvofiq, “Sug‘urta faoliyati klassifikatori”ga qo‘shimcha sug‘urta klasslarini qo‘shish orqali kengaytirilgan. Bunda hayotni sug‘urta qilish sohasidagi mavjud 4 ta klassga yana 3 ta klass qo‘shilgan¹⁰. Bular:

- tartib raqami bo‘yicha V-klass — “Majburiyatlarni ta’minlash uchun hayotni sug‘urtalash” (bunda sug‘urtalangan shaxs qarz muddati tugaguniga qadar omon qolish yoki boshqa majburiyatni to‘liq bajarishdan oldin vafot etgan taqdirda, sug‘urtalangan shaxsning naf oluvchilari va (yoki) sug‘urtalangan shaxsning majburiyatlari bo‘lgan boshqa shaxsga ushbu majburiyat doirasida sug‘urta mukofotlari qaytarilmagan holda, sug‘urta summasi to‘lab beriladi);
- tartib raqami bo‘yicha VI-klass — “Uzoq muddatli ixtiyoriy pensiya sug‘urtasi” (bunda sug‘urtalangan shaxs pensiya yoshiga yetganida sug‘urta shartnomasida belgilangan oylik renta yoki bir martalik to‘lov shaklidagi sug‘urta summolari sug‘urtalangan shaxsga to‘lab beriladi);
- tartib raqami bo‘yicha VII-klass — “Kapitalni qaytarish bilan hayotni sug‘urtalash” (bunda sug‘urta qildiruvchi qo‘yilgan mablag‘larning qaytmaslik xavfida ishtirok etish sharti bilan, to‘langan sug‘urta mukofotlari va sug‘urta to‘lovining kafolatlangan summasi va sug‘urta shartnomasida belgilangan to‘lov muddati doirasida investitsiya obyektni aniqlash va joylashtirish masalasini hal qilishda ishtirok etish bilan hayotni sug‘urtalash turlari majmui tushuniladi).

Shuningdek, umumiy sug‘urta sohasidagi mavjud 17 ta sug‘urta klasslari qatoriga yana 1 ta sug‘urta klassi qo‘shildi. Tartib raqami bo‘yicha 18-klass – ya’ni “Tibbiy sug‘urta”. Bunda sug‘urtalangan shaxsning sug‘urta shartnomasida ko‘rsatilgan shartlarga muvofiq, tibbiy yordam olishini ta’minlaydigan sug‘urta turlarining majmui hisoblanadi.

¹⁰ <https://daryo.uz/2022/07/14/ozbekistonda-inson-hayotini-sugurta-qilishga-oid-klassifikatorlar-kengaytirildi>

5.4. Hayotni sug'urta qildirish bo'yicha asosiy polis turlari

Hayot sug'urtasi bozori turli xil sug'urta polislarini taklif etadi, har birining o'ziga xos xususiyatlari va maqsadlari mavjud. Quyida hayotni sug'urta qildirish bo'yicha asosiy polis turlari keltirilgan:

1. Term Life Insurance (Muddatli hayot sug'urtasi) Ma'lum muddat (odatda 10, 20, yoki 30 yil) davomida sug'urta qoplamasini ta'minlaydi.

- **Xususiyatlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:**
 - Sug'urta hodisasi belgilangan muddat ichida yuz bersa, kompensatsiya to'lanadi.
 - Polis muddati tugagach, qoplama bekor bo'ladi.
 - Arzonroq sug'urta mukofotlari, uzoq muddatli sug'urtaga nisbatan.
- **Kimlar uchun mos:** Qisqa muddatli himoyaga muhtoj bo'lganlar, masalan, qarz yoki ipoteka majburiyatlarini qoplash uchun.

2. Whole Life Insurance (Umrbod hayot sug'urtasi). Sug'urta qildiruvchining umr bo'yi amal qiladi.

- **Xususiyatlari:**
 - Hayot davomida qoplamani ta'minlaydi.
 - Naqd qiymat yig'ish imkonini beradi, ya'ni sug'urta polisidan qoplama muddati davomida pul mablag'larini yig'ish mumkin.
 - Sug'urta mukofotlari odatda yuqoriroq bo'ladi.
- **Kimlar uchun mos:** Uzoq muddatli moliyaviy xavfsizlikka muhtoj bo'lganlar va naqd qiymatni yig'ishni istaganlar.

3. Universal Life Insurance (Universal hayot sug'urtasi). Moslashuvchan sug'urta turi bo'lib, sug'urta mukofotlari va sug'urta summasini o'zgartirish imkoniyatini taqdim etadi.

- **Xususiyatlari:**
 - Naqd qiymat yig'ish imkonini beradi.
 - Sug'urta mukofotlari moslashuvchan bo'lib, polisa muddati davomida o'zgartirilishi mumkin.
 - Investitsiya daromadlari sug'urta qoplamasiga qo'shilishi mumkin.
- **Kimlar uchun mos:** Moslashuvchanlik va uzoq muddatli himoyani istaganlar.

4. Variable Life Insurance (O'zgaruvchan hayot sug'urtasi).

Sug'urta qildiruvchi investitsiya hisobvarag'iga ega bo'lib, sug'urta polisidagi mablag'lar investitsiya qilinadi.

- **Xususiyatlari:**

- Naqd qiymat va sug'urta qoplamasi investitsiya natijasiga bog'liq ravishda o'zgaradi.
- Sug'urta qildiruvchilar investitsiya portfelini tanlash imkoniga ega.
- Yuqori risk va yuqori daromad potentsiali mavjud.

- **Kimlar uchun mos:** Investitsiya qilishni istagan va yuqori daromad olish imkoniyatini izlaganlar.

5. Endowment Insurance (Kapital to'plovchi hayot sug'urtasi). Sug'urta muddatining oxirida yoki sug'urta hodisasi sodir bo'lganda sug'urta qoplamasi to'lanadi.

- **Xususiyatlari:**

- Sug'urta muddatining oxirida to'liq qoplama to'lanadi.
- Kapital to'plash imkonini beradi.
- Sug'urta mukofotlari odatda yuqoriroq bo'ladi.

- **Kimlar uchun mos:** Uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirish va kapital to'plashni istaganlar.

6. Critical Illness Insurance (Katta kasalliklar sug'urtasi).

Sug'urta qildiruvchi katta kasalliklar, masalan, saraton, yurak xuruji, yoki insult kabi kasalliklar tufayli moliyaviy himoyani ta'minlaydi.

- **Xususiyatlari:**

- Kasallik diagnostika qilinsa, bir martalik to'lov amalga oshiriladi.
- Tibbiy xarajatlar va yo'qotilgan daromadlarni qoplash imkonini beradi.

- Katta kasalliklar natijasida moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashni istaganlar uchun ani muddao hisoblanadi.

Hayot sug'urtasi polis turlari turli ehtiyoj va moliyaviy maqsadlarni qondirishga mo'ljallangan. Har bir polis turi o'ziga xos xususiyatlar va afzalliklarga ega bo'lib, sug'urta qildiruvchilarga himoya va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlaydi.

Qo'shimcha polislar

1. Baxtsiz hodisa natijasida o'lim uchun qo'shimcha qoplama.

Sug'urta qildiruvchi baxtsiz hodisa natijasida vafot etsa, asosiy qoplamaga qo'shimcha sifatida to'lanadi.

- **Afzalliklari:** Qo'shimcha moliyaviy himoya.

2. Sug'urta mukofotini to'lashdan ozod qilish. Sug'urta qildiruvchi nogironlikka uchrasa, sug'urta mukofotlarini to'lashdan ozod qilinadi.

- **Afzalliklari:** Sug'urta qoplamasi saqlanib qoladi, mukofotlar to'lovidan ozod bo'lish.

3. Tezlashtirilgan o'lim nafaqasi. Sug'urta qildiruvchi og'ir kasallikka chalinganda o'lim nafaqasining bir qismini oldindan olish imkonini beradi.

- **Afzalliklari:** Katta tibbiy xarajatlarni qoplash imkoniyati.

4. Og'ir kasalliklar qo'shimcha qoplamasi. Sug'urta qildiruvchi katta kasallik (masalan, saraton, yurak xuruji) bilan og'rigan taqdirda to'lov amalga oshiriladi.

- **Afzalliklari:** Katta kasalliklar tufayli moliyaviy himoya.

5. Uzoq muddatli parvarish qoplamasi. Sug'urta qildiruvchi uzoq muddatli parvarishga muhtoj bo'lganda qo'shimcha to'lov amalga oshiriladi.

- **Afzalliklari:** Uzoq muddatli parvarish xarajatlarini qoplash imkoniyati.

6. Nogironlik daromad qoplamasi. Sug'urta qildiruvchi nogironlikka uchrasa, ma'lum muddat davomida daromad to'lanadi.

- **Afzalliklari:** Nogironlik davrida daromad yo'qotilishini qoplash imkoniyati.

Hayot sug'urtasi polislarning asosiy turlari sug'urta qildiruvchilarga turli xil himoya va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlaydi. Qo'shimcha polislar esa sug'urta qoplamasini kengaytirib, turli hayotiy holatlar va ehtiyojlarni qoplash imkonini beradi. Har bir sug'urta turi va qo'shimcha polis sug'urta qildiruvchining ehtiyojlariga qarab tanlanadi.

Hayotni sug'urta qildirish bo'yicha ko'plab kompaniyalar sug'urta qildiruvchining istagi bilan standart polislarga kiritilishi mumkin boigan qo'shimchalardan foydalanadi. Odatda qo'shimchalar faqat umrbod polislar yoki qolgan ummi sug'urta qildirish polislarga taqdim etiladi. Bu qo'shimchalarning barchasi sug'urta mukofotining ortishiga olib keladi va ularni kiritish imkoniyati bu xizmatlarni taqdim etuvchi sug'urta kompaniyasining andarrayteri tomonidan aniqlanadi. Eng tarqalgan qo'shimchalar quyidagilar hisoblanadi:

sug'urta mukofoti tolashdan ozod etish. Sug'urta qildiruvchi jarohat yoki kasallik tufayli o'zining kasbiy majburiyatlari yoki mashg'ulotlarini bajarish layoqatiga ega boimasa, u sug'urta mukofotlari tolashdan ozod etiladi;

nogironlik bo'yicha to'lovlar. Sug'urta summasi xuddi o'lim holatida bo'lgani kabi, nogironlikda ham to'lanadi;

ko'ngilsiz hodisa bo'yicha ikki karra to'lovlar. Agar sug'urta qildiruvchi ko'ngilsiz hodisa oqibatida halok bo'lsa, o'lim holati bo'yicha sug'urta summasi miqdoridagi qo'shimcha to'lov amalga oshiriladi;

o'sib boradigan sug'urta qoplami. Sug'urta qildiruvchiga sug'urta qoplami belgilangan vaqtda belgilangan summaga oshirish imkonini beradi;

jiddiy kasalliklarga qarshi sug'urta qoplami. Agar tibbiy tashxis belgilangan kasalliklar mavjud ekanligini ko'rsatsa, yoki vrachlar xulosasiga ko'ra polis bo'yicha to'lov amalga oshiriladi.

Glossariy

Hayot sug'urtasi-shaxsning hayoti yoki sog'lig'iga bog'liq moliyaviy xavflarni qoplashga mo'ljallangan sug'urta turi.

Term Life Insurance-ma'lum muddat davomida amal qiladigan hayot sug'urtasi turi, shu muddat ichida sug'urta hodisasi yuz bersa, kompensatsiya to'lanadi.

Umrbod hayot sug'urtasi-sug'urta qildiruvchining umr bo'yi amal qiladigan hayot sug'urtasi turi, naqd qiymat yig'ish imkonini beradi.

Qo'shimcha polis-asosiy sug'urta polisini kengaytirish yoki unga qo'shimcha himoya qo'shish uchun ishlatiladigan sug'urta qo'shimchasi.

Tezlashtirilgan o'lim nafaqasi-sug'urta qildiruvchi og'ir kasallikka chalinganda o'lim nafaqasining bir qismini oldindan olish imkonini beradigan qo'shimcha polis.

Nazorat savollari

1. Hayot sug'urtasi nima va uning asosiy maqsadi nima?
2. Term Life Insurance va Whole Life Insurance o'rtasidagi asosiy farqlar nimada?
3. Universal Life Insurance nimani anglatadi va uning asosiy xususiyatlari qanday?

4. Qo'shimcha polis (Rider) nima va ular qanday turdagi qo'shimcha himoyani ta'minlaydi?
5. Accidental Death Benefit Rider qanday ishlaydi va qaysi hollarda to'lanadi?
6. Naqd qiymat (Cash Value) yig'ilishi qaysi sug'urta turiga xos va uning afzalliklari nimada?
7. Critical Illness Rider qanday kasalliklar uchun mo'ljallangan va qanday sharoitlarda to'lanadi?
8. Hayot sug'urtasi bo'yicha investitsiya komponenti mavjud bo'lgan polislar qaysilar va ular qanday ishlaydi?

6-MAVZU. SHAXSIY SUG'URTA

6.1. Shaxsiy sug'urtaning mazmun-mohiyati

Shaxsiy sug'urta shaxsning hayoti, sog'lig'i yoki baxtsiz hodisalarga bog'liq bo'lgan xatarlarni qoplashga qaratilgan sug'urta turlarini anglatadi. Bu turdagi sug'urtalar shaxsiy xatarlarni kamaytirish va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashga yordam beradi. Quyida shaxsiy sug'urtaning asosiy turlari va ularning qisqacha tavsifi keltirilgan:

1. Hayot sug'urtasi: Sug'urta qilingan shaxsning vafoti yoki sug'urta muddati tugashi holatida belgilangan miqdorda to'lovni ta'minlaydi. Bu sug'urta turi oila a'zolarini moliyaviy himoya qilish uchun mo'ljallangan.

2. Sog'lik sug'urtasi: Sug'urta qilingan shaxsning tibbiy xarajatlarini qoplash uchun mo'ljallangan. Bu sug'urta turi kasallik, jarrohlik, tibbiy muolajalar va dori-darmon xarajatlarini qoplashni ta'minlaydi.

3. Baxtsiz hodisalar sug'urtasi: Baxtsiz hodisalar natijasida yuzaga kelgan jarohatlar, nogironlik yoki o'lim holatlarida to'lovlarni ta'minlaydi. Bu sug'urta turi turli xil baxtsiz hodisalar (yo'l-transport hodisalari, ishlab chiqarish jarayonidagi baxtsiz hodisalar va hokazo) natijasida yuzaga keladigan moliyaviy xavflarni kamaytiradi.

4. Annuitetlar: Sug'urta qilingan shaxsga umrining qolgan qismida muntazam to'lovlar (pensiya) qilish majburiyatini oladigan sug'urta mahsuloti. Bu sug'urta turi nafaqaga chiqqandan keyingi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

5. Tibbiy sug'urta: Sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanganlik uchun to'lanadigan xarajatlarni qoplash uchun mo'ljallangan sug'urta turi. Bunga shifokor qabulida bo'lish, kasalxonaga yotish va tibbiy diagnostika xarajatlari kiradi.

Shaxsiy sug'urta odamlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, kutilmagan hodisalar va xatarlar natijasida yuzaga keladigan zararlarni qoplashga yordam beradi.

6.2. Baxtsiz hodisalar sug'urtasi

Baxtsiz hodisalar sug'urtasi – bu sug'urta turlaridan biri bo'lib, sug'urtalanuvchini baxtsiz hodisalar natijasida sodir bo'lishi mumkin

bo'lgan jarohatlar, nogironlik yoki o'lim holatida moliyaviy himoya bilan ta'minlaydi. Ushbu sug'urta turi jismoniy va yuridik shaxslar uchun muhim himoya vositasi bo'lib, kutilmagan vaziyatlarda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Baxtsiz hodisalar sug'urtasi turli xil jarohatlar yoki sog'liq bilan bog'liq muammolar yuzaga kelganda sug'urtalanuvchiga yoki uning yaqinlariga moliyaviy to'lovlarni amalga oshirishni nazarda tutadi. Ushbu sug'urta turi quyidagi holatlarni o'z ichiga oladi:

Baxtsiz hodisa natijasida sodir bo'lgan jarohatlar (masalan, suyak sinishi, kuyish, bosh miya shikastlanishi va boshqalar).

Baxtsiz hodisa natijasida sug'urtalanuvchi nogiron bo'lib qolgan holatlar.

Baxtsiz hodisa natijasida sug'urtalanuvchining vafot etishi.

Baxtsiz hodisa natijasida sug'urtalanuvchining davolanishi uchun sarflangan xarajatlarni qoplash. Baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish – bu universal mahsulot bo'lib, u baxtsiz hodisa natijasida yetkazilgan zararni tovon ko'rinishida 24/7/365 rejimida qoplashni o'z ichiga oladi.

Baxtsiz hodisalar sug'urtasi bu shaxsiy sug'urta turi bo'lib, u sug'urta qilingan shaxsning baxtsiz hodisalar natijasida jarohat olishi, nogironlik yoki o'limga olib keladigan holatlar uchun moliyaviy yordam ko'rsatishni nazarda tutadi. Bu sug'urta turi ko'pincha kundalik hayotdagi kutilmagan va oldindan aytib bo'lmaydigan hodisalar natijasida yuzaga keladigan moliyaviy zararlarni kamaytirishga qaratilgan.

Baxtsiz hodisalar sug'urtasini amalga oshirishda quyidagi asosiy tushunchalar va elementlar e'tiborga olinadi:

Sug'urta polisi sug'urta qildiruvchi va sug'urtalovchi o'rtasidagi shartnoma bo'lib, unda sug'urtaning barcha shartlari, jumladan, qamrab olinadigan hodisalar, to'lovlar miqdori va boshqa shartlar belgilangan bo'ladi.

Sug'urta qildiruvchi tomonidan sug'urtalovchiga to'lanadigan pul mablag'i. Bu mukofot sug'urta polisi shartlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Sug'urta polisi doirasida sug'urtalovchi tomonidan to'lanishi mumkin bo'lgan maksimal miqdor. Bu summa sug'urta hodisasining og'irligiga qarab o'zgarishi mumkin.

Sug'urta shartnomasi amal qiladigan vaqt oralig'i. Ushbu davr davomida sodir bo'lgan baxtsiz hodisalar sug'urta qoplamasiga kiradi.

Asosiy xususiyatlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Sug'urta qilingan shaxs baxtsiz hodisa natijasida jarohat olganida yoki nogironlik holati yuzaga kelganda to'lovlarni ta'minlaydi. Bu to'lovlar tibbiy xarajatlar, reabilitatsiya, nogironlik nafaqalari va boshqa tegishli xarajatlarni qoplaydi.

Agar sug'urta qilingan shaxs baxtsiz hodisa natijasida vafot etsa, sug'urta kompaniyasi sug'urta summasini belgilangan shaxsga (odatda oila a'zolariga yoki qarindoshlariga) to'laydi.

Sug'urta qilingan miqdor va sug'urta shartnomasi shartlari sug'urta kompaniyasiga va sug'urta mahsulotiga bog'liq. Bu shartlar sug'urta to'lovlarining miqdorini, qoplanadigan xatarlarni va sug'urta muddatini o'z ichiga oladi.

Baxtsiz hodisalar sug'urtasi turli xil maxsus sug'urta turlariga ega bo'lishi mumkin, masalan, yo'l-transport hodisalari sug'urtasi, ishlab chiqarish jarayonidagi baxtsiz hodisalar sug'urtasi va sport faoliyatidagi baxtsiz hodisalar sug'urtasi.

Baxtsiz hodisalardan sug'urta qilishning O'zbekistonda quyidagi turlari qo'llaniladi:

1. Oilaviy baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish;
2. Bolalarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalash;
3. Sport-madaniy ko'ngilochar majmualarga tashrif buyuruvchilarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalash;
4. Mehmonxonalarda yashovchi shaxslarni va ularning mol-mulkini yong'in, tabiiy ofat, zararlardan baxtsiz hodisalardan sug'urtalash;
5. Sportchilarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalash;
6. Qarz oluvchining hayotini baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish;
7. Universitet abituriyentlarini baxtsiz hodisalardan sug'urtalash;
8. Yakka tartibdagi baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish;
9. Qarz oluvchining baxtsiz hodisalardan sug'urtasi.

6.2. Tibbiy sug'urta

Sog'liqni saqlash sug'urtasi yoki **tibbiy sug'urta** tibbiy xarajatlarga duchor bo'lgan shaxsning xavfini to'liq yoki bir qismini qoplaydigan [sug'urta](#) turidir. Sug'urtalovchi sog'liq uchun xavfning

umumiy xavfni va sog'liqni saqlash tizimi xarajatlarini xavf-xatar pulidan baholash orqali sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan sog'liqni saqlash to'lovlarini to'lash uchun pulni taqdim etish uchun oylik mukofot yoki ish haqi solig'i kabi muntazam moliyaviy tuzilmani ishlab chiqishi mumkin. Imtiyozlar markaziy tashkilot, masalan, davlat organi, xususiy biznes yoki [notijorat](#) tashkilot tomonidan boshqariladi.

Amerika sog'liqni sug'urtalash assotsiatsiyasining ma'lumotlariga ko'ra, tibbiy sug'urta „kasallik yoki jarohatlar natijasida nafaqalarni to'lashni ta'minlaydigan qoplama“ deb ta'riflanadi. U baxtsiz hodisa, tibbiy xarajatlar, nogironlik yoki tasodifiy o'lim natijasida yetkazilgan zararlarni sug'urtalashni o'z ichiga oladi”.

Tibbiy sug'urta - bu umumiy fondga muntazam ravishda birgalikda mablag'lar kiritish orqali sug'urta holati, shifokor bilan konsul tatsiya sabab yuzaga keluvchi yoki boshqa tibbiy harajatlarning bir qismini qoplaydigan inson salomatligi sug'urtasining turidir.

Tibbiy sug'urta nima va u qanday bo'ladi?

Tibbiy sug'urta yoki sog'liq sug'urtasi - tibbiy va jarrohlik xizmatlarining narxini qoplaydigan sug'urta turidir. U tibbiy yordam ko'rsatishni kafolatlaydi, shuningdek, sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan hodisalar sodir bo'lgan taqdirda uning to'lanishini kafolatlaydi: odatda, bular sirasiga shoshilinch stomatologik va jarrohlik xizmatlari, shuningdek, shifokor konsul tatsiyalari kiradi.

Tibbiy sug'urta majburiy (OMS) va ixtiyoriy (DMS) bo'ladi.

Majburiy tibbiy sug'urta - bu sug'urta hodisasi yuz bergan taqdirda shaxsning bepul tibbiy yordam olishi uchun davlat tomonidan yaratilgan chora-tadbirlar tizimidir. Majburiy tibbiy sug'urta holatida sug'urtalovchining mablag'lari mavjudligidan qat'i nazar, sug'urtalangan shaxsning huquqlariga rioya etilishini davlat kafolatlaydi. Xarajatlarni qoplash uchun mablag'lar majburiy tibbiy sug'urta badallaridan olinadi, bu maqsadda davlat byudjeti mablag'lari sarflanmaydi.

Ixtiyoriy tibbiy sug'urta - bu shaxsiy sug'urta bo'lib, unda har bir shaxs qaysi kompaniyada sug'urtani rasmiylashtirishni va shartnomada qaysi xizmatlar ro'yxatini ko'rsatib o'tishni o'zi hal qiladi. Aksariyat mamlakatlarda sug'urta kompaniyalari cheklangan miqdordagi xizmatlarni o'z ichiga olgan standart polisni yoki individual polisni taklif qilishlari mumkin - u mijozning xohish-istaklari va sog'lig'i

ko'rsatkichlarini hisobga olgan holda tuziladi. Sug'urta polisida ko'rsatilgan tibbiy xizmatlarning xarajatlari mijozning to'lovlari hisobidan qoplanadi. Aksariyat hollarda aholining kam ta'minlangan qatlamlari uchun ixtiyoriy tibbiy sug'urta imkoni mavjud emas va o'z fuqarolarining sog'lig'i haqida qayg'uradigan rivojlangan mamlakatlar sog'liqni saqlash tizimiga majburiy tibbiy sug'urtani joriy qiladi.

Tibbiy sug'urta polisi quyidagilardan iborat:

1. Sug'urta provayderi (masalan, sug'urta kompaniyasi yoki hukumat) va jismoniy shaxs yoki uning homiysi (ya'ni ish beruvchi yoki jamoat tashkiloti) o'rtasidagi shartnoma. Shartnoma yangilanadigan (yillik, oylik) yoki xususiy sug'urta holatida umrbod bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, milliy rejalar holatida barcha fuqarolar uchun majburiy bo'lishi mumkin. Sog'liqni saqlash sug'urtasi provayderi tomonidan qoplanadigan sog'liqni saqlash xarajatlarining turi va miqdori yozma ravishda, a'zolik shartnomasida yoki xususiy sug'urta uchun „Qoplama dalillari“ kitobida yoki davlat sug'urtasi uchun milliy [sog'liqni saqlash siyosatida] ko'rsatilgan.

2. AQShda tibbiy sug'urtaning ikki turi mavjud — soliq to'lovchi tomonidan moliyalashtiriladigan va xususiy moliyalashtiriladigan.^[3] Xususiy sug'urta rejasiga misol sifatida ish beruvchi tomonidan moliyalashtiriladigan o'z-o'zidan moliyalashtiriladigan ERISA rejasidir. Kompaniya odatda yirik sug'urta kompaniyalaridan biriga ega ekanligini e'lon qiladi. Biroq, ERISA holatida, bu sug'urta kompaniyasi „sug'urta akti bilan shug'ullanmaydi“, ular faqat uni boshqaradi. Shuning uchun, ERISA rejalari davlat qonunlariga bo'ysunmaydi. ERISA rejalari AQSh Mehnat Departamenti (USDOL) yurisdiksiyasi ostidagi federal qonun bilan tartibga solinadi.

6.3. O'zbekistonda tibbiy sug'urta

Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, dunyo aholisining deyarli yarmi eng kerakli tibbiy xizmatlar bilan to'liq qamrab olinmagan. 800 milliondan ortiq aholi yoxud dunyo aholisining 12 foizi daromadlarining kamida 10 foizini sog'liqni saqlash xarajatlariga sarflashadi.

Texnologik taraqqiyot tibbiyotdagi og'riqli masalalarni hal qilayotgan bo'lsa-da, ko'plab davlatlarda qashshoqlik aholi salomatligi

darajasi ko'tarilishiga yo'l qo'ymayapti. Natijada, ochlik va nosog'lom yashash tarzi millionlab odamlar hayotini qiyinlashtirmoqda. Xo'sh, muammoni bartaraf etish yo'llari bormi?

Eng optimal yechimlardan biri majburiy tibbiy sug'urtani joriy qilishdir. Bunda moliyaviy baquvvat bo'lmagan aholining barcha qatlami ham to'liq tibbiy xizmat bilan qamrab olinadi. Ammo sanoqli rivojlangan davlatlarga ushbu sug'urta turini amaliyotga muvaffaqiyatli kiritgan. Chunki tizimni yo'lga qo'yish uchun tibbiyot butun mamlakat bo'ylab bir xil darajada rivojlangan bo'lishi talab etiladi, bundan tashqari bir qancha iqtisodiy-ijtimoiy omillar tibbiy sug'urtani amaliyotga tanishtirishga xalaqit qiladi.

Tibbiy sug'urta shunday imkoniyatki, u nafaqat aholi salomatligini kafolatlaydi, balki tibbiyotdagi og'riqli masalalar (tibbiyot muassasalari moddiy-texnik bazasi, korrupsiya, byurokratizm, navbatda turish, kadrlar taqchilligi va boshqalar) ni ham ijobiy tomonga o'zgartiradi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a'zo davlatlarning barchasi 2030 yilga borib umumiy majburiy sug'urta (universal tibbiy qamrov)ni joriy etishni maqsad qilib qo'yishgan. O'zbekistonda-chi? Majburiy tibbiy sug'urtani amaliyotga kiritish mumkinmi? Bu borada qanday ishlarni qilish kerak? Xalqaro tajribada bu o'zini qanchalik oqlagan?

Tibbiy sug'urta sohasida dunyo amaliyotida asosan ikki turdagi tibbiy sug'urta: ixtiyoriy va majburiy tibbiy sug'urta amal qiladi. So'nggi yillarda tibbiy xizmat narxlari qimmatlashib ketayotganligi hech kimga sir emas. Bunday holatda aholining zaif qatlamlarida yuqori malakali tibbiy xizmatlardan foydalanish uchun moddiy imkoniyat bo'lmay qolishi mumkin. Majburiy tibbiy sug'urtaning asosiy maqsadlaridan biri ham aynan mana shu muammoni bartaraf etgan holda, tibbiy xizmatlardan foydalanishda barchaga bir xil imkoniyat yaratib berishdir. Majburiy tibbiy sug'urta joriy etilishi tibbiy xizmat sifatini oshishiga olib kelib, o'z navbatida fuqarolarning malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqini to'laqonli amalga oshirish imkonini beradi. Sodda qilib aytganda, fuqaro sog'lig'i yomonlashib qolgan hollarda tibbiy xizmatlar uchun birdaniga katta miqdordagi mablag'ni to'lay olmaslik xavfini oldini olish uchun majburiy tibbiy sug'urtadan foydalaniladi.

Majburiy tibbiy sug'urta joriy etilishi tibbiy xizmatlar narxining arzonlashishiga olib kelib, fuqarolarga bir xil narxda xohlagan tibbiyot

muassasasida sifatli tibbiy xizmat olish imkonini beradi. Eng asosiysi, fuqarolarning tibbiy xizmat uchun «o‘z cho‘ntagidan» (out of pocket paymens) to‘laydigan pul miqdori kamayadi. O‘z navbatida, majburiy tibbiy sug‘urtada ishtirok etayotgan fuqarolar sog‘lom payti ham to‘lovlar (sug‘urta mukofoti) to‘lashlari mumkin bo‘ladi.

Majburiy tibbiy sug‘urta joriy etishning quyidagi vazifalar bajarilishi lozim:

1. Sog‘liqni saqlash tizimini moliyalashtirish majburiy tibbiy sug‘urtaga moslashtirilishi, ya'ni davlat tomonidan maxsus sug‘urta kompaniyasi (fond)ni tashkil etish;

2. Tibbiy sug‘urta kompaniyalari (fondlari) va davolash-profilaktika tashkilotlari o‘rtasida munosabatlarni aniq huquqiy tartibga solish;

3. Majburiy tibbiy sug‘urta tomonidan qoplanadigan tibbiy xizmatlar ro‘yxatini shakllantirish;

4. Shifokorlar fuqarolarni davolashda o‘rnatilgan klinik protokollar va standartlarga bir xilda amal qilish;

5. Majburiy tibbiy sug‘urta joriy etiladigan aholi qatlamlari va ular to‘laydigan pul miqdorini aniq o‘rnatishi, shu jumladan imtiyozli aholi qatlamlarini belgilash;

6. Tibbiyot muassasalari va tibbiy sug‘urta bozori boshqa ishtirokchilarining elektron hujjat almashinuvini joriy etish;

7. Fuqarolarga majburiy tibbiy sug‘urtaning afzalliklari bo‘yicha to‘g‘ri tushuntirish ishlari olib borish. O‘zbekistonda faqat ixtiyoriy tibbiy sug‘urta mavjud bo‘lib, uni sug‘urta kompaniyalarida rasmiylashtirish mumkin. Dunyodagi aksariyat sug‘urta kompaniyalaridagi kabi, tibbiy xizmatlarning qamrovi tanlangan dasturlarga bog‘liq: masalan, emlash, stomatologiya va statsionar davolanish kabi tibbiy xizmatlarning to‘liq spektrini ko‘rsatilishini kafolatlaydigan polislar mavjud.

Mamlakatimizda tibbiy sug‘urta bilan shug‘ullanadigan kompaniyalar juda keng tarqalgan:

- «O‘zbekinvest»
- Gross Insurance
- Alfa Invest
- AlfaLife
- Apex Insurance
- «Kafolat» va boshqalar.

Majburiy tibbiy sug'urtaga keladigan bo'lsak, bunday sug'urta turi O'zbekistonda mavjud emas. Biroq 2018-yil 9-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida mamlakatimizda majburiy tibbiy sug'urta tizimini joriy etish zarurligi ta'kidlangan edi. Yangi tizimni bosqichma-bosqich, tajriba tariqasida joriy etish 2021-yil 1-yanvardan boshlanishi rejalashtirilgandi. Unda 2021 yildan boshlab 2025 yilgacha majburiy tibbiy sug'urtani bosqichma-bosqich joriy qilish ko'zda tutilgan. Sug'urtalash 3 bosqichda amalga oshiriladi:

1. Qisqa muddatda - tayyorgarlik bosqichi (2019-2021 yillar);
2. O'rta muddatli istiqbolda-majburiy tibbiy sug'urtani joriy etishning dastlabki bosqichi - davlat va xususiy tashkilotlar xodimlarini sug'urtalash (2021-2023 yillar);
3. Uzoq muddatda-majburiy tibbiy sug'urtani kengaytirilgan joriy etish bosqichi – axolining barcha qatlamlarini sug'urta bilan qamrab olish (2023-2025 yy.)

Rejaga ko'ra, 2020 yilda maxsus jamg'arma tashkil etilib, uning manbalari (Moliya vazirligi hali ushbu moliyaviy manbalarni tasdiqlamaganligi sababli ushbu ro'yxat o'zgarishi mumkin) quyidagilar bo'ladi:

- aholi daromadidan to'lanadigan sug'urta badallari;
- alkogol va tamaki mahsulotlarini sotilishidan tushgan tushumlardan qilinadigan ajratmalar (masalan, aksiz solig'i hozir 12% bo'lsa, majburiy tibbiy sug'urta joriy etilgandan keyin u 1%ga oshirilishi mumkin va shu 1 foiz jamg'arma hisobiga o'tkaziladi);
- inson sog'lig'i va atrof-muhitga zarar keltiruvchi zavod-fabrikalardan to'lanadigan ajratmalar (bunda ham xuddi shu tartib amal qiladi).

Xorijga chiquvchilar (sayyohlar) uchun tibbiy sug'urta

Ushbu sug'urta turi ixtiyoriy sug'urta turi hisoblanadi, ammo bir qator mamlakatlarga (Shengen bitimi mamlakatlari va boshqalar) viza olishda xorijga chiqish (VZR) tibbiy xarajatlari uchun sug'urta polisining borligi majburiy shartdir.

Xorijga chiquvchilar polisi tomonidan to'lanadigan xizmatlar hajmi ma'lum bir sug'urta kompaniyasining sug'urta qoidalari bilan belgilanadi va, odatda, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Tibbiy xizmatlar – o'tkir yuzaga kelgan kasalliklar yoki jarohatlarni davolash;

- Tibbiyot-transport xizmatlari – bemorni shifoxonaga yetkazish, bir shifoxonadan boshqasiga olib o'tish, zarur hollarda – bemorni doimiy yashash davlatiga birga kuzatib borib evakuatsiya qilish;

- vafot etgan inson jasadini vataniga qaytarish (repatriatsiya qilish).

Odatda, xorijga chiqish sug'urtasi qoidalariga ko'ra, quyidagi hollardagi davolanishlar to'lab berilmaydi:

- onkologik kasalliklar;
- homiladorlik va tug'ishda tibbiy yordamni tashkil etish bilan bog'liq holatlar;

- ruhiy kasalliklar va ularning oqibatlarini;
- alkogol yoki giyohvandlik ta'siridagi mastlik holatida olingan jarohatlar;

- biriktiruvchi to'qimalarning tizimli kasalliklari;
- quyosh allergiyasi va quyosh urishi;
- tabiiy ofatlar - zilzilalar, vulqon otilishi, tsunamilar paytida yuzaga kelgan kasalliklar.

Xorijda tibbiy yordamni tashkil qilish uchun sug'urta kompaniyalari yordamchi kompaniyani jalb qiladi.

6.4. Annuitent

Annuitent — o'ziga nisbatan annuitetlar shartnomasi tuzilgan va joriy to'lovlar tarzida sug'urta tovonini olish huquqiga ega bo'lgan jismoniy shaxs.

annuitetlar shartnomasi — sug'urtalovchi unga ko'ra annuitetlar shartnomasi bo'yicha annuitetlar shartnomasida kelishilgan to'lovni (sug'urta mukofotini) bir yildan ko'p muddatga joriy to'lovlar tarzida sug'urta summasi doirasida sug'urta tovonini to'lashni amalga oshirish majburiyatini oladigan sug'urta shartnomasi;

ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisa — xodimning u mehnat shartnomasi (kontrakt) bo'yicha o'z vazifalarini ish beruvchining hududida ham, undan tashqarida ham bajarishi bilan bog'liq holda mehnatda mayib bo'lishiga yoki sog'lig'ining boshqacha tarzda shikastlanishiga olib kelgan va xodimni boshqa ishga o'tkazish zaruriyatini keltirib chiqargan, uning kasbga oid mehnat qobiliyatini vaqtincha yoki turg'un yo'qotishiga yoxud vafot etishiga sabab bo'lgan hodisa;

kasb kasalligi — xodimning unga ishlab chiqarishning zararli yoki xavfli omili ta'siri natijasi bo'lgan va uning kasbga oid mehnat qobiliyatini vaqtincha yoxud turg'un yo'qotishiga sabab bo'lgan o'tkir yoki surunkali kasalligi;

jabrlanuvchi — o'z mehnat vazifalarini bajarishi bilan bog'liq holda mehnatda mayib bo'lishi, kasb kasalligiga chalinishi yoki sog'lig'ining boshqacha tarzda shikastlanishi munosabati bilan sog'lig'iga zarar yetkazilgan, sug'urta tovonini olish huquqiga ega bo'lgan xodim;

xodim — ish beruvchi bilan tuzilgan mehnat shartnomasi (kontrakt) asosida ishlayotgan jismoniy shaxs;

ish beruvchi — qonun hujjatlarida belgilangan tartibda jismoniy shaxs bilan mehnat shartnomasi (kontrakt) tuzgan yuridik yoki jismoniy shaxs.

Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish shartnomasi — sug'urtalovchi uning bo'yicha sug'urta hodisasi vujudga kelganda kelishilgan to'lov (sug'urta mukofoti) yuzasidan ish beruvchiga va (yoki) jabrlanganga yoxud naf oluvchiga mehnatda mayib bo'lganligi, kasb kasalligiga chalinishi yoki uning mehnat majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq holda sog'lig'ining boshqacha tarzda shikastlanganligi munosabati bilan xodimning hayoti yoki sog'lig'iga etkazilgan zararning o'rnini sug'urta summasi doirasida qoplash majburiyatini oladigan sug'urta shartnomasi.

- Ish beruvchi xodimning hayoti yoki sog'lig'iga etkazilishi mumkin bo'lgan zararni qoplashni sug'urtalashi kerak, agar bu mehnat majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq bo'lsa.
- Ish beruvchi u davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sanadan yoki ish beruvchilar — jismoniy shaxslar uchun mehnat shartnomasi (kontrakti) tuzilgan sanadan boshlab 15 ish kunidan kechikmay o'z fuqarolik javobgarligini sug'urta qilishi shart.

Majburiy sug'urta qilish shartnomasi va majburiy sug'urta qilish polisi, annuitetlar shartnomasi va annuitetlar shartnomasi bo'yicha polis majburiy sug'urta qilishning amalga oshirilganligini tasdiqlovchi hujjatlar hisoblanadi.

Majburiy sug'urta qilish shartnomasi ish beruvchi hamda sug'urta qiluvchi o'rtasida tegishli shakl bo'yicha 1 yil muddatga tuziladi. Agar ish beruvchi o'z faoliyatini 1 yildan kam muddatda amalga oshirsa, u holda ish beruvchi faoliyatni amalga oshirish muddatiga tuziladi.

Glossariy

Sug'urta summasi-sug'urta qilingan hodisa yuz berganda to'lanadigan mablag'.

Sug'urta shartnomasi-sug'urta kompaniyasi va mijoz o'rtasida tuzilgan shartnoma, unda sug'urta shartlari va to'lovlar ko'rsatiladi.

Nogironlik-baxtsiz hodisa natijasida shaxsning mehnatga qobiliyatsiz bo'lib qolishi holati.

Reabilitatsiya-baxtsiz hodisa natijasida jarohatlangan shaxsning sog'lig'ini tiklash uchun amalga oshiriladigan tibbiy va psixologik yordam.

To'lovlar-sug'urta kompaniyasi tomonidan qilingan hodisa uchun mijozga to'lanadigan mablag'lar.

Annuitetlar shartnomasi-sug'urtalovchi annuitetlar shartnomasiga asosan kelishilgan to'lovni (sug'urta mukofotini) bir yildan ko'p muddatga joriy to'lovlar tarzida sug'urta miqdori doirasida sug'urta tovonini to'lashga qaratilgan majburiyatini belgilovchi shartnoma hisoblanadi. Annuitetlar shartnomasi bo'yicha sug'urta hodisasi Sug'urtalangan shaxsning shartnoma amal qiladigan davrdagi joriy to'lov tarzida sug'urta tovonini to'lash sanasigacha yashashi hisobga olinadi.

Nazorat savollari

1. Baxtsiz hodisalar sug'urtasining asosiy maqsadi nima?
2. Baxtsiz hodisalar sug'urtasi qanday holatlar uchun moliyaviy yordam ko'rsatadi?
3. Sug'urta summasi nima va qanday aniqlanadi?
4. Baxtsiz hodisalar sug'urtasi shartnomasida qanday shartlar ko'rsatilishi mumkin?
5. Nogironlik holatida baxtsiz hodisalar sug'urtasi qanday yordam beradi?
6. Reabilitatsiya nima va u baxtsiz hodisalar sug'urtasi bilan qanday bog'liq?
7. Baxtsiz hodisalar sug'urtasining maxsus turlari qanday farqlanadi?
8. Sug'urta muddati tugagach, sug'urta shartnomasi qanday yangilanadi yoki bekor qilinadi?

7-MAVZU. MULKIY SUG'URTA

7.1. Mulkiy sug'urtaning mazmun-mohiyati

Mulkiy sug'urta - bu sug'urta turi bo'lib, u sug'urta qilingan shaxsning mol-mulkini kutilmagan va zararli hodisalardan himoya qilishga qaratilgan. Mulkiy sug'urta mol-mulkka zarar yetkazilishi yoki uning yo'qolishi natijasida yuzaga keladigan moliyaviy zararlarni qoplashni ta'minlaydi.

Mulk sug'urtasi obyekti va predmeti mavjud bo'lgan moddiy boyliklarni himoya qilishga qaratilgan. Bu, bir necha turlarga bo'lishi mumkin, jumladan:

1. **Mulk obyekti:** Bu, sug'urta tomonidan himoyalangan moddiy boyliklarning o'ziga xos vaqtga qadar bo'lgan umumiy yoki maxsus ob'ektlaridir. Mulk sug'urtasi ob'ektlari turli shakllarda bo'lishi mumkin, masalan, uy, avtomobil, korxona bino, sifatli moddiy boyliklar va hokazo.
2. **Mulk predmeti:** Bu, sug'urta shartnomasining tashkil etilishida sug'urta tomonidan himoyalangan moddiy boyliklar uchun moliyaviy himoya, ya'ni sug'urta summasi yoki boshqa moliyaviy xavfni ta'minlashning obyekti bo'lgan mablag' yoki moliyalarni ifodalaydi.

Mulk sug'urtasi obyekti va predmeti, sug'urta shartnomasiga ko'rsatilgan shartlarga va shartnomadagi tafsilotlarga bog'liq bo'lib, ularning belgilangan shartlari va tartiblari bo'yicha to'g'ri tushunilishi va ifodalashimushaqqatliklarni oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy xususiyatlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Mulkiy sug'urta turli xildagi mol-mulkni qamrab oladi, jumladan, uy-joy, tijorat binolari, transport vositalari, ishlab chiqarish uskunalari va boshqa qimmatbaho narsalar.

Yong'in, suv toshqini, zilzila, o'g'irlik, vandalizm, tabiiy ofatlar va boshqa baxtsiz hodisalar natijasida mol-mulkka yetkazilgan zararlar qoplanadi.

Sug'urta kompaniyasi va mijoz o'rtasida tuziladigan shartnoma bo'lib, unda qoplanadigan xatarlar, sug'urta qoplamasi miqdori, sug'urta muddati va boshqa shartlar belgilanadi.

Sug'urta qilingan shaxs sug'urta kompaniyasiga to'laydigan mablag'. Bu premiya sug'urta qoplamasi miqdori va sug'urta qilish shartlariga bog'liq holda o'zgaradi.

Sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan hodisalardan biri sodir bo'lganda sug'urta kompaniyasi tomonidan to'lanadigan mablag'lar.

Sug'urta hodisasi sodir bo'lganda, zarar miqdorini aniqlash uchun sug'urta kompaniyasi tomonidan o'tkaziladigan baholash jarayoni.

7.2. Mulkiy sug'urtaning ko'rinishlari

O'zbekistonda o'nlab sug'urta kompaniyalari faoliyat ko'rsatmoqda. Ular turli xil dasturlar bo'yicha 100 dan ortiq sug'urta turlarini taklif qilishadi. Ko'pgina hollarda, sug'urta polisini uydan chiqmasdan onlayn tarzda tuzish mumkin.

Mulk sug'urtasi turlari ko'p va har bir turi muayyan ehtiyojlar va xavflarni qoplashga mo'ljallangan. Quyida mulk sug'urtasining asosiy turlariga qisqacha izoh berib o'taman:

Uy-joy sug'urtasi (Home Insurance):

Qurilish sug'urtasi (Building Insurance): Uy va uning tarkibiga kiruvchi barcha doimiy qurilmalar (devorlar, tomlar, derazalar va h.k.) sug'urta qilinadi.

Tovar va mulk sug'urtasi (Contents Insurance): Uy ichidagi barcha mobilya, texnika va shaxsiy narsalar sug'urta qilinadi.

Korporativ mulk sug'urtasi (Commercial Property Insurance):

Binolar sug'urtasi (Building Insurance): Korxonaga tegishli binolar va qurilmalar sug'urta qilinadi.

Inventar sug'urtasi (Inventory Insurance): Korxona ichidagi tovarlar, xomashyo va mahsulotlar sug'urta qilinadi.

Uskunalar sug'urtasi (Equipment Insurance): Korxona uskunalari va texnikalari sug'urta qilinadi.

Transport vositalari sug'urtasi (Vehicle Insurance):

Avtomobil sug'urtasi (Car Insurance): Shaxsiy yoki korxona avtomobillari sug'urta qilinadi.

Yuk tashish sug'urtasi (Cargo Insurance): Yuk tashish jarayonida yuklar sug'urta qilinadi.

Ko'chmas mulk sug'urtasi (Real Estate Insurance):

Ijara mulk sug'urtasi (Renters Insurance): Ijara asosida foydalaniladigan mulklar sug'urta qilinadi.

Savdo markazlari va ofis binolari sug'urtasi (Commercial Real Estate Insurance): Savdo markazlari va ofis binolari sug'urta qilinadi.

Qishloq xo'jaligi sug'urtasi (Agricultural Insurance):

Ekin sug'urtasi (Crop Insurance): Ekin maydonlari va ularning mahsulotlari sug'urta qilinadi.

Chorva sug'urtasi (Livestock Insurance): Chorvachilik mulki sug'urta qilinadi.

Maxsus mulk sug'urtasi (Specialty Property Insurance):

San'at asarlari sug'urtasi (Fine Art Insurance): San'at asarlari va nodir kolleksiyalar sug'urta qilinadi.

Zargarlik buyumlari sug'urtasi (Jewelry Insurance): Zargarlik buyumlari va qimmatbaho toshlar sug'urta qilinadi.

Mulk sug'urtasining har bir turi muayyan xavf va zararlardan himoya qilishga mo'ljallangan bo'lib, sug'urta shartnomalari va qoplamalariga ko'ra farqlanadi.

Shartli ravishda ularni majburiy va ixtiyoriy turlarga bo'lish mumkin. Birinchisi, siz qila olmaydiganlarni o'z ichiga oladi, masalan, TVEFJMS — transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash, ya'ni OSAGO.

Eng keng tarqalganlari orasida:

- mulkni sug'urtalash — turli xil, kvartira yoki uydan tortib to jihozlargacha;
- avtomobil sug'urtasi;
- hayot va sog'liqni sug'urtalash;
- jamg'arma sug'urtasi.

Ipoteka kreditini olganingizda, qoidaga ko'ra, uyingiz yoki kvartirangiz yo'qotish va shikastlanish xavfidan sug'urta qilinadi. Bu sizga qarz beradigan bank tomonidan amalga oshiriladi va odatda sug'urta qiymati yillik stavkangizga qo'shiladi. O'rtacha bu yiliga 1% ni tashkil qiladi. Ya'ni, masalan, kreditingiz stavkasi yiliga 25% bo'lsa, garov sug'urtasi bilan birga 26% to'lashingiz kerak bo'ladi.

Yana bir variant — mulkni ixtiyoriy sug'urtalash. Masalan, agar biror kishi kvartiradagi mol-mulkini zarardan sug'urtalashni istasa — o'g'irlik, yong'in, qo'shninikidan suv toshib ketishi va boshqalar. Shartnomaning amal qilish muddati va sug'urta summasining miqdorini mustaqil ravishda — mulk qiymatiga qarab mumkin bo'lgan zararni taxmin qilish orqali aniqlash mumkin. Agar, masalan, bir kishi o'z kvartirasini ijaraga berib yoki oilasi bilan uzoq vaqtga ketadigan bo'lib,

shu vaqt ichida uy-joyga nimadir bo‘lib qolishidan qo‘rqsa, bu variant foydali bo‘lishi mumkin. Bunday sug‘urta uncha qimmat turmaydi. O‘rtacha, bir yillik sug‘urta sug‘urtalangan mulk bahosining 0,5%gacha turadi.

Mulkni sug‘urtalash variantlaridan biri bu o‘z javobgarligini sug‘urtalashdir. Masalan, agar siz qo‘shnilarnikiga suv toshirib yuborsangiz, unda ta‘mirlash xarajatlarini (yoki uning bir qismi — sug‘urta polisi miqdoriga qarab) siz uchun sug‘urta kompaniyasi to‘lab beradi. Bunday sug‘urta taxminan shuncha pulga yoki biroz qimmatga tushadi. Agar, masalan, bir qavat pastda kvartirasini qimmat ta‘mirdan chiqargan qo‘shnilar yashasa va siz butun oila ishda ekanida, eski santexnikangiz ishlamay qolishidan qo‘rqsangiz, bu foydali bo‘lishi mumkin.

Siz, masalan, uydagi yoki mashinadagi gaz uskunasi alohida-alohida sug‘urtalab, agar kvartirada gaz balloni portlasa, qo‘shnilar kabi uchinchi shaxslarga yetkazilishi mumkin bo‘lgan zararni qoplashingiz mumkin.

Ba‘zi kompaniyalar hatto maishiy texnika yoki gadjetlarni sug‘urtalash kabi xizmatlarni taklif qiladi. Sug‘urta sizga kafolatni qoplamaydigan yoki uning amal qilish muddati tugaganidan keyin qimmat qurilmani ta‘mirlash uchun pul to‘lashga imkon beradi. Qoida tariqasida, bunday shartnomalar franshiza bilan rasmiylashtiriladi. Ya‘ni, summaning bir qismi (masalan, 15-20%) egasi tomonidan to‘lanadi, qolgan qismi sug‘urta to‘lovi doirasida — sug‘urtalovchi kompaniya tomonidan to‘lanadi. Masalan, Toshkentda qiymati 5 million so‘mgacha bo‘lgan uskunalarni sug‘urtalash variantlarini topdik, yillik polis taxminan 150 ming so‘mni tashkil etadi.

7.3. Avtomobil sug‘urtasi

Agar siz to‘satdan baxtsiz hodisa sodir etib qopysang, TVEFJMS (OSAGO) kerak bo‘ladi. Bu baxtsiz hodisa yuz berganda muammolarni bartaraf qiladi va zarar ko‘rganlarga byudjetga katta zarar yetkazmasdan kompensatsiya to‘lashga imkon beradi.

OSAGO - avtotransport vositalari egalarining javobgarligini majburiy sug‘urtalashdir. Ya‘ni, agar polis egasining aybi bilan baxtsiz hodisa ro‘y bergan bo‘lsa, jabrlanuvchiga to‘lovni u emas, balki uning sug‘urta kompaniyasi to‘lab beradi.

OSAGO polisi avtomobil, mototsikl yoki boshqa transport vositasini boshqarish uchun bir xil majburiy hujjat, shuningdek, haydovchilik guvohnomasi kabi zarur hujjatlardan biri sanaladi.

OSAGO polisi baxtsiz hodisa yuz berganda kutilmagan xarajatlardan himoya qiladi:

Agar siz baxtsiz hodisaning aybdoriga aylansangiz, **sug'urta kompaniyangiz siz uchun jabrlanganlarning mulki va sog'lig'iga yetkazilgan zararni qoplaydi.** Ular sug'urta polisi bo'yicha sizning mashinangizni ta'mirlash uchun pul to'lab bermaydilar, uni o'z hisobingizdan tiklashingiz kerak bo'ladi. Ammo siz ushbu xarajatlarni qoplaydigan keng qamrovli sug'urta polisini qo'shimcha ravishda sotib olish huquqiga egasiz. Agar mashinangiz shikastlangan bo'lsa, baxtsiz hodisa uchun javobgar shaxsning sug'urta kompaniyasi uni ta'mirlash uchun to'laydi.

Agar ikkala haydovchi ham baxtsiz hodisa uchun javobgar bo'lsa, sug'urta kompaniyalari ikkalasi - odatda yetkazilgan zararining yarmini qoplab berishadi. Bahsli holatlarda baxtsiz hodisaning har bir ishtirokchisining javobgarlik darajasi va to'lovlar nisbati sud tomonidan belgilanadi.

OSAGO bo'yicha ta'mirlash uchun to'lovning maksimal miqdori polisda ko'rsatib o'tilgan bo'ladi. Agar avtomobilni qayta tiklash qimmatroq bo'lsa, jabrlanuvchi baxtsiz hodisa uchun javobgar shaxsdan haqiqiy zarar va sug'urta qoplamasi o'rtasidagi farqni to'lashni talab qilishga haqli.

Pul yo'qotish xavfini minimallashtirish uchun OSAGO'ga qo'shimcha ravishda siz DSAGO polisini, ya'ni ixtiyoriy sug'urta turini ham sotib olishingiz mumkin.

Bunday polisning qamrovi ancha yuqori bo'lishi mumkin. Bunday holda, sizning aybingiz bilan juda qimmat mashina jiddiy shikastlangan bo'lsa ham, uni ta'mirlash uchun pul to'lashingiz shart emas.

Maksimal sug'urta to'lovi — ya'ni sug'urta kompaniyasi zarar ko'rgan tomonga o'tkazadigan summa — 40 mln so' m. Bundan jabrlanuvchining mol-mulkiga yetkazilgan zarar uchun maksimal kompensatsiya sug'urta summasining 35%dan oshmasligi kerak, sog'liq yoki hayotga zarar yetkazilgan taqdirda maksimal to'lov 65%dan oshmasligi kerak.

Sug'urta narxi transport vositasining turiga, polisning o'ziga (haydovchilar soni cheklangan, 5 kishigacha, masalan, faqat oila

a'zolari yoki cheklovlarisiz), mintaqaga, o'tgan yil davomida sug'urta hodisalari soniga bog'liq. Toshkent shahri va viloyatida haydovchilar soni cheklangan "yengil avtomobil" uchun bir yillik polis narxi 56 ming so'mdan, cheklovlarisiz — 168 ming so'mdan boshlanadi.

Kasko — transport vositalari egalarining javobgarligini ixtiyoriy sug'urta qilish. Ba'zan uni qisqacha DSAGO deb ham atashadi.

Ko'pchilik bu so'z, OSAGO singari qisqartma deb hisoblashadi. Ammo bu aslida xalqaro atama bo'lib, xorijiy so'zlardan kelib chiqqan. Ispan tilida casco "shlem", golland tilida "korpus" degan ma'noni anglatadi. Bu nafaqat avtomobillarni, balki, masalan, kemalar yoki samolyotlarni ham ularga yetkazilgan zarar, olib qochib ketish yoki o'g'rlashdan sug'urtalashning nomi. Agar mashinaga biror nimadir bo'lsa, u o'ziga xos himoya "shlem" ga aylanadi.

Agar OSAGO polisining mavjudligi haydovchining majburiyati bo'lsa, kaskoni rasmiylashtirish ixtiyoriydir. Shuningdek, avtomobil sug'urta qilinadigan miqdorni va sug'urta holatlarini o'zingiz belgilashingiz mumkin.

Oddiy so'zlar bilan aytganda, agar baxtsiz hodisaning aybdori siz bo'lgan taqdirda majburiy sug'urta polisi zarur. U jabrlanuvchilarga yetkazilgan zararni qoplaydi. Agar avtomobilingiz shikastlangan bo'lsa OSAGO bo'yicha kompensatsiyani faqat bir holatda olishingiz mumkin: agar bu YTHda sodir bo'lgan va boshqa haydovchi aybdor bo'lsa. Boshqa barcha holatlar uchun ixtiyoriy sug'urta polisi talab qilinadi. Masalan, tajribasiz haydovchi noto'g'ri to'xtaydi va bamperi bilan bordyurga uriladi, mashina o'g'irlanadi yoki uning ba'zi qismlari yechib olishadi, bolalar yoki bezorilar uni qirishadi, yo'ldan uchib ketgan toshdan shikastlanadi, ustiga daraxt qulab tushadi va hokazo. TVEJMS sug'urtasi bunday holatlarni qoplamaydi.

Bundan tashqari, baxtsiz hodisa yuz berganda OSAGO to'lovlari ma'lum chegaraga ega. Agar mashinangiz avtohalokatda shikastlangan bo'lsa va uni ta'mirlash bu miqdordan qimmatroq bo'lsa, harajatlarni kasko orqali ham qoplash mumkin. Shuningdek, ushbu polis bilan, agar baxtsiz hodisaga sababchi bo'lsangiz va OSAGO bo'yicha kompensatsiya puli yetarli bo'lmasa, siz boshqa shaxslarning mol-mulki, transport vositalari va yo'ldagi inshootlarga yetkazilgan zararni qoplashingiz mumkin. Kasko sug'urtasi bo'lmasa, aybdor kompensatsiyani o'z mablag'idan to'laydi.

OSAGO bo'yicha to'lovning maksimal miqdori 40 million so'm bilan cheklangan. Bu miqdor qismlarga bo'linadi. Avtomobilga yetkazilgan zarar uchun 35 foizgacha (mos ravishda 14 million so'm) to'lanishi mumkin. 65 foizgacha (26 million so'm) esa — YTH natijasida jabrlangan yoki jabrlanganlarning hayoti va sog'lig'iga yetkazilgan zararni qoplash uchun.

Kasko sug'urtasiga kelsak, maksimal chegarani avtomobil egasining o'zi belgilashi mumkin.

Sug'urta kompaniyalari franshizadan foiz yoki ma'lum miqdorda foydalanishlari mumkin. Bunday holda, shartnomada qoplanmaydigan zararlarning bir qismi belgilanadi. Misol uchun, avtomobil egasi zarar miqdorining 10 yoki 20 foizini o'zi to'laydi, qolgan qismini — sug'urta kompaniyasi. Yoki kuzovdagi toshlardan qirilish yoki sinish kabi kichik zararni, agar bunday ta'mirlash minimal franshiza chegarasidan kamroq qiymatga ega bo'lsa, o'z hisobingizdan tuzatishingiz kerak bo'ladi.

Kasko va OSAGO avtomobil sug'urtasi: farq nimada Shuningdek, kasko sug'urtasida ko'pincha sug'urtalangan mulkni sug'urtalovchi kompaniyaning foydasiga rad etish imkoniyati ko'zda tutiladi. Bunday holda, shaxs shunchaki moliyaviy tovon oladi va mashinani sug'urta qilgan kompaniyaga beradi. Bunday variant mashinani avtohalokatdan keyin qayta tiklash mumkin bo'lmasa va egasiga yangisini sotib olish osonroq bo'lgan holatda foydali bo'lishi mumkin.

TVEJMS polisini rasmiylashtirish qiymati o'zgaras va davlat tomonidan belgilanadi. U quyidagilarga bog'liq:

- bazaviy stavkaning foiz koeffitsienti;
- avtomobil ro'yxatdan o'tgan mintaq;
- polis turi — bu haydash mumkin bo'lgan haydovchilar soni cheklangan yoki cheklovlarsiz (VIP polislar deb ataladigan) bo'lishi mumkin ;
- polis egasi yoki unga kiritilgan shaxslar avval YTHga uchragan-uchramaganligi;

Biroq haydovchining tajribasi ham, yoshi ham miqdorga ta'sir qilmaydi.

Yengil avtomobillar uchun bazaviy stavka koeffitsienti maksimal sug'urta miqdorining 0,1% ni tashkil qiladi. Miqdor 40 million so'm bo'lganligi sababli, u mos ravishda 40 ming so'mni tashkil etadi. Shuningdek, Toshkent shahri va Toshkent viloyati uchun ham oshuvchi

koeffitsient mavjud bo'lib, u 1,4 ga teng. Cheksiz miqdordagi shaxslar kiritilishi mumkin bo'lgan polis koeffitsienti 3 ni tashkil qiladi. Shuningdek, avvalgi polis amal qilish davrida sug'urta hodisasi bo'lgan haydovchilar uchun qo'shimcha koeffitsientlar belgilanadi: 2 — bitta holat uchun, 2,5 — ikkita va 3 — uch yoki undan ko'p holatlar uchun.

OSAGO shartnomasini tuzish uchun standart hujjatlar to'plami kerak bo'ladi¹¹:

- polis egasining pasporti yoki shaxsini tasdiqlovchi boshqa hujjat;
- avtomobilning texnik pasporti yoki ro'yxatdan o'tkazilganligi to'g'risidagi guvohnoma;
- cheklangan miqdordagi haydovchilar bilan sug'urta polisini rasmiylashtirganda — ularning haydovchilik guvohnomalari va avtomobil egasi bilan qarindoshligini tasdiqlovchi hujjatlar;

Agar chegirma olish huquqiga ega bo'lsangiz, buni tasdiqlovchi hujjatlar kerak bo'ladi. Bundan tashqari, avtomobil haydashga ruxsat beriladigan va so'nggi besh yil ichida TVEFJMS shartnomalari tuzilgan har bir kishi bo'yicha sug'urta to'g'risidagi ma'lumotlarini taqdim etishingiz kerak bo'ladi. Ba'zi ma'lumotlarni sug'urta kompaniyasi yagona ma'lumotlar bazasidan olishi va shuning uchun hujjatlar ro'yxati qisqarishi mumkin.

Kasko polisini rasmiylashtirish uchun ro'yxat shunga o'xshash, xususiyatlari ma'lum bir kompaniyaning talablariga qarab farq qilishi mumkin.

Glossariy

Mulkiy sug'urta-mol-mulkni kutilmagan va zararli hodisalardan himoya qilishga qaratilgan sug'urta turi.

Sug'urta polisi-sug'urta kompaniyasi va mijoz o'rtasida tuziladigan shartnoma, unda qoplanadigan xatarlar, sug'urta qoplamasi miqdori, sug'urta muddati va boshqa shartlar belgilanadi.

Sug'urta hodisasi-sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan hodisalardan biri sodir bo'lganda yuzaga keladigan voqea.

Baholash jarayoni-sug'urta hodisasi sodir bo'lganda, zarar miqdorini aniqlash uchun sug'urta kompaniyasi tomonidan o'tkaziladigan jarayon.

¹¹ Kasko va OSAGO avtomobil sug'urtasi: farq nimada. <https://uzum.uz/media/uz/kasko-va-osago-avtomobil-sugurtasi-farq-nimada/>

Majburiy sug'urta-Qonun bo'yicha amalga oshirilishi lozim bo'lgan sug'urta turlari, masalan, OSAGO.

Ixtiyoriy sug'urta-shaxsiy ixtiyor asosida amalga oshiriladigan sug'urta turlari, masalan, mulkni ixtiyoriy sug'urtalash.

Franshiza-sug'urta shartnomasida qoplanmaydigan zararlarning bir qismi, sug'urta hodisasi sodir bo'lganda zarar miqdorining qaysidir qismini sug'urta qilingan shaxs to'laydi.

Nazorat savollari

1. Mulkiy sug'urta nima?
2. Sug'urta polisi nima?
3. Majburiy sug'urta qanday turlarga bo'linadi?
4. Ixtiyoriy sug'urta qanday ishlaydi?
5. Sug'urta hodisasi sodir bo'lganda nimalar qilinadi?
6. Primiaviy to'lov nima va uning miqdori qanday belgilanadi?
7. Franshiza nima va qanday ishlaydi?
8. Kasko sug'urtasi nima va qanday hollarda qo'llaniladi?

8-MAVZU. TASHQI IQTISODIY FAOLIYATDA SUG'URTA VA INVESTITSİYALARNI SIYOSIY RISKLARDAN SUG'URTA QILISH

8.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urtaning o'rni

Xavf har qanday savdo operatsiyasining ajralmas atributidir, ammo tovar hajmi, eksport amalga oshirilayotgan mamlakatning huquqiy, siyosiy va iqtisodiy asoslari, tovarni tashish yo'nalishlari va bandlari riskning qanday darajada bo'lishini belgilaydi. Ushbularni to'liq keltiradigan bo'lsak, quyidagilarga e'tibor berish lozim:

Tovarlarni tashish bilan bog'liq eksport risklari. Tashqi savdo mahsulotlarni uzoq masofalarga tashish, ularni uzoq vaqt saqlash va qo'ldan-qo'lga qayta-qayta o'tkazish bilan bog'liq. SHunga ko'ra, bunday hollarda tovarlarning yo'qolishi, o'g'irlanishi yoki shikastlanish xavfi ichki tashishga qaraganda ancha yuqori bo'ladi.

SHu sababli, tovarlarni eksport qilish bilan bog'liq bitimning har ikki tomoni uchun tashuvchilarga nisbatan o'z huquqlarini bilish juda muhimdir. Tashuvchining aybi bilan yukning shikastlanishi yoki yo'qolishi uchun javobgarlik shartnomaga muvofiq belgilanadi va tashish shartlarida keltiriladi. Bir vaqtning o'zida oldi-sotdi shartnomasi, tashish va hujjatli to'lov rolini bajaradigan hujjat konnosament deb ataladi. U bir nechta turlarga ajratiladi.

Dengiz konosamenti tashuvchi yoki ekspeditor tomonidan beriladigan hujjatdir.

Multimodal konosament barcha jihatlari bo'yicha dengiz konsantsiyasiga o'xshaydi, tashish usullari bundan mustasno – bu holda bir nechta bo'lishi mumkin va ular bir-biridan farq qiladi.

Eksport jarayonida quyidagi riskli holatlar yuzaga kelishi mumkin:

Kelishuvga to'g'ri kelmaydigan yuk varaqalari. Ro'yxatdan o'tgan yuk hujjatiga muvofiq jo'natilgan tovarlar partiyasi ma'lum bir shaxsga, odatda import qiluvchiga mo'ljallangan. Agar yuk oluvchining tanlovi qaytarib bo'lmaydigan asosda amalga oshirilsa, import qiluvchi to'lovni amalga oshirishi yoki to'lash majburiyatini qabul qilishidan oldin, yuk jo'natuvchi istalgan vaqtda qabul qiluvchini o'zgartirishga haqli.

Yana bir muzokaralar olib borilmaydigan yuk qog'ozi - bu dengiz transporti. Dengiz jo'natma qog'ozi (uning bir qancha turli nomlari bor, masalan, yuk kvitansiyasi) yuk tashish shartnomasini tasdiqlovchi va tovarni qabul qilish kvitantsiyasi bo'lib xizmat qiladi, lekin mulk huquqini tasdiqlovchi hujjat emas. SHuning uchun, agar import qiluvchi tovarlarni tranzitda sotmoqchi bo'lsa yoki bank kafolat sifatida transport hujjatini talab qilsa, undan foydalanmaslik kerak.

To'lamaslik. CHet ellik xaridorlarning kreditga layoqatliligini tekshirish eksportchi uchun qiyin bo'lishi mumkinligi sababli, to'lamaslik, o'z vaqtida to'lash yoki to'g'ridan-to'g'ri firibgarlik xavfi ortadi. SHu sababli, ehtiyotkor eksportchilar ko'pincha qaytarib olinmaydigan hujjatli akkreditiv (qaytarib olinadigan) bo'yicha to'lashni talab qiladilar, uni barcha tomonlarning rozilgisiz o'zgartirish yoki bekor qilish mumkin emas.

Quyidagi hujjatlar garov sifatida ishlatilishi mumkin:

Kafolat, majburiyat, kutish akkreditivining bajarilishi. Bunday kafolatlar eksportyor yoki pudratchi tomonidan shartnomani lozim darajada bajarmaslik yoki bajarmaslik xavfini qoplaydi. Kafolat miqdori shartnoma narxining ma'lum bir foizini, odatda 10% gacha.

Tender kafolati, majburiyat, zaxira akkreditiv. Bunday kafolatlar tanlov savdolari natijasida tuzilgan shartnomalar bo'yicha bajarilishini ta'minlaydi.

Avans to'lovini qaytarish uchun kafolat, majburiyat, zaxira akkreditiv. Bunday kafolatlar arizachi tomonidan bajarilmagan taqdirda benefitsiar tomonidan to'langan avans to'lovlarining qaytarilishini ta'minlaydi. SHunday qilib, eksportyorga avans to'lovidan foydalanishga ruxsat bergan importyor, agar eksportyor tovarni o'z vaqtida jo'natmasa, eksportyordan avans to'lovini qaytarish uchun kafolat berishni talab qiladi.

Kafolat, majburiyat, zaxira akkreditivini ushlab qolish. Bunday kafolatlar odatda tovarlar va xizmatlar bilan bog'liq shartnomalarda qo'llaniladi. Masalan, qurilish loyihasi bo'yicha buyurtmachi darhol paydo bo'lmaydigan nuqsonlardan sug'urta turi sifatida shartnoma narxining ma'lum foizini chegirib tashlashni talab qilishi mumkin.

Texnik xizmat uchun kafolat, majburiyat, kutish akkreditiv. Bunday kafolatlar uskunalar yetkazib beruvchilari nuqsonlar uchun yetkazib beruvchining javobgarligi muddati davomida kafolat majburiyatlarini bajarishini ta'minlaydi.

Kafolat, majburiyat, kutish akkreditiv to'lovi. Bunday kafolatlar eksport shartnomasi bo'yicha to'lash majburiyatini ta'minlaydi. Agar eksportyor tovarni "ochiq hisobvaraqlar" asosida yetkazib berishga rozi bo'lsa, u importyorga to'lov majburiyatini tasdiqlovchi kafolat yoki zaxira akkreditivini berishga majburlashi mumkin. Import qiluvchi to'lovni amalga oshirmasa, eksport qiluvchi kafolat bo'yicha da'vo qiladi.

Xalqaro bitimlar jarayonida tushunmovchiliklar tomonlarning turli madaniyatlardan kelib chiqqanligi va turli terminologiyadan foydalangan holda o'z fikrlarini bildirishi sababli yuzaga kelishi mumkin [3].

1) noto'g'ri tushunish xavfi, masalan, to'lov shartlari yoki sifat talablari bo'yicha kelishmovchilik xavfi; chet el, noxolis sudda da'vo qilish xavfi.

Echim:

- kontragentlarning kreditga layoqatliligini har tomonlama tekshirish; tavsiyalar berishni talab qilish;

- minimal huquqiy himoya zarurligi to'g'risida qat'iy pozitsiya asosida muzokaralar olib borish - yoki bitimni rad etish;

- puxta tuzilgan shartnomalardan va bitimlarning umumiy shartlaridan, shu jumladan yurisdiksiyani, hakamlilik sudini tanlash qoidalaridan foydalanish;

- "Incoterms 2010" dan foydalanish;

- SHartnoma muzokaralariga yaxshi tayyorgarlik.

2) Eksport qiluvchi duch kelishi mumkin bo'lgan to'lovni amalga oshirmaslik xavfi.

Echim:

kutish akkreditiv yoki talab bo'yicha kafolat bilan ta'minlangan ochiq hisobvaraqlar'iga nisbatan yetkazib berish shartlaridan foydalanish.

3) import qiluvchi duch kelishi mumkin bo'lgan sifatsiz tovarlarni yetkazib berish xavfi.

Echim:

- mansabdor organlar tomonidan berilgan tekshirish to'g'risidagi dalolatnomalarni (ma'lumotnomalarni) talab qilish.

4) SHartnoma bo'yicha boshqa tomon o'z majburiyatlarini bajarmaslik xavfi.

Ko'rib turganimizdek, eksport risklari mazmun jihatdan keng va amaliyotda ham tez-tez uchrashi mumkin. SHu sababdan ham, eksport

jarayonida hujjatlashtirishga alohida e'tibor berish va diqqatli bo'lish kerak.

Tashqi iqtisodiy faoliyat (TIF) mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishi va xalqaro aloqalarini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Tashqi savdo, investitsiyalar, texnologiyalar transferi va boshqa xalqaro iqtisodiy munosabatlar jarayonida turli xil risklar yuzaga kelishi mumkin. Ushbu risklarni kamaytirish va boshqarish uchun sug'urta vositalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta turlari

Eksport sug'urtasi: bu sug'urta turi eksport qiluvchilarni xalqaro savdo operatsiyalaridagi risklardan himoya qiladi. Bu risklar tovarlarning etkazib berilishidagi kechikishlar, bojxona muammolari, mijozlarning to'lov qobiliyatsizligi va boshqa xalqaro savdo xatarlarini o'z ichiga oladi.

Import sug'urtasi: import qiluvchilarni tovarlar yo'qolishi yoki zarar ko'rishi, yetkazib berilmasligi kabi risklardan himoya qilish uchun mo'ljallangan.

Transport sug'urtasi: xalqaro tashishlarda transport vositalarining va tovarlarning xavfsizligini ta'minlash uchun sug'urta. Bu dengiz, havo, temir yo'l va avtomobil transporti orqali olib boriladigan yuklarni qamrab oladi.

Investitsiya sug'urtasi: xalqaro investitsiyalarni turli risklardan, jumladan siyosiy risklar (milliylashtirish, siyosiy beqarorlik, valyuta cheklovlari) va iqtisodiy risklar (bankrotlik, to'lov qobiliyatsizligi) dan himoya qiladi.

Kredit sug'urtasi: eksport kreditlari va xalqaro savdo operatsiyalaridagi kredit risklarini qamrab oladi. Bu sug'urta turi kredit beruvchilarni qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatsizligi va to'lov kechikishlaridan himoya qiladi.

Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta quyidagi afzalliklarni taqdim etadi:

Risklarni kamaytirish: sug'urta xalqaro savdo va investitsiyalar bilan bog'liq risklarni kamaytiradi. Bu kompaniyalar uchun xavfsiz va barqaror ish olib borish imkoniyatini yaratadi.

Moliyaviy barqarorlik: sug'urta kompaniyalarga moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi va kutilmagan zararlardan himoya qiladi.

Ishonchlilik va raqobatbardoshlik: sug'urta xalqaro savdo operatsiyalarida ishonchlilikni oshiradi va kompaniyalar uchun raqobatbardosh bo'lish imkonini beradi.

Xalqaro hamkorlikni mustahkamlash: sug'urta xalqaro hamkorlik va savdo munosabatlarini mustahkamlashga yordam beradi, chunki sug'urta mavjud bo'lganda xalqaro hamkorlar o'rtasidagi ishonch oshadi.

Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta xalqaro savdo va investitsiyalar bilan bog'liq risklarni kamaytirish va boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Sug'urta kompaniyalari tomonidan taqdim etiladigan sug'urta turlari, jumladan eksport-import sug'urtasi, transport sug'urtasi, investitsiya sug'urtasi va kredit sug'urtasi, tashqi iqtisodiy faoliyatda ishonchlilik va barqarorlikni ta'minlaydi. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta siyosati milliy qonunchilik va xalqaro me'yorlar bilan tartibga solinadi, bu esa kompaniyalarga kutilmagan hodisalardan himoya qiladi va xalqaro aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi.

8.2. Tashqi iqtisodiy faoliyat risklarini minimallashtirishning muammolari

Globalashuv sharoitida jahon iqtisodiyoti rivojlanishining zamonaviy tendentsiyalari turli mamlakatlarning iqtisodiy sub'ektlari o'rtasidagi aloqalarning mustahkamlanishini talab etmoqda. Globalashuv jarayonlari ta'sirining noaniqligi jahon iqtisodiyotining umuman milliy iqtisodiyotlar va xususan, iqtisodiy sub'ektlarning rivojlanishiga tashqi ta'sirini kuchaytiradi. Aynan globalashuv milliy iqtisodiy sub'ektlarning tashqi iqtisodiy faoliyatining (TIF) har xil turlarini faollashtirish orqali O'zbekistonning jahon iqtisodiy makoniga qo'shilishining hal qiluvchi omiliga aylanmoqda. SHu bilan birga, jahon iqtisodiy jarayonlarining tizimli noaniqligi va tashqi bozorlarga chiqish to'g'risida qaror qabul qilgan korxonalarning xo'jalik ichidagi natijalarining salbiy ta'siri ehtimoli ko'proq oshadi. Bunday sharoitda globalashuvning salbiy oqibatlariga qarshi turish uchun tashqi bozorga chiqish foydasini maksimal darajada oshiradigan va uning salbiy oqibatlarini xavf shaklida neytrallashtiradigan xalqarolashtirish jarayonini boshqarishning ilmiy asoslangan tizimi ishlab chiqilishi kerak. Bunga muvofiq iqtisodiy sub'ektning iqtisodiy xavfsizligi

muammosi jahon iqtisodiyotidagi faoliyatining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi va shunday bo'lib qoladi.

SHu bilan birga, O'zbekistonlik tashqi savdo sub'ektlari xalqaro biznes faoliyatini rivojlantirish bugungi dolzarb muammolardan biriga aylandi. Ammo, tashqi savdo sub'ektlarining jahon bozoriga chiqishi tizimli noaniqlikning kuchayishi bilan birga keladi, bu ichki va kompaniya ichidagi tavakkalchiliklarning salbiy ta'sirini to'ldiruvchi aniq tashqi iqtisodiy xatarlarni keltirib chiqaradi va bu globallashuv jarayonidagi muammolardan biri hisoblanadi.

SHu sababdan ham, O'zbekiston Respublikasi Prezidenining farmonida ham ushbu muammo yuzasidan vazifalar, eksport qiluvchilarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, savdo, shu jumladan, tashqi bozorlarda mahalliy tovarlarning raqobatbardoshligini oshirish uchun mahsulotni sifat jihatdan boshqarishning zamonaviy tizimlarini keng joriy qilishni hamda ularning xalqaro standartlar va texnik reglamentlar talablariga muvofiqligini ta'minlash, savdoning barqaror o'sishi va investitsiya siyosatini faollashtirishni ta'minlovchi ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish, tashqi savdo infratuzilmasini, elektron tijorat tizimini bosqichma-bosqich rivojlantirish, mazkur sohadagi qonun hujjatlarini takomillashtirish¹² ham o'z aksini topgan.

Xalqaro biznes foydasiga tadbirkorni iqtisodiy tanlovi samarali bo'lishi uchun TSF (tashqi savdo faoliyati)da xatarlarni boshqarish jarayoni umuman va o'ziga xos tashqi iqtisodiy xatarlar, xususan ularni aniqlash, tahlil qilish usullari to'plami sifatida ilmiy asoslangan bo'lishi kerak.

Jahon iqtisodiy muhitida kompaniyaning xavf-xatarlarini minimallashtirish doirasida ushbu jarayonda nafaqat mikro, balki mezo va makro darajalarning ham ishtirok etishi, ular korxona, mintaq va mamlakatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashga qodir. ularning tartibga soluvchi ta'sirini takomillashtirish va yangi tashkiliy va funktsional tuzilmalarni yaratish.

SHunday qilib, xalqaro iqtisodiy beqarorlikning kuchayishi, shuningdek, milliy iqtisodiy sub'ektlarning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv jarayonlarining intensivlashuvi sharoitida tashqi

¹² Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Инвестиция ва ташқи савдо соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. 28.01.2019. <https://president.uz/uz/lists/view/2355>

iqtisodiy tavakkalchiliklarning mohiyati va turlari va o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy o'rganishga favqulodda ehtiyoj tug'iladi.

Bunday sharoitda tashqi iqtisodiy xavf-xatarlarni o'rganish bilan birga ularni minimallashtirish chora va usullarini topish ham davlat, ham tashqi savdo sub'ekti oldida turgan muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi

Tadqiqotning muammosiga bag'ishlangan ilmiy ishlarning tahlili shuni ko'rsatdiki, mahalliy va xorijiy adabiyotlarda ikkita "parallel" yo'nalish mavjud bo'lib, ulardan biri davlatning tashqi savdo xatarlarini minimallashtirish chora-tadbirlari bo'lsa, ikkinchisi – tashqi savdo sub'ektlarining tashqi iqtisodiy faoliyati jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf-xatarlarni minimallashtirish harakatlari.

Ushbu mavzuni xorijiy olimlar orasida Daniels D., McConnell K., Bru S, Porter M., Sachs J., Fisher P., MDH olimlari Avdokushin E. F.¹³, Balabanova I.T.¹⁴, Dolgova asarlari. SI, Pokrovskaya V.V., Puzakova E.P., Spiridonova I.A., Strovskiy L.E. va boshqalar tadqiq etilgan.

Bachkay T. asarlarida tadbirkorlik faoliyatidagi xatarlarni tadqiq etilgan bo'lsa, Antonov V.A.ning asarlarida xo'jalik yurituvchi subektlarning jahon iqtisodiyotiga integratsiyasi sharoitida xatarlarni boshqarishning ayrim jihatlari o'rganilgan. Bun'kovskiy D.V. tadqiqotlarida tadbirkorlik faoliyati xavf-xatarlarini minimallashtirish, korxonani diversifikatsiya qilish, xatarlarni cheklash, sug'urta, o'z-o'zini sug'urtalash, buxgalteriya hisobi va uning umumiy fondlaridagi korxonaning aniq mablag'lari hajmini baholash kabi usullarni amaliy qo'llashning turli jihatlari o'rganilgan¹⁵.

Ilmiy tadqiqotlar jarayonida global iqtisodiy muhitdagi xatarlar bilan bog'liq muammolar tobora ko'proq jalb qilinayotganiga qaramay, umuman olganda, ushbu xatarlarning o'ziga xos xususiyatlari, yo'nalishlari va ularni minimallashtirish usullari nazariy jihatdan to'liq qamrab olinmagan. SHu jihatdan ham, ushbu mavzuni o'rganish dolzarb hisoblanadi.

¹³ Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. Учеб. пособие.- 4-е изд., перераб. и доп.- М.: ИВЦ "Маркетинг", 1999 - 264 с.

¹⁴ Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Внешнеэкономические связи: Учеб. пособие.— М.: Финансы и статистика, 2000.— 512с.

¹⁵ Буньковский Д.В. Методы минимизации рисков предприятия // Вопросы управления. 2018. №5 (35). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metody-minimizatsii-riskov-predpriyatiya> (дата обращения: 01.07.2021).

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi sifatida tashqi iqtisodiy faoliyatning fundamental qoidalari va o'rganilayotgan muammo bo'yicha ilmiy ish olib borgan yetakchi mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlarning asarlari hisoblanadi.

Tadqiqotda nazariy mushohada, ilmiy abstraksiya, qiyosiy tahlil, matematik va statistik guruhlash kabi usullardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Yuqorida qayd etilganidek, tashqi iqtisodiy faoliyat risklarini minimallashtirish ikki yo'nalishda, davlat va tashqi iqtisodiy faoliyat sub'ektlarining o'zi tomonidan amalga oshirilishi kerak.

Bu borada davlat siyosati quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

tarifli va tarifsiz tartibga solish choralarini kuchaytirish;

tashqi iqtisodiy faoliyat va barcha valyuta va tashqi savdo operatsiyalari ustidan nazoratni va jazolarni kuchaytirish;

chalkash, qarama-qarshi va doimiy ravishda o'zgarib turadigan qonunchilik asoslarini inventarizatsiya qilib borish;

tashqi iqtisodiy faoliyat va tashqi savdo, logistika, bojxona, valyuta operatsiyalari va soliq bo'yicha mutaxassislarining bilim darajasi oshishiga imkoniyat va sharoit yaratib berish;

qonunlarning qasddan buzilishi va korruptsiyaning o'sishiga yo'l qo'ymaslik.

Bundan tashqari tashqi iqtisodiy faoliyatga va tashqi iqtisodiy faoliyat sub'ektlariga bosimni minimallashtirish maqsadida quyidagilarni amalga oshirishi kerak:

turli xil qonunosti hujjatlari, idoralararo hujjatlar va standartlarni qabul qilish;

byurokratiya, turli xil hisobotlarning ko'payishining oldini olish;

tekshiruvlar, litsenziyalash va tasdiqlash tartiblari sonining ko'payishiga yo'l qo'ymaslik.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda tashqi savdo faoliyati davlat monopoliyasi davridagidan farqli ravishda printsipial yangi tamoyillar asosida amalga oshirilmoqda. Bularning barchasi tashqi iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish uchun kuchli rag'batdir. Biroq, sanoat ishlab chiqarishining pasayishi, jahon bozoridagi vaziyatning yomonlashishi, so'm kursining o'zgaruvchanligi mamlakatda eksportning tuzilishi va dinamikasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xuddi shu sabablarga ko'ra eksport tarkibida meva-sabzavot va xom ashyo ulushining ortishi, unda

yarim tayyor va tayyor mahsulotlar ulushining pastligi ham tashqi iqtisodiy faoliyat xatarlarining ortishiga sabab bo'lmoqda.

Respublikadan eksport qilingan maxsulotlarning katta qismi quyidagi mahsulotlarni tashkil etadi:

qimmatbaho va yarim qimmatbaho metallar va toshlar – 1,04 mlrd. dollar (39,6%);

xizmatlar - 464.2 mln. dollar (17,6%);

energiya tashuvchilar va neft mahsulotlari – 253,6 mln. dollar (9,6%);

to'qimachilik mahsulotlari – 368,6 mln. dollar (14%);

oziq-ovqat tovarlari – 100,6 mln. dollar (3,8%);

rangli metallar va ulardan tayyorlangan mahsulotlar– 117,7 mln.doll. (4,5%);

kimyoviy mahsulotlar va ulardan tayyorlangan buyumlar – 55,5 mln.doll. (2,1%);

qora metallar va ulardan tayyorlangan mahsulotlar – 349,6 mln.doll. (2%) (1-rasm).

Jumladan, meva-sabzavot mahsulotlarini eksport qilish hajmi 2020 yilda 1,48 million tonnani tashkil etdi va qiymat jihatidan 1,008 milliard dollardan oshdi (pasayish darajasi 2019 yilning shu davriga nisbatan mos ravishda 16,5 foizni tashkil etdi). SHunga asoslanib, 768,3 ming tonna sabzavot 400,0 million dollarga, shuningdek 402,3 ming tonna meva va rezavorlar 353,9 million dollarga eksport qilindi (shu davrga nisbatan qiymat jihatidan pasayish darajasi) 2019 yil navbati bilan 15,1% va 13,0% tashkil etdi).

2020 yil yanvar-dekabr oylarida eksportning umumiy hajmida meva va sabzavotlarning ulushi 6,7 foizni tashkil etgan¹⁶.

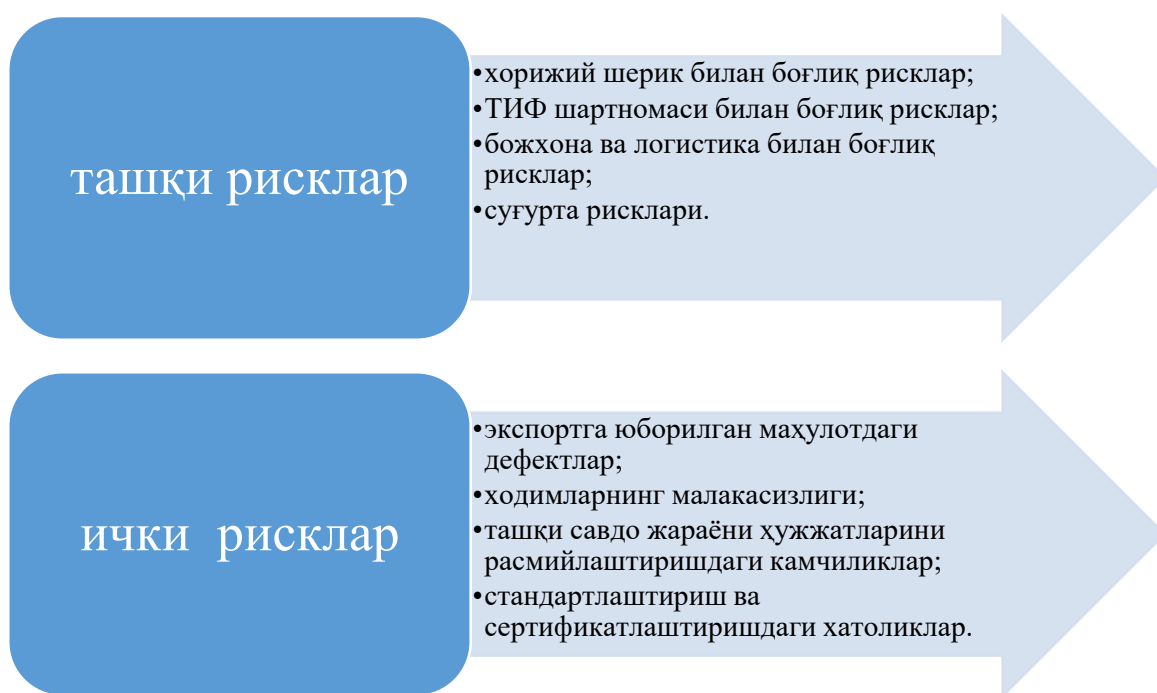
Mamlakatimizda tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishning hozirgi bosqichi oldingi taraqqiyotning o'n yilliklarida ishlatilgan shakl va uslublarning tubdan o'zgarishi bilan bog'liq. O'n minglab korxonalar davlat yoki xususiy sektorga mansubligidan, tashkiliy shakli, mulk shakli, faoliyat doirasidan qat'i nazar, xalqaro iqtisodiy hamkorlikda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega.

Shu bilan birgalikda, tashqi iqtisodiy faoliyat sub'ektlarining oldida ham tashqi iqtisodiy faoliyat risklarini minimallashtirish masalasi turadi. Tashqi iqtisodiy faoliyat risklarining paydo bo'lishidan

¹⁶ <http://www.expertiza.uz/?p=6242>

kelib chiqqan holda ularni ichki va tashqi risklarga ajratib, minimallashtirish choralarini ishlab chiqishi kerak.

Bunda risklar tashqi: xorijiy sherik bilan bog'liq risklar; TIF shartnomasi bilan bog'liq risklar; bojxona va logistika bilan bog'liq risklar; sug'urta risklariga, ichki: eksportga yuborilgan mahulotdagi defektlar; xodimlarning malakasizligi; tashqi savdo jarayoni hujjatlarini rasmiylashtirishdagi kamchiliklar; standartlashtirish va sertifikatlashtirishdagi xatoliklar va boshqalar (2-rasm).

8.1-rasm. Tashqi va ichki risklar

***Rasm muallif ishlanmasi**

Bu jarayonda tashqi iqtisodiy faoliyat sub'ekti TIF risklarini minimallashtirish maqsadida quyidagilarni amalga oshirishi maqsadga muvofiq.

Xavfni boshqarishning 5 asosiy usuli mavjud: qabul qilish, oldini olish, o'tkazish, yumshatish va ekspluatatsiya. Bular:

- Xatarni qabul qilish shuni anglatadiki, TIF sub'ekti xavf-xatarni boricha qabul qiladi va unga qarshi kurashish dasturini ishlab chiqadi. Masalan, eksportga yuborilgan mahulotdagi defektlar xavfi mavjud bo'lganda, defektlarning mavjud bo'lish xavfini 5 foiz deb baholaydigan bo'lsa, shu 5 foizni ham bartaraf etish choralarini ishlab chiqadi. Bu choralar mahsulotni bir necha bosqichlarda sinovdan o'tkazish sifatida ham namoyon bo'lishi mumkin.

Albatta, hayotda xavfdan qochish qiyin. Firma uning muhim qismini o'z zimmasiga olishi kerak. Biroq, ba'zi bir xavflar muqarrar bo'lgani uchun qabul qilinadi, boshqalari potentsial foyda olish imkoniyatini berganligi sababli qabul qilinadi. Xatarlarni qabul qilish ikki xil bo'lishi mumkin:

- 1) rejalashtirilgan xatarlarni qabul qilish;
- 2) rejadan tashqari tavakkal qilish.

Birinchi holda, firma mumkin bo'lgan yo'qotishlarning chastotasini biladi va agar ular umuman kichik bo'lsa, bu zararlar joriy daromadidan qoplanadi. Bunday holda, sug'urtalash qulay hisoblanadi, ya'ni kutilmagan vaziyat yuzaga kelgan taqdirda foyda ajratmalar hisobiga kompaniya tomonidan maxsus zaxira jamg'armasi (risk fondi) yaratiladi. O'zini sug'urtalash sug'urta qilingan mol-mulkning qiymati butun biznesning mulkiy va moliyaviy mezonlariga nisbatan nisbatan past bo'lganida, shuningdek, yo'qotish ehtimoli juda kam bo'lgan taqdirda maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchi holda, rejalashtirilmagan tavakkal qilish holatlarida firma zarar ko'rganidan keyin qolgan barcha resurslardan zararlarni qoplashi kerak. Bunday holda, agar zararlar katta bo'lsa, foyda hajmi kamayishi mumkin bo'ladi.

- Xatarlarning oldini olish shuni anglatadiki, bu jarayonda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf oldindan bashorat qilinadi va uning oldini olish uchun chora-tadbir hamda strategiyalar ishlab chiqiladi. Masalan, agar sizning kompaniyangiz moliya jamoasi yanvar oyida korporativ hisobvaraqlarni boshqarish bilan band bo'lsa, yangi jarayonni o'rganish uchun ularni yanvar oyida o'quv kursidan o'tqazsangiz yaxshi bo'lmaydi. Xarajatlarni rasmiylashtirmaslik xavfi mavjud, hatto ular seminarlarda qatnashgan taqdirda ham, yanvar oyida ularning barchasi mashg'ulotlarga borish yoki yangi bilimlarni qo'llash uchun juda band bo'lishadi. Buning o'rniga, yanvar oyidan mashg'ulotni boshqa oyga ko'chirish yaxshiroq.

- Xatarlarni o'tkazish, odatda, shartnomaviy munosabatlarda foydali bo'lib, xavf ikkinchi yoki uchinchi sherikka shartnomaga muvofiq o'tkaziladi. TIF shartnomasini sug'urtalash orqali ham xavfni sug'urta kompaniyasiga o'tkazish mumkin.

- Xavfni yumshatish xavfni minimallashtirish uchun ishlatiladigan eng keng tarqalgan risklarni boshqarish uslubidir. Masalan, globallashtirish sharoitida innovatsiyalar raqobatbardoshlikning

muhim omili hisoblanadi. SHunday sharoitda innovatsiyalarni ishlab chiqarish jarayoniga tez sur'atlarda tadbqiq etish va xodimlarning malakasini tez-tez oshirib borish raqobatga dosh bera olmaslik xavfini kamaytirishi mumkin.

- Ayrim hollarda xavf ijobiy bo'lishi ham mumkin. Masalan, TIF sub'ekti mahsulotlarini import qiluvchi iste'mochi va vositachilarining ko'payishi. Ekspluatatsiya - bunday vaziyatlarda qo'llaniladigan xatarlarni boshqarish strategiyasi. Xatarni yuzaga keltirish yo'llarini yoki agar shunday bo'lsa, ta'sirni kuchaytirish usullarini izlash strategiyasidir.

Xavfning eng yuqori darajasi uni minimallashtirish yo'llarini izlash zarurligiga olib keladi. Ushbu harakatlar ikki yo'nalishda amalga oshiriladi:

- 1) yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlardan saqlanish;
- 2) xavfning ishga ta'sirini kamaytirish.

Xatarlarni oldini olish bo'yicha qarorlarning aksariyati qaror qabul qilish bosqichida qo'llaniladi. Bunday qarorni qabul qilish bilan siz mumkin bo'lgan yo'qotishlardan butunlay qochishingiz mumkin, ammo bu sizga xavfli faoliyat bilan bog'liq foyda miqdorini olishga imkon bermaydi. Odatda:

- mumkin bo'lgan xatarlardan qochish shunchaki imkonsiz bo'lishi mumkin;
- bitta xavfdan qochish boshqalarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin;
- ma'lum bir faoliyat bilan shug'ullanishdan olinadigan foyda miqdori yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlardan sezilarli darajada oshib ketishi mumkin.

Bugungi kunda korxona tavakkalchiligini minimallashtirish uchun eng ko'p ishlatiladigan usullar quyidagilardir:

- korxonani diversifikatsiyalash;
- yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarni bashorat qilish uchun yangi ma'lumotlarni olish;
- xavflarni cheklash;
- sug'urta qilish;
- buxgalteriya hisobini amalga oshirish va uning umumiy fondlarida korxonaning ishlatilgan aniq mablag'lari hajmini baholash;
- xatarlarni minimallashtirishning boshqa usullari.

Xatarlarni sug'urtalash - bu mohiyatan ma'lum bir xatarlarni sug'urta kompaniyasiga o'tkazish bo'lib, u transfert vazifasini bajaradi. Zararlarni qoplash uchun mablag'lar sug'urta tashkilotlaridan boshqa manbalarga qaraganda tezroq olinadi, faqat biznesning o'zida bo'lgan resurslar bundan mustasno.

Shu bilan birga, xavfni minimallashtirishning ushbu usuli bir qator cheklovlarga ega ekanligini unutmasligimiz kerak.

Birinchidan, narx. Ko'pincha sug'urtalovchi tavakkalchilikni o'z zimmasiga olishi uchun talab qilgan mukofot asosiy sug'urtalovchi tavakkalni o'tkazish uchun oqilona deb hisoblagan narxdan oshib ketadi.

Ikkinchidan, sug'urtadan foydalanishning cheklanishi - bu ayrim turdagi xatarlarni sug'urta qila olmaslikdir. Agar xavf-xatarga duchor bo'lish ehtimoli juda katta bo'lsa, sug'urta kompaniyalari ushbu turdagi xatarlarni sug'urta qilishni yoki juda katta to'lovlarni amalga oshirishni o'z zimmalariga olmaydi.

Diversifikatsiya - bu risklarni kamaytirishga qaratilgan usuldir, bunda investor o'z mablag'larini turli sohalarga (har xil turdagi qimmatli qog'ozlar, iqtisodiyotning turli tarmoqlari korxonalari) zararni boshqa soha hisobidan qoplash uchun sarflaydi.

Xatarlarni taqsimlash odatda firma aktivlarini bo'lish (diversifikatsiya) yo'li bilan amalga oshiriladi. Uning mohiyati bitta hodisada mumkin bo'lgan maksimal yo'qotishlarni kamaytirishdan iborat, ammo shu bilan birga, nazorat qilinishi mumkin bo'lgan xavf holatlari ko'payadi.

Xulosa va takliflar

Xatarlarni minimallashtirish jarayonida TIF sub'ekti boshqa tashkilotlardan yordam so'rashdan oldin firma xavfni kamaytirishning barcha mumkin bo'lgan ichki manbalaridan foydalanishi kerak:

- 1) bo'lajak sheriklarni tekshirish;
- 2) shartnomani malakali ravishda tuzishi;
- 3) kompaniya faoliyatini rejalashtirish va bashorat qilish;
- 4) kompaniyaning xodimlarini sinchkovlik bilan tanlash¹⁷.

¹⁷ Предпринимательский риск и пути его негативных последствий. /Сечко Л. Н. // Гуманитарно-экономический вестник. – 2006. – №1, с.63-67.

Mamlakatda tashqi iqtisodiy faoliyat risklarini minimallashtirish uchun davlat tomonidan ham, tashqi iqtisodiy faoliyat sub'ekti tomonidan amalga oshirilishi kerak bo'lgan amaliy chora-tadbirlar mavjud. Jumladan:

- Tashqi savdo operatsiyalarini sug'urtalash jarayonini takomillashtirish va huquqiy, amaliy asoslarini detallashtirish;
- Bojxonaning tashqi savdo operatsiyalarini amalga oshirish jarayonidagi faoliyatini takomillashtirish va byurokratik to'siqlarni bosqichma-bosqich minimallashtirish;
- Xodimlarning malakasini oshirib borish;
- Ishlab chiqarish jarayonidagi defektlarni minimallashtirish uchun ishlab chiqarishning har bir bosqichida sifat nazoratini amalga oshirish;
- Tashqi iqtisodiy faoliyat sub'ektlari boshqaruv sifatini va ishlab chiqarish jarayonini, ishlab chiqarilgan mahsulotni xalqaro sertifikatlar talablariga moslashi va ushbu sertifikatlarni olishi.

SHunday qilib, xavfni minimallashtirishning ko'plab usullari vva amaliy choralari mavjud. Ularni tanlash va ulardan foydalanish mavjud iqtisodiy vaziyatni jiddiy ko'rib chiqishni, shuningdek ma'lum shartlarning bajarilishini talab qiladi.

Glossariy

1. Eksport sug'urtasi: eksport qiluvchilarni xalqaro savdo operatsiyalaridagi risklardan himoya qiluvchi sug'urta turi. Ushbu sug'urta tovarlarning yetkazib berilishidagi kechikishlar, bojxona muammolari va mijozlarning to'lov qobiliyatsizligidan himoya qiladi.

2. Import sug'urtasi: import qiluvchilarni tovarlar yo'qolishi yoki zarar ko'rishi, yetkazib berilmasligi kabi risklardan himoya qiluvchi sug'urta turi.

3. Transport sug'urtasi: xalqaro tashishlarda transport vositalarining va tovarlarning xavfsizligini ta'minlash uchun mo'ljallangan sug'urta turi. Bu dengiz, havo, temir yo'l va avtomobil transporti orqali olib boriladigan yuklarni qamrab oladi.

4. Investitsiya sug'urtasi: xalqaro investitsiyalarni turli risklardan, jumladan siyosiy va iqtisodiy risklardan himoya qiluvchi sug'urta turi.

5. Kredit sug'urtasi: eksport kreditlari va xalqaro savdo operatsiyalaridagi kredit risklarini qamrab oluvchi sug'urta turi. Bu

sug'urta turi kredit beruvchilarni qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatsizligi va to'lov kechikishlaridan himoya qiladi.

6. Deniz konosamanti: tashuvchi yoki ekspeditor tomonidan beriladigan hujjat bo'lib, yuk tashish shartnomasini tasdiqlaydi va yukning qabul qilinganligini bildiradi.

7. Hujjatli akkreditiv: bank tomonidan chiqariladigan moliyaviy hujjat bo'lib, eksportchi to'lovni olishni kafolatlaydi. Bu akkreditiv to'lovni amalga oshirish yoki to'lov majburiyatini qabul qilishdan oldin barcha tomonlarning roziligini talab qiladi.

8. Riskni boshqarish: kompaniyalar tomonidan xavflarni aniqlash, baholash va ularni kamaytirish uchun qo'llaniladigan jarayon. Bu sug'urta orqali risklarni o'tkazishni ham o'z ichiga oladi.

Nazorat savollari

1. Eksport sug'urtasi nima va u qanday risklarni qamrab oladi?
2. Import sug'urtasining asosiy vazifasi nima va u qanday risklarni kamaytiradi?
3. Transport sug'urtasi nima va u qaysi transport turlarini qamrab oladi?
4. Investitsiya sug'urtasi qanday risklardan himoya qiladi?
5. Kredit sug'urtasi qanday risklarni qamrab oladi va kimlarni himoya qiladi?
6. Dengiz konosamanti qanday hujjat va u nima uchun zarur?
7. Hujjatli akkreditiv nima va u qanday vazifani bajaradi?
8. Risk boshqarish jarayonida qaysi asosiy bosqichlar mavjud va bu jarayonda sug'urta qanday rol o'ynaydi?

AMALIY MASHG'ULOTLAR UCHUN KEYSLAR

Keysi 1: Oila boshlig'ining vafoti

Holat:

John ismli kishi oilaning asosiy daromad manbai hisoblanadi. U 30 yoshda va ikki farzandi bor. John 20 yillik muddatli hayot sug'urtasi polisini sotib oladi va sug'urta summasi \$500,000. Kutilmaganda John avtohalokatda vafot etadi.

Tahlil:

- Sug'urta turi: Term Life Insurance (Muddatli hayot sug'urtasi)
- Natija: Sug'urta kompaniyasi Johnning oilasiga \$500,000 to'laydi. Bu mablag' oila uchun moliyaviy xavfsizlikni ta'minlaydi va bolalarning kelajakdagi ehtiyojlarini qoplashga yordam beradi.

Keysi 2: Og'ir kasallik tufayli daromad yo'qotilishi

Holat:

Linda 40 yoshda va sug'urta kompaniyasidan Whole Life Insurance (Umrbod hayot sug'urtasi) polisini sotib olgan. Shuningdek, u Critical Illness Rider (Katta kasalliklar qo'shimcha qoplamasi) ham qo'shgan. Linda saraton kasalligiga chalinadi.

Tahlil:

- Sug'urta turi: Whole Life Insurance (Umrbod hayot sug'urtasi) + Critical Illness Rider (Katta kasalliklar qo'shimcha qoplamasi)
- Natija: Linda og'ir kasallik qoplamasidan bir martalik to'lov oladi, bu esa uning davolanish xarajatlarini qoplash va daromad yo'qotilishidan himoyalaniish imkonini beradi.

Keysi 3: Qarzni qoplash uchun muddatli sug'urta

Holat:

Michael va Sarah yangi uy sotib oldilar va ipoteka krediti oldilar. Ular kreditni to'lashda xavfsizlikni ta'minlash uchun 30 yillik muddatli hayot sug'urtasi polisini sotib oladilar, sug'urta summasi \$300,000.

Tahlil:

- Sug'urta turi: Term Life Insurance (Muddatli hayot sug'urtasi)

- Natija: Agar Michael yoki Sarah 30 yil ichida vafot etsa, sug'urta kompaniyasi ipoteka kreditini to'lash uchun \$300,000 to'laydi, bu esa oilaning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

Keysi 4: Baxtsiz hodisa natijasida qo'shimcha qoplama

Holat:

David 35 yoshda va u Whole Life Insurance (Umrbod hayot sug'urtasi) polisini sotib olgan. U shuningdek, Accidental Death Benefit Rider (Baxtsiz hodisa natijasida o'lim uchun qo'shimcha qoplama) ham qo'shgan. David ish vaqtida baxtsiz hodisada vafot etadi.

Tahlil:

- Sug'urta turi: Whole Life Insurance (Umrbod hayot sug'urtasi) + Accidental Death Benefit Rider (Baxtsiz hodisa natijasida o'lim uchun qo'shimcha qoplama)
- Natija: Sug'urta kompaniyasi Davidning oilasiga asosiy qoplama va qo'shimcha baxtsiz hodisa qoplamasi sifatida jami ikki to'lov amalga oshiradi, bu esa oilaning moliyaviy holatini yaxshilaydi.

Keysi 5: Tezlashtirilgan o'lim nafaqasi

Holat:

Susan 50 yoshda va Whole Life Insurance (Umrbod hayot sug'urtasi) polisini sotib olgan. U og'ir kasallik (saron) bilan kasallangan va uzoq yashamaydi deb tibbiy xulosa berilgan. Susan tezlashtirilgan o'lim nafaqasini olish uchun murojaat qiladi.

Tahlil:

- Sug'urta turi: Whole Life Insurance (Umrbod hayot sug'urtasi) + Accelerated Death Benefit Rider (Tezlashtirilgan o'lim nafaqasi)
- Natija: Sug'urta kompaniyasi Susan uchun o'lim nafaqasining bir qismini oldindan to'laydi, bu esa Susanning oxirgi kunlarini moliyaviy jihatdan xavfsizroq o'tkazishiga yordam beradi.

Keysi 6: Uzoq muddatli parvarish ehtiyoji

Holat:

Robert 60 yoshda va Whole Life Insurance (Umrbod hayot sug'urtasi) polisini sotib olgan. U uzoq muddatli parvarish ehtiyoji paydo bo'lganda qo'shimcha qoplama olish uchun Long-Term Care Rider (Uzoq muddatli parvarish qoplamasi) qo'shgan. Robert insultga uchrab, uzoq muddatli parvarishga muhtoj bo'lib qoladi.

Tahlil:

- Sug'urta turi: Whole Life Insurance (Umrbod hayot sug'urtasi) + Long-Term Care Rider (Uzoq muddatli parvarish qoplamasi)
- Natija: Sug'urta kompaniyasi Robertning uzoq muddatli parvarish xarajatlarini qoplash uchun qo'shimcha to'lov amalga oshiradi, bu esa uning va oilasining moliyaviy yukini yengillashtiradi.

TESTLAR

Sug'urtaning asosiy vazifasi nima?

- A) Risklarni kamaytirish
- B) Soliqlarni kamaytirish
- C) Mahsulot ishlab chiqarish
- D) Pul o'tkazmalari

Sug'urta polisi nima?

- A) Sug'urta hodisasi
- B) Sug'urta shartnomasi
- C) Sug'urta summasi
- D) Sug'urta badali

Sug'urtaning iqtisodiy mohiyati nimada namoyon bo'ladi?

- A) Sug'urta kompaniyalarining foyda olishida
- B) Sug'urta fondlarini yaratish va zararni qoplashda
- C) Sug'urta mukofotlarini oshirishda
- D) Sug'urta qoidalarini o'rnatishda

Sug'urtalovchi kim?

- A) Sug'urta kompaniyasida ishlovchi shaxs
- B) Sug'urta polisiga ega bo'lgan shaxs
- C) Sug'urta shartnomasini tuzuvchi tijorat tashkiloti
- D) Sug'urta xizmatlarini sotuvchi shaxs

Sug'urtaning ijtimoiy dolzarbligi nimada ko'rinadi?

- A) Soliq daromadlarini oshirishda
- B) Iqtisodiy barqarorlikni oshirishda
- C) Savdo hajmini oshirishda
- D) Mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirishda

Sug'urta tariflari nimaga asoslanadi?

- A) Mahsulot narxiga
- B) Sug'urta ob'ektining qiymatiga
- C) Sug'urta kompaniyasining foydasiga
- D) Sug'urta polisi soniga

Sug'urta fondi nima?

- A) Sug'urta mukofoti
- B) Sug'urta shartnomasi
- C) Sug'urta tashkiloti
- D) Sug'urta to'lovlari uchun yig'ilgan mablag'lar

Hayot sug'urtasining asosiy maqsadi nima?

- A) Sug'urta kompaniyasining daromadini oshirish
- B) Inson hayoti bilan bog'liq xavflarni kamaytirish
- C) Mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirish
- D) Sug'urta mukofotlarini oshirish

Sug'urta mukofoti nima?

- A) Sug'urta shartnomasi
- B) Sug'urta summasi
- C) Sug'urta xizmatlari uchun to'lanadigan pul
- D) Sug'urta fondi

Sug'urta risklari qanday baholanadi?

- A) Sug'urta kompaniyasining foydasiga qarab
- B) Sug'urta hodisalarining yuzaga kelish ehtimolini hisoblash orqali
- C) Sug'urta polisining qiymatiga qarab
- D) Sug'urta to'lovlari miqdoriga qarab

Sug'urta shartnomasi nima?

- A) Sug'urta kompaniyasining qoida va shartlari
- B) Sug'urta qildiruvchi va sug'urtalovchi o'rtasidagi kelishuv
- C) Sug'urta hodisalari ro'yxati
- D) Sug'urta mukofotlari miqdori

Sug'urta mukofoti nimaga asoslanadi?

- A) Sug'urta kompaniyasining foydasiga
- B) Sug'urta hodisalarining yuzaga kelish ehtimoli
- C) Sug'urta ob'ektining qiymati
- D) Sug'urta polisining soni

Sug'urta tavakkalchiligi nima?

- A) Sug'urta kompaniyasining foydasi
- B) Sug'urta hodisalarining ro'y berish ehtimoli
- C) Sug'urta shartnomasi qiymati
- D) Sug'urta mukofotlari miqdori

Sug'urta zaxiralari nima uchun zarur?

- A) Sug'urta kompaniyasining xarajatlarini qoplash uchun
- B) Sug'urta to'lovlarini amalga oshirish uchun
- C) Sug'urta mukofotlarini oshirish uchun
- D) Sug'urta shartnomalarini tuzish uchun

Sug'urta kompaniyalari qanday moliyalashtiriladi?

- A) Davlat byudjetidan
- B) Sug'urta mukofotlari va zaxiralar hisobidan

C) Soliqlar hisobidan

D) Sug'urta polislaridan

Sug'urta shartnomasi qachon bekor qilinishi mumkin?

A) Sug'urta hodisasi sodir bo'lganda

B) Sug'urta mukofoti to'lanmaganda

C) Sug'urta kompaniyasining talabi bilan

D) Sug'urta qildiruvchining istagi bilan

Sug'urta qoplamasi nimani anglatadi?

A) Sug'urta kompaniyasining daromadi

B) Sug'urta kompaniyasi tomonidan to'lanadigan mablag'

C) Sug'urta shartnomasi qiymati

D) Sug'urta mukofotlari miqdori

Sug'urta tavakkalchiligi qanday hisoblanadi?

A) Sug'urta kompaniyasining foydasiga qarab

B) Sug'urta hodisalarining yuzaga kelish ehtimolini hisoblash orqali

C) Sug'urta polisining qiymatiga qarab

D) Sug'urta to'lovlari miqdoriga qarab

Sug'urta agenti kim?

A) Sug'urta kompaniyasining rahbari

B) Sug'urta xizmatlarini sotuvchi shaxs

C) Sug'urta shartnomasini tuzuvchi shaxs

D) Sug'urta polisiga ega bo'lgan shaxs

Sug'urta bozorini tartibga soluvchi organ qaysi?

A) Markaziy bank

B) Moliya vazirligi

C) Sug'urta kompaniyasi

D) Soliq qo'mitasi

Sug'urta tariflari nimaga asoslanadi?

A) Mahsulot narxiga

B) Sug'urta ob'ektining qiymatiga

C) Sug'urta kompaniyasining foydasiga

D) Sug'urta polisi soniga

Sug'urta qiymati nima?

A) Sug'urta shartnomasi qiymati

B) Sug'urta qoplamasi miqdori

C) Sug'urta ob'ektining qiymati

D) Sug'urta polisining qiymati

Sug'urta tarifi nimani anglatadi?

- A) Sug'urta summasi
 - B) Sug'urta polisi qiymati
 - C) Sug'urta mukofoti stavkasi
 - D) Sug'urta kompaniyasining daromadi
- Sug'urta shartnomasining muddati qaysi holatda tugaydi?
- A) Sug'urta polisi sotilganda
 - B) Sug'urta mukofoti to'lanmaganda
 - C) Sug'urta hodisasi sodir bo'lganda
 - D) Sug'urta qildiruvchining istagi bilan
- Sug'urta zaxiralari qanday shakllantiriladi?
- A) Davlat byudjetidan
 - B) Sug'urta mukofotlari hisobidan
 - C) Soliqlar hisobidan
 - D) Sug'urta polislaridan
- Sug'urta tavakkalchiligi nimaga asoslanadi?
- A) Sug'urta kompaniyasining foydasiga
 - B) Sug'urta hodisalarining yuzaga kelish ehtimoli
 - C) Sug'urta ob'ektining qiymati
 - D) Sug'urta polisining soni
- Sug'urta polisi qachon beriladi?
- A) Sug'urta shartnomasi tuzilganda
 - B) Sug'urta hodisasi sodir bo'lganda
 - C) Sug'urta mukofoti to'langanda
 - D) Sug'urta qildiruvchi talab qilganda
- Sug'urta qoplamasi qanday holatlarda amalga oshiriladi?
- A) Sug'urta hodisasi sodir bo'lganda
 - B) Sug'urta polisi sotilganda
 - C) Sug'urta mukofoti to'langanda
 - D) Sug'urta qildiruvchi talab qilganda
- Sug'urta mukofotlari nimaga asoslanadi?
- A) Sug'urta kompaniyasining foydasiga
 - B) Sug'urta hodisalarining yuzaga kelish ehtimoli
 - C) Sug'urta ob'ektining qiymati
 - D) Sug'urta polisining soni
- Sug'urta agenti nima uchun javobgar?
- A) Sug'urta kompaniyasining daromadi uchun
 - B) Sug'urta shartnomasini tuzish va ijro etish uchun
 - C) Sug'urta qoplamasi uchun

D) Sug'urta mukofotlari uchun

Eksport sug'urtasi nima?

a) Tovarlar yo'qolishi yoki zarar ko'rishi riskidan himoya qiluvchi sug'urta

b) Eksport qiluvchilarni xalqaro savdo operatsiyalaridagi risklardan himoya qiluvchi sug'urta

c) Xalqaro tashishlarda transport vositalarining xavfsizligini ta'minlovchi sug'urta

d) Investitsiyalarni siyosiy risklardan himoya qiluvchi sug'urta

Import sug'urtasi nima uchun mo'ljallangan?

a) Eksport qiluvchilarni risklardan himoya qilish uchun

b) Import qiluvchilarni tovarlar yo'qolishi yoki zarar ko'rishi riskidan himoya qilish uchun

c) Xalqaro investitsiyalarni himoya qilish uchun

d) Kredit risklarini qamrab olish uchun

Transport sug'urtasi qaysi transport turlarini qamrab oladi?

a) Faqat dengiz transportini

b) Faqat temir yo'l transportini

c) Dengiz, havo, temir yo'l va avtomobil transportini

d) Faqat avtomobil transportini

Investitsiya sug'urtasi qanday risklarni qamrab oladi?

a) Faqat iqtisodiy risklarni

b) Siyosiy va iqtisodiy risklarni

c) Faqat siyosiy risklarni

d) Faqat moliyaviy risklarni

Kredit sug'urtasi kimlarni himoya qiladi?

a) Faqat eksportchilarni

b) Faqat importchilarni

c) Kredit beruvchilarni qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatsizligi va to'lov kechikishlaridan

d) Faqat sug'urtalanuvchilarni

Dengiz konosamenti nima?

a) Yuk tashish shartnomasini tasdiqlovchi hujjat

b) Investitsiya risklarini kamaytiruvchi hujjat

c) Kredit risklarini qamrab oluvchi hujjat

d) Faqat transport sug'urtasi bilan bog'liq hujjat

Hujjatli akreditiv qanday vazifani bajaradi?

a) Yuk tashish shartnomasini tasdiqlaydi

b) Eksportchi to'lovni olishni kafolatlaydi

c) Importchilarni risklardan himoya qiladi

d) Xalqaro investitsiyalarni himoya qiladi

Risk boshqarish jarayonida sug'urta qanday rol o'ynaydi?

a) Risklarni aniqlaydi va baholaydi

b) Risklarni kamaytiradi va ularni sug'urta kompaniyasiga o'tkazadi

c) Risklarni faqat baholaydi

d) Faqat sug'urta polislarini chiqaradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonun. 23.11.2021 yildagi O'RQ-730-son. <https://lex.uz/docs/-5739117>
2. Mirziyoyev Sh., 2019 yil 10 iyuldagi sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish masalalari bo'yicha yig'ilishdagi nutqi. <https://sputniknews-uz.com/>
3. Maxmudov, "Sug'urtada assistans xizmatlarini takomillashtirish", GED, vol. 1, no. 10, p. 433-438, 2023. https://doi.org/10.55439/ged/vol1_iss10/a84
4. Kenjayev, "sug'urta tashkilotlari investitsiya faoliyatini boshqarish masalalari", GED, vol. 1, no. 10, p. 627-631, 2023. https://doi.org/10.55439/ged/vol1_iss10/a120
5. M. Nurmuxamidova, "sug'urta kompaniyalarining risklarni boshqarish faoliyati samaradorligini oshirish yo'nalishlari", Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil, vol. 1, no. 7, p. 99-110, 2023. <https://doi.org/10.60078/2992-877x-2023-vol1-iss7-pp99-110>
6. Rizaqulov Sh.Sh. O'zbekistonda sug'urta bozorini rivojlantirishning iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish // Экономика и социум. 2023. №10 (113)-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-sug-urta-bozorini-rivojlantirishning-iqtisodiy-tashkiliy-va-huquqiy-mexanizmlarini-takomillashtirish> (дата обращения: 13.06.2024).
7. Sharobiddinov, "O'zbekiston sug'urta bozorida qayta sug'urta faoliyatini rivojlantirish istiqbollari", GED, vol. 1, no. 11-12, 2023. https://doi.org/10.55439/ged/vol1_iss11-12/a375
8. А. Акматова, "Правовые механизмы, регулирующие страхование (на примере кыргызской республики)", Флагман Науки, no. 11(11), 2024. <https://doi.org/10.37539/2949-1991.2023.11.11.017>
9. А. Газизова and О. Ефимов, "страхование крупного рогатого скота как эффективный инструмент защиты от потерь сельскохозяйственного предприятия", Аграрная Россия, no. 4, p. 30-35, 2018. <https://doi.org/10.30906/1999-5636-2018-4-30-35>
10. Д. Рамазанович, "Добровольное медицинское страхование", 2021. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5090230>

11.Ефимов О. Н. О базовых понятиях страхования // Взаимодействие государства и страховых организаций: проблемы и перспективы развития: материалы междунар. страхового форума; гл. редактор И. Ю. Макарихин; отв. редактор М. Ю. Молчанова. — Пермь: ФГБОУ ВПО «Пермский государственный национальный исследовательский университет», 2011. — С. 33. — С. 32—39.

12.Kasko va OSAGO avtomobil sug'urtasi: farq nimada. <https://uzum.uz/media/uz/kasko-va-osago-avtomobil-sugurtasi-farq-nimada/>

13.Э. Аслаханова, "страхование – как один из финансовых инструментов в исламе",, по. 1, р. 19-21, 2023. <https://doi.org/10.36684/110-1-2023-19-21>

14.М. Дендиберя, "страхование и актуарная деятельность",, 2023. <https://doi.org/10.38161/978-5-7823-0779-0-2023>

15.Н. Вещунова, "Международное страхование",, 2017. <https://doi.org/10.18720/spbpu/2/s17-221>

16.Страховое дело: Учебник / Под ред. Л. И. Рейтмана. — М.: Рост, 1992. — 530 с.

17.Т. Александровна, "страхование жизни: социальное и экономическое значение в условиях страхового рынка россии", Теория И Практика Общественного Развития, по. 9, р. 22-25, 2020. <https://doi.org/10.24158/tipor.2020.9.2>

18.Филатов Алексей Николаевич Понятие и принципы страхования // Наука. Общество. Государство. 2017. №3 (19). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-printsipy-strahovaniya> (дата обращения: 12.06.2024).

19.Шамраева И. Л. К истории формирования правовых категорий «страхование» и «взаимное страхование» // История государства и права. — 2009. — № 2. — С. 17. — С. 15—19.

20.O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatning rasmiy sayti ma'lumotlaridan foydalanildi

21.<https://agros.uz/news/post/94/>

22.<https://daryo.uz/2022/07/14/ozbekistonda-inson-hayotini-sugurta-qilishga-oid-klassifikatorlar-kengaytirildi>

D.D. DJURAYEVA

**SUG'URTA FAOLIYATINI
TASHKIL ETISH**

O'QUV QO'LLANMA

<i>Muharrir:</i>	<i>A. Qalandarov</i>
<i>Texnik muharrir:</i>	<i>G. Samiyeva</i>
<i>Musahhih:</i>	<i>Sh. Qahhorov</i>
<i>Sahifalovchi:</i>	<i>M. Bafoyeva</i>

Nashriyot litsenziyasi AI № 178. 08.12.2010. Original-maketdan bosishga ruxsat etildi: 19.11.2024. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. «Times New Roman» garn. Ofset bosma usulida bosildi. Ofset bosma qog'oz. Bosma tobog'i 7,2. Adadi 100. Buyurtma №716.

“Sadriddin Salim Buxoriy” MCHJ
“Durdona” nashriyoti: Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Bahosi kelishilgan narxda.

“Sadriddin Salim Buxoriy” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy. Tel.: 0(365) 221-26-45